

СТЕНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ
СЕНАТА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ГОДИНА 3

БЕОГРАД, 1934 ГОДИНЕ

КЊИГА II

XV РЕДОВНИ САСТАНАК

СЕНАТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ДРЖАН 22 МАРТА 1934 ГОДИНЕ У БЕОГРАДУ

ПРЕТСЕДАВАЛИ:

Претседник

Др. ЉУБОМИР ТОМАШИЋ

и

Потпретседници

Др. МИРОСЛАВ ПЛОЈ

Др. УРОШ КРУЉ

Секретар

Др. ЂУРА КОТУР

Присутна су сва г. г. Министри

Почетак у 9,5 часова.

СА ДР Ж А Ј :

1 — Читање и усвојење записника XIV редовног састанка;

2 — Дневни ред: Наставак претреса извештаја Финансијског одбора о предлогу буџета државних расхода и прихода са предлогом Финансијског закона за годину 1934/35.

Говорници: Др. Момчило Ивковић, Дон Франо Иванишевић, Петар Ђирлић, Милаш Л. Поповић, др. Валентин Рожић, Стјепан Јанковић, Милутин Драговић, Драгослав Ђорђевић, др. Васо Глушац, Спира Хаџи-Ристић, Пајо Обрадовић, Антон Видаковић.

Претседник др. Љубомир Томашић: Отварам XV редовни састанак Сената Краљевине Југославије. Молим г. секретара да прочита записник задњег нашег састанка.

Секретар др. Ђура Котур чита записник XIV редовног састанка.

Претседник др. Љубомир Томашић: Има ли каквог приговора овом и овако састављеном записнику? (Нема). Нико се не јавља, објављујем да је

записник примљен и оверовљује се.

Прелазимо на дневни ред: Наставак претреса извештаја Финансијског одбора о предлогу буџета државних расхода и прихода са предлогом Финансијског закона за годину 1934/35.

Има реч сенатор г. др. Момчило Ивковић.

Др. Момчило Ивковић: Дуго сам, господо колеге, размишљао, да ли да уопште узмем учешће у буџетској дебати или не. Али, једна жеља и један осећај дужности определили су ме да узмем учешће у овој начелној дебати.

Жеља, да се уз хладну и озбиљну критику, па ако хоћете и замерке Влади и њеном раду, изнесу стварне конкретне чињенице и сугестије, а не само критика; верујући, да ће се код нас у Сенату та критика обавити много сталоженије и хладнокрвније и определило ме је, да узмем учешћа у овој дискусији. Поред овога, ја сам рекао: један нарочити осећај дужности, да пред Краљевску владу, које на жалост овде, као што видите, нема, (Један глас: Како нема? Па ту је само господин Министар финансија по дужности!), определио ме је, да изнесем, господо, извесна опажања и чињенице, о

којима, бар ја раније, а верујем и многи од вас, нису ни мислили ни размишљали из простог разлога, што о њима нисмо ни појма имали, јер раније за то нисмо имали потребе. Међутим данас, благодарећи овој и оваквој политичко-економској међународној ситуацији у Европи, ми имамо стварне и ефикасне потребе, да то и знамо и о томе водимо озбиљно рачуна.

У току ове зиме мени се указала једна изванредна прилика, да кроз два месеца путовања по земљама у базену Средоземнога мора пропутујем Алжир и француски део Марока, Шпанију и шпански Мароко до Канарских острва. Том приликом, ја сам видео тако много новог, тако много интересантног и, по моме скромном мишљењу, важног за нас у погледу економском, па с обзиром на везе економских питања данас са општом политичком ситуацијом у Европи, и у политичком, да немам права да пропустим ову прилику и не изнесем пред Вас та важна и корисна опажања, која су мени у многоме изменила моја досадашња гледишта на политички и економски живот и односе у Европи уопште, а у односу према нашој држави нарочито.

Ако бих Вас ја, покретањем тих питања мало заморио, молим Вас, да ме извините, јер ја нисам крив зато, што су наша господа Министри обично тако и толико заузети и окупирани, да немају довољно времена за претресање и расправу ових питања са нама у Министарству, те морам да користим ову прилику начелне дебате буџетске и да им овде пред Вама изнесем све оно, што ми дужност и савест налаже. Али као што видите господо, сем г. Министра финансија, који седи овде, поготову ни једног од госпode Министара овде нема. Готово би могао и да не говорим, али верујем, да ће бар неки писар у њиховом министарству прочитати ово, те ћу ипак наставити, да Ви бар знате.

Кренуо сам крајем новембра на пут са мрачним мислима и са пуно песимизма у души, под утицајем свега онога, што смо преживљавали и видели, па, нажалост, још и данас гледамо, шта се ради у овој вртоглавој садашњости. Тај се песимизам у појединим моментима граничио са осећањем страха за судбину нашу и наше земље у једној могућој катаклизми европској, којој крај и крајње резултате сумњам, да би ико могао предвидети и сагледати, ако не бисмо хтели да сагнемо главе, да слегнемо раменима и помиримо се са оном баналном мишљу, која се често чује: »Нови сукоби, нови ратови — крај и смак цивилизације, која је у историји човечанства обележена под именом хришћанске демократије«.

Господо, са тим и таквим мислима у глави и са таквим осећањима у души, ја сам кренуо на пут, али после свега онога што сам на том путу срео, видео, па и научио, вратио сам се са пуно свежих погледа и мисли и са пуно оптимизма у души. Ово нарочито, у колико се односи на нас, па и на суседне нам државе, које се не налазе у центру Европе — у центру могуће стихијске катаклизме. И овај оптимизам не ограничава се само на политичку, по нас данас далеко срећнију ситуацију, но што је била она, коју сам оставио при поласку, зашто имамо у првом реду да будемо благодарни Његовом Величанству Краљу и Његовом успешном путу у Букурешт, Варну, Цариград и на Крф, а затим и напорима Краљевске владе, наравно у првоме реду одговорном Министру за спољну политику г.

Бошку Јевтићу, — но рекао бих још и више на економску и привредну, да се из ове тешке депресије и кризе наш народ и наша земља што пре извуче. Јер оно, што сам видео тамо на обалама Африке, у Шпанији и шпанским колонијама, несумњиво ме уверило, да имамо могућности и да имамо где, да извеземо све резерве наших сировина и наших продуката; једном речи све оно, чиме је нашу земљу природа обдарила и што су вредне руке нашега народа створиле, а што је сада у застоју услед ове нове несрећне политике, која се у Европи води у погледу размене добара међу европским државама.

Господо сенатори, у данашње време, када је све државе и народе охватила мизија царинских ратова и затварања граница, што несумњиво увећава економску беду и невољу индустријских, а рекао бих још и јаче, аграрних држава и земаља, — сметрам, да свако ново тржиште, било за уновчење земаљских продуката, било за повољну размену добара, велика је и срећна добит у ово тешко и критично доба општега застоја у размени добара. Експозе г. Министра иностраних послова, који је онда у Народној скупштини приликом буџетске дебате и у коме је он отворено изнео и указао на ову чињеницу, и за коју је изјавио, да ће старање о уклањању њеном бити једна од првих брига Краљевске владе, несумњиво нам најбоље илуструје и указује на важност овога питања.

На основу онога, што сам ја, иако нестручњак, видео и уочио на моме путу по северној и западној обали Африке и на острвима, а нарочито у Шпанији и њеним колонијама, могло би и поред клиринга и замрзнутих кредита уз паметну и вешту сарадњу наших одговорних министарстава претстављати веома благодетну и интересантну област и зону за извоз свих наших главних продуката, које смо ми раније и без Африке и Шпаније повољно и срећно уновчавали на европским тржиштима.

Господо, ја нећу и не желим, да вас много замарам детаљним излагањем свега тога, јер уосталом ја и нисам стручњак за та питања, али не могу, а да вам овом приликом не саопштим оно, што је есенцијално, што ће вас, надам се, без сумње, интересовати, и што треба да чујете.

Тако, на афричкој обали цена месу креће се: за њихову домаћу »црну стоку« килограм меса стаје од 7 до 12 фр. фр., — значи 21 до 36 динара. А за месо наше »беле« европске стоке плаћа се тамо по градовима од 12 до 30 фр. фр. килограм, што ће рећи од 40 до 90 динара у нашем новцу. Кад нас, господо, у престоници Југославије, у држави од 14 милиона, данас цена месу говеђем креће се од 6 до 12 динара.

Цена јајима креће се између 1,50 до 2,50 по комаду. Исто тако запазио сам, да су врло високе цене живини, наравно зависи како којој, и те цене долазе до 100 и преко 100 динара пар.

Један килограм сувих шљива, не већих од крупне маслинке, стаје 8 фр. фр., а то је 24 динара.

А баш у то време у Казаблани, на западној обали Африке, читао сам у „Политици“ како се са задовољством констатује и објављује, да је у Бечу постигнута цена од 374 динара за 100 килограма наших сувих шљива, док је, као што из горњих навода мојих можете видети, цена шљивама у Африци у детаљној продаји 2400 динара за 100

килограма.

Ја сам вам, господо, овде примера ради изнео само цифре најглавнијих и најпознатијих артикала, који нашу привреду дубоко тангирају, не улазећи дубље у испитивање и проучавање пичачних цена појединих врста артикала, које би, мислим, нас као аграрну земљу у првоме реду требало да интересује. Али овде имам да додам, да сам са поуздане стране сазнао, да бисмо путем компензација, т. ј. путем размене, могли веома повољно, да у Шпанију и шпанске колоније увозимо наше житарице, нарочито кукуруз, размењујући кукуруз за њихов пиринач, памук, воће и т. д., и да су шта више у томе правцу у последње време поведени приватни — незванични трговачки преговори између једног шпанског консорциума са некојим нашим трговачким претставницима овде. Ја сам, господо, сазнао, да је постигнут споразум, да се за 2 килограма нашег кукуруза добије 1 килограм пиринча. Кад је то тако, ја мислим, да је за нас јасно, какве су коњунктуре за размену добара. Та ствар још није окончана, јер шпанска влада треба да одобри снижење царинских стопа за увоз кукуруза. Ти преговори иду споро због тога, што ми у Шпанији немамо никаквих наших званичних претставника: ни посланство, ни консулате, ни трговинске агенције, да би они то питање и са наше стране званично потпомогли и решење повољно пожурили код шпанске владе. Одмах да додам, да се у Шпанији интересују јако и за друге наше производе.

Допустите ми да после овога, овако летимичнога прегледа — јер се овде на овоме месту и у овој прилици и не могу дубље упуштати у детаљнију расправу целога овога питања, — кажем још само, да се, не гледајући на ову овако повољну коњунктуру цена побројаних артикала, из наше земље веома мало или готово ни мало од тих производа не извози у поменуте земље на њихова тржишта. Само један пример.

Друштво »Оцеанна« — својим бродовима извезло је за Малту крупне стоке: 1931 године 838 комада; 1932 године 601 комад а у 1933 години 2797 комада. Међутим, на Малту, господо, по сазнању, ми бисмо могли, кад би се само мало више пажње поклањало са надлежне стране од меродавних фактора, да извозимо редовно годишње 5—6 пута више, но што смо у прошлој години извезли, јер на Малти врло добро знају и познају квалитет меса наше стоке.

Пијацу на Малти створила је за извоз наше стоке још предратна Србија за време царинског рата са Аустро-угарском, а то ће рећи већ близу 30 година. О другим производима да не говоримо.

Даље сам на том путовању видео и дознао да су сва дограђивања старих и изграђивања нових пристаништа у француским и шпанским колонијама извршена нашим цементом и нашим дрветом и да је и један и други артикал у огромним количинама, у хиљадама хиљада тона извезен нашим трговачким бродовима у та разна пристаништа. Али, сам, нажалост, сазнао и то, да извоз оба ова за нас корисна и важна артикла — нарочито дрвета — у последње време благодарећи клирингу и т. зв. замрзнутим кредитима у Шпанији почиње нагло да опада, што доводи у питање не само те врсте наше индустрије, но и опстанак наше трговачке флоте, јер, као што ћете видети мало доцније, то и јесу главни артикли, које до сада извозе наши

бродови.

Даље, видео сам и присуствовао истовару 250 комада наше крупне рогате стоке на Малти. Видео сам једну за мене чудновато и непојамно велико интересовање за нашу стоку од стране сакупљенога света у пристаништу. А доцније, у разговору поводом тога мога изненађења са бродским особљем, дознао сам, да је у Шпанији, а нарочито у шпанским колонијама, па и дуж целе афричке обале велико интересовање за нашу стоку, и како сам од других чуо и то меродавних фактора у путу, а и доцније у повратку на Сушаку, опште је мишљење, да ми не бисмо имали довољно стоке или меса за извоз, да подмиримо потребу само Шпаније и њених колонија. То исто дознао сам за свиње и маст. У Сушаку ми је саопштено у вредном и агилном трговачкоме бродарском друштву »Оцеанија«, да се, баш за то време мога путовања у Шпанију, бродарским пословима бавио тамо и један од директора поменута друштва и да је приликом његовога бављења између осталог од претставника трговачких комора било покренуто питање о приспособљавању бродова за превоз јаја, меса и живине у Шпанију. Том приликом од стране меродавних шпанских фактора речено је, да би Шпанија могла да апсорбује и одмах у првој години прими 3—4000 тона, што значи 3—4 милиона кг. јаја; особито од месеца јануара до краја маја т. ј. у времену кад смо способни за извоз и када смо конкурентсфехиг, т. ј. способни за конкуренцију према другим увозним земљама за тај артикал. Не мање интересовање у разговорима и тамо и на Сушаку опазио сам за живину.

Сматрам за дужност, да овде истакнем и нарочито подвучем факт, да сам ја са нашим цигаретама производио читаве фулуре и у неколико махова, нарочито за време бријања, доживео сам, да ме моле, да запалим још једну цигарету, да им дућан мирише на »вардар« или »дрину«, које сам ја са собом носио. Ово ми се десило на два три места на Афричкој обали, а десило ми се и у Кротони, у Калабрији у Јужној Италији. И то интересовање било је толико велико, да се ја не бојим, да ћу претерати кад речем, да сам се могао за једну-две цигарете нашега дувана бесплатно бријати. Толики је ефекат наш дуван правно тамо свугде, а и на Канарским острвима.

А да је ово, господо, тачно сматрам за дужност, да вам саопштим, да је наш почасни конзул у Казабланци г. Гиј Мессније — једини конзул, кога уопште тамо имамо, али који вреди за много других по својим способностима и по својој окретности и вредноћи и који стално пуши, наравно, наш дуван и који је до сада протурно много хиљада и хиљада тона нашега дрвета и цемента — дошао је на идеју, да узме у закуп великопродају нашег дувана за цео француски део Марока. Приликом последњег мог састанка са овим вредним и великим пријатељем наше државе и народа, који је као што видите пријатељ на делу, а не само на лепим фразама и речима, он ми је при разстанку рекао, да ће гледати свакако, да у току ове године дође и по трећи или четврти пут у Југославију (не сећам се тачно) ради регулисања овога крупнога и важнога питања за извоз нашега дувана, ако се наша Монополска управа не буде оглушила, као што је то учинила са писменим претставкама честитога и ретко вреднога и агилног нашег сународника г.

Брашка Широле, бив. поморског капетана, сада агента свију наших поморских друштава и вршиоца дужности конзула (конзула бесплатно и незваничног) на Канарским острвима у Лас Палмасу. Кажем: незваничног, — јер званични конзул не седи на Канарским острвима, него већ месецима шета по Шпанији и, како су ми говорили, стара се да створи Шпанску левантску линију, која би ишла, наравно, на уштрб рада наше поморске флоте. (Гласови: Скандал! Је ли то Широла?) Не, није Широла, ја о г. Широли говорим најлепше, јер је то он у пуној мери својим радом заслужио.

Да наставим даље: Ту треба да додам да имам утисак, да се г. Месоније у покретању овог питања најмање руководи материјалним разлозима за своју личну корист. А да се поменути г. конзул, збиља, не руководи својим личним користима, — јер је лично веома богат човек и вредан трговац, гросиста са дрветом, али школован и интелигентан човек, — мислим, да ће бити најбољи доказ то, што он у првом реду долази, да регулише питања нашег цемента и нашег дрвета, који извоз у последње време нагло опада и да предложи извесне мере, да би се извоз тих артикала из Југославије обезбедио и спасао. А и сам његов покушај са дуваном, за који ће он лично положити потребне кауције у новцу, има једну врло лепу страну: он жели да отварањем малопродавница у самој Казабланци и свима већим местима француског дела Марока: Марокешу, Рабату, Агадиру и т. д. упосли наш свет, наше суграђане, који већ више година живе тамо, бавећи се разним пословима и који су се освојили не само са француским језиком, но знају и урођенички језик. Г. конзул у овоме питању је велики оптимиста, и, познавајући све врсте нашега дувана, (у његовој канцеларији и кући наћи ћете масу кутија свих врста наших цигарета, које он рекламе или репрезентације ради раздаје) верује у успех овога предузећа. — Ја сматрам за своју дужност, господо колеге, да са овога места одам пуно признање и хвалу овоме великом пријатељу нашега народа, у чијем трговачком предузећу налазе ухлебија многи наши сународници, откако је настала ова велика криза, која се, и ако не у толикој мери колико у Европи, ипак осећа и тамо, као реперкусија европске економске кризе.

Не желим, да вас даље замарам детаљима, но ћу се оградити, да само набројим све оно, што бисмо још могли извозити паметним уређењем извозног питања у Шпанију и у градове афричке обале. Поред већ побројаних артикала требало би обратити пажњу на извоз наших житарица, нарочито кукуруза, затим минерала и руда, лековитих биљака и бухача (врло рентабилне биљке наше Далмације, која се за сада извози само, колико ми је познато, у Швајцарску и Америку, где се препаљује), граха, пасуља и т. д.

Из статистичких података, које ми је љубазно ставило на расположење друштво „Оцеанија“ види се за последње три године лаган, али сталан пораст извоза ових наших аграрних артикала њиховим бродовима.

Тако је извезено: жита у 1930 г. ништа.
у 1931 г. 1675 тона
а у 1932 г. 2334 тоне
Граха и пасуља: у 1930 г. 215 тоне

у 1931 г. 300 тона
у 1932 г. 352 тоне
Бухача и лек. биљака: 1930 г. 63 тоне
у 1931 г. 127 тона
у 1932 г. 157 тона

Из опажања и разговора, а још више из података, које су ми љубазно ставили на расположење у друштву „Оцеанија“ видео сам и уверио се, да је и у овако нерегулисаним трговинским односима са земљама у басену Средоземног мора бродовљем овога друштва из наше земље извезено само за последње три године разних продуката — у главном дрвета и цемента — преко 450.000 тона, од којих 280 хиљада тона дрвета и 160 хиљада тона цемента, док свих осталих производа око 20 хиљада, а из ових земаља у нашу државу увезено свега 160 хиљада тона, од којих фосфата и пирита преко 120 хиљада, боћа и биллинске струне по 10 хиљада тона, а свих осталих продуката око 20 хиљада тона. Као што се из овога сумарног прегледа може видети, ми смо у тој нама извезли три пута више, но што смо увезли.

Да би се тачно могла утврдити важност нашега извоза морским путевима, а у исто време наравно и важност нашег трговачког поморства, слободан сам, господо колеге, изнети Вам цифре нашега извоза за последње три године:

1930: целокупан извоз у иностранство 6,246.800 тона
од тога морем 2,314.000. — т.ј. 37%
1931: целокупан извоз у иностранство 4,436.500 тона
од тога морем 1,973.000 — т.ј. 44%
1932: целокупан извоз у иностранство 3,278.300 тона
од тога морем 1,505.000 — т.ј. 46%

Надам се, господо колеге, да нам ове цифре јасно показују, да активност нашег трговинског биланса има да захвали у првом реду нашој трговини са земљама око Средоземног мора. У години 1932 од целокупног нашег извоза, који је, као што сте видели, износио три милиона двеста седамдесет осам хиљада и триста тона, милион двестапедесет хиљада извезено је у земље Средоземног мора, не рачунајући ту Италију и Грчку, са којима се промет обавља и сувим путем; ако се узму у обзир и поменуте земље, ове цифре би се знатно повећале, што несумњиво говори не само у прилог важности извоза морским путем, но и јасно указује на нове путеве, којима треба у будућности кренути у оријентисању наше извозне трговинске политике, као и у стварању што јачих и чвршћих редовитих поморских веза за наш трговински промет.

Ове констатације, господо, нехотице су ме навеле и нагнале у овој тешкој економско-трговинској ситуацији, да се мало више заинтересујем за те нове путеве нашега извоза и у опште за вођење наше трговинске политике.

Сва наша прошлост у овоме правцу била је готово искључиво упућена на Европу, поглавито на средњу и северну и на суседне земље. Међутим наше везе са земљама Средоземног мора, изузимам овде Италију, слабе су, не регулисане и неразвијене. Привредна и трговинска депресија последњих година учинила је, да је наш извоз скоро на половину и наш народ, наши привредници и економисти тиме доведени у један врло тежак, готово безизлазан положај, који према свима изгледима у овом и оваквом стању не обећава ни поправку ни лепше изгледе у будућности, бар не у

скорој.

Међутим, ако би и наша Краљевска влада у целини, а нарочито одговорни ресорни министри поклонили потребну пажњу нашем трговачком поморству и трговинским везама са земљама у базену Средоземног мора: Северној Африци, а нарочито Шпанији и њеним колонијама, ја дубоко верујем, господо колеге, да бисмо се ми, ако не сасвим извукли из ове тешке кризе, која дави и мори нашу привреду и наш народ, а оно бисмо несумњиво, дижући извозом активност нашега трговинскога биланса знатно помогли држави, а нашем народу олакшали положај и стање.

Сматрам, да о овоме, господо, морамо водити рачуна нарочито данас, после „Римскога пакта“, који, да би обезбедио опстанак Трста и Ријеке као пристаништа, даје велике компензације и повластице извозу индустријских предмета из Аустрије и аграрних производа и стоке из Мађарске у Италију, што ће несумњиво ићи на рачун нашега извоза у Италију, која је до сада била за нашу стоку и наше аграрне производе највећа потрошачка пијаца.

Наравно, у овоме правцу, колико сам могао да уђем у ово питање, ваљало би извршити извесне корените реформе како у погледу наших трговинских веза и стварања нових, тако и озбиљним обраћањем пажње нашој трговачкој поморској флоти.

Прво, што би по мом скромном мишљењу ваљало предузети, то је отварање посланства у Шпанији. Напоредо са овим требало би приступити стварању консулата и трговинских агенција у главним местима северне и западне Африке и шпанске обале с острвима. Ради економије конзули могу бити почасни, али би њима увек требало додати по једног нашег стручњака ради бољега успеха у пословима.

Ја признајем пред вама искрено, да ја прошле године нисам разумео важност говора колеге г. др. Мажуранића, када је он, говорећи у специјалној дебати о буџету Министарства иностраних дела, замерио Господину министру укидање посланства у Шпанији због штедње. Међутим, сада, после овога мога пута, ја његов говор не само разумем у потпуној његовој важности и значају, него и осећам од колике огромне штете може по нас и нашу земљу бити, ако се ово, што пре не поправи. Идем и један корак даље и предлажем, да се, пошто меродавни стручни кругови испитају и проуче терен, створе неколике трговинске агенције у Шпанији и шпанским поморским градовима и у њеним колонијама. То исто важи и у погледу побољшања наших трговинских веза и са француским колонијама у Африци, јер ми и тамо, нажалост, имамо слаба заступништва и сем г. Месониеја, изгледа ми, немамо ни једно око, кроз које би могли поуздано гледати, штитити и развијати наше привредне и трговинске интересе.

Наравно, ја сам далеко од мисли, да ми кидамо и кваримо наше досадашње везе са земљама, са којима већ годинама радимо. Ја ово све износим само ради тога, да укажем на могућност стварања нових веза и тржишта и да укажем на нове земље, у којима ми можемо попуњити и поправити дефицит нашега извоза, који се у садашњости не само тако јасно види, но и у целокупном нашем привредном животу осећа. Јер верујем, да

ћемо изналажењем нових пијаца и стварањем и развијањем нових веза несумњиво надокнадити онај мањак извоза, због кога наш народ и наша привреда данас тако много трпи.

У томе смеру, ја вас молим, господо колеге, да ме помогнете једном одлуком, која би Краљевској влади и ресорним министрима ставила у дужност, да целокупно ово питање у свој његовој опсежности узму што пре у оцену и преко својих стручних органа и у сарадњи са надлежним коморама предузму потребне кораке у свима правцима за повољно решење овог питања. Ја верујем, да ће г. Министар иностраних дела и г. Министар трговине, а и г. Министар саобраћаја схватити како треба ову моју добру жељу. Ово утолико пре, што је значај застоја у размени доbara г. Министар иностраних дела у своме експозеу, који је поднео Народној скупштини приликом буџетске дебате, нарочито истакао и подвукао.

Ја ни за један тренутак не сумњам, ако г. Министар иностраних дела предузме сва потребне политичке и дипломатске кораке за успостављање што јачих и тешњих политичких и трговинско-политичких веза са Шпанијом, да ће нам се за наше производе широко отворити граница и у шпанским колонијама и у самој Шпанији и то, господо сенатори, под повољним условима клиринга. Из онога, што сам тамо на лицу места преко наших људи сазнао, а још и више из речи шпанског посланика г. Торихоса, нашег несумњиво великог пријатеља, који је у питању замрзнутих кредита, заједно са г. Понсе Барцело, шпанским конзулом на Сушаку, збиља био наш прави и искрени пријатељ, стекао сам дубоко уверење, да ми имамо могућности, да тамо пласирамо масу наших производа под врло повољним условима. Осећам у души, да нећу претерати и да вас нећу довести у заблуду кад речем, да ћемо за сваки динар, који увеземо из њихове земље, добити њихово одобрење да ми увеземо три пута толико наших производа у њихове земље. И то баш оних производа, који највише интересују и треба да интересују нашу спољну трговачку политику, а то су: дрво, цемент, дуван, живина, јаја, месо, кукуруз, пасуљ, грах ит.д. При добром расположењу и заузимљивости г. Министра иностраних дела, ја верујем тврдо, да бисмо и у француске афричке колоније могли да увеземо многе од наших производа, које Француска као метропола не извози у колоније и за које се интересује у другом степену. Ја верујем, да уз мало јача настојања г. Министра, наша велика и моћна савезница не би нам сметала, да ове своје, тако неминовне и насушне потребе задовољимо, јер је то у њеном интересу, пошто, уколико ми будемо економски сређенији и јачи, утолико ћемо јој бити кориснији и јачи савезници у миру, а на случај каквога конфликта спремнији и способнији. Ценећи по досадањем раду г. Министра, ја не сумњам, да ће он овом питању поклонити пуну пажњу и учинити све, да постигне по земљу и народ што повољније резултате. Ја молим Сенат, да ме код Краљевске Владе и г. Министра иностраних дела потпомогне и у питању успостављања потребних политичких и трговинско-политичких веза са Шпанијом и у питању јачих и тешњих трговинских веза за француским колонијама у Африци.

Напоредо са радом и у договору са Министарством иностраних дела, налазим, да је потребно да г. Министар трговине преко свога одељења за спољну трговину предузме најхитније кораке за проучавање свих чисто трговачких питања, као и испитивања продуката, које би смо могли и у коју од земаља у басену Средоземнога мора и блискога Атлантскога океана до Канарских острва и Мадере пласирати. Али ово би требало све радити брзим темпом преко једне специјалне комисије, у којој би поред претставника Министарства били и претставници стручних и заинтересованих у томе послу комора.

Један нарочити, специјалан разлог ме опредељује, да молим и тражим хитност овога рада са Шпанијом, да би смо искористили један повољан моменат због насталих политичко-трговинских затегнутости између Шпаније и Италије у последње време.

Ова би комисија имала, да проучи како наш извоз, тако исто да проучи и процени, шта би и колико требала наша земља према нашој потреби, да увезе из тих крајева. Добро и смишљено проучено решење овог питања верујем, да би много користило и узајамној размени наших добара и да би смо ми, регулишући правилно то питање, обезбедили прбђу за сву ону количину резерви, које сада у овим и оваквим економским приликама у Европи не можемо да обезбедимо: нити да уновчимо, нити да разменимо, те нам оне сада остају као сува штета и по народну привреду и по сам народ.

У вези са свима овим до сада покренутим питањима, и то у нераздвојној вези, стоји питање наше поморске трговачке флоте, јер ће од ње несумњиво у првом реду зависити развијање наших трговинских односа и веза са земљама у басену Средоземнога мора, а наравно и са осталим. Само помоћу добро организоване поморске трговачке службе и помоћу удешених и за поједине врсте артикала приспособљених бродова ми можемо помишљати на успешну трговинску политику у свима правцима радности и делатности нашега народа и богатства, којима је природа тако обилато и издашно нашу земљу обдарила. А ко, господо, у овим тешким временима први полаке, али солидно, уђе и угњезди се са својим производима: сировинама или продуктима, — и ко први буде стекао солидно поверење онога света тамо, тај ће, уверен сам, господо, бити за дуг низ година не само обезбеђен за свој извоз, но и господар ситуације у трговинском погледу.

На томе путу сазнао сам даље, да италијанска влада субвенира своју трговачку флоту са једном милиардом и две стотине милиона динара. А колико сам се могао разабрати, код нас наша држава односно наше Министарство саобраћаја потпомаже нашу трговачку флоту — сва друштва: Јадранску и Дубровачку пловидбу, Југословенски Лојд, Оцеанију ит.д. са свега цирка 30 милиона динара, али, нажалост, морам одмах овде да додам, да ни та злехуда помоћ није у целости друштвима исплаћена ни за прошлу 1932/33 буџетску годину, а наравно, да о овој 1933/34 и да не говоримо. Говорено ми је, да држава дугује друштвима преко 50.000.000.— динара.

Ја сам ово само, господо, напоменуо, да би сте Ви знали, али се даље у појединости нећу упу-

штати, пошто је народни посланик г. др. Стјепо Кнежевић у дебати скупштинској ово питање темељно изнео и расправио, али ја са своје стране сматрам за дужност, да додам, да, ако овако прођујемо и пустимо, да с једне стране дави криза, а с друге стране држава не испуњава своје обавезе и не држи своја обећања, да ће наша поморска флота, која данас завршава своје рачуне са крупним годишњим дефицитима, убрзо бити не само доведена у питање, но може бити и уништена. А да би то било од огромне и несумњиве штете и по интересе наше привреде и по интересе наше државе и народа, мислим, да није потребно ни говорити.

Ја нећу да улазим у то, ко је за ово крив: г. Министар саобраћаја или г. Министар финансија, али са овога места сматрам за своју дужност, да кажем обојици: господо, пазите шта радите, али пошто нема онога другога, то ја кажем само Вама, г. Министре (**Министар финансија др. Милорад Ђорђевић**: Ја примам све): Пазите шта радите, јер овде нису у питању само многе хиљаде породица, него је овде у питању, господо, наша привреда, у питању је интерес нашег народа. (Један глас: Тако је!). Ја нећу да улазим у то ко је крив.

Даље сам, господо, распитујући овде на лицу места сазнао, да се у Министарству саобраћаја много више пажње поклања речној, но морској пловидби. Да ово у истини може бити тако, могу вам послужити ставови лучких тарифа, које ни мало не показују тенденцију благовољења и фаворизирања наше морске обале и нашега мора, о коме смо некада не само сневали, но и песници наши певали и звали нас: „Ој, на море на Адрију!”

Међутим, наша трговачка флота, да би могла одговорити захтевима нашег извоза, рекао сам, мора да се преустроји и да се приспособи. А како ће се она преустројити и приспособити за превоз сваковрсних артикала, а нарочито за превоз сточке и меса, јаја и живине, па ако Бог да и нашег дувана, кад она, благодарем кризи и неодржавању обавеза, које је држава дала, не може да састави крај с крајем и завршава године са огромним дефицитима.

Ја мислим, господо колеге, да би ово био један велики грех, који се чини не само према тим друштвима, него према целој нашој привреди и нашем народу.

Да би вам још јаснија била велика улога и њен значај, који има и који чини наша трговачка флота не само у трговинском — материјалистичком погледу, но и исто тако, а за мој укус и рачун, рекао бих још и више у националном, допустите ми, да Вам изнесем само два случаја:

На трећи дан католичког Божића 27 децембра прошле године освануло је у Лас Палмасу на Канарским острвима 11 великих морских трговачких и путничких бродова, сакупљених ту случајно из целог света. Од тих 11 бродова 5 су били југословенски: „Извор” и „Исток” Југословенског лојда, „Вила” и „Суд” друштва „Оцеанија” и један пароброд фирме „Матковић”, — у укупној тонажи преко 35 хиљада тона. Највећи бродови били су Југословенског лојда од по 10—12 хиљада тона.

„Извор” је ишао из Југославије за Чиле, а „Исток” је долазио из Чиле и ишао је за Кардиф у Енглеску и носио 10—12 хиљада тона југословенско-чилске шалитре (допустите да се тако изра-

зим) нашега сународника „Бабурице и компаније”.
 Ја не знам, господо, шта ви у овоме моменту осећате и не знам, да ли ћете разумети мене и моје осећаје, које сам у ономе моменту преживљавао тамо на крај света, гледајући пет наших бродова, пет наших застава, и посматрајући преко 200 Југословена окупљених у такој даљини на једном месту. Ја се не стидим, господо, да овде отворено изјавим и признам, да сам дрхтао од узбуђења.

Други случај догоднио се неколико дана доцније у једном малом месту, чије име сумњам, да сте икада и чули, а зове се Немур. То је једно мало местанце, има једну и по улицу, чисто урођеничко, арапско, али је оно веома важно и Французи га сада нагло израђују, јер се налази на самој међи француског Алжира према шпанском делу Марока. Ту је наш брод имао некакав утовар и остали смо цели дан. Ја сам са женом, као и обично, сишао са брода и преко једне лепе већ изграђене терасе пошао по обичају прво у цркву, а затим на пијацу. Излазећи из цркве окружила нас је гомила урорђеничке деце. Све мали Арапчићи, који су у томе моменту излазили из школе. Окружили су нас и поздравили: „Добро јутро господо Југословени!” Запањен и узбуђен упитао сам њих: „Откуда ви знате да смо ми Југословени?” Они су, лукаво се смешећи својим белим очицама на црнурастом лицу, одговорили у глас: „Па ено је, господине, ваша „Вила”. На то ће један рећи: Па прекјуче је био ваш „Тимок” овде (новокупљени брод); врло је леп, лепши но ваша „Вила”. Шта је то „Тимок” питам ја. То је нов брод, који је ваше друштво „Океанија” купила у Енглеској и сад путује за Југославију. А шта је то „Тимок” питам ја. То је река у Југославији, одговарају они у глас. А кад сам им дао по једну цигару нашега дувана, онда су ми, утркујући се, изређали имена свију наших бродова, чија имена, опростите ми, господо, ни ја сада више не знам и не памтим. Што је најлепше и најинтересантније, та су деца тачно зала, који брод, коме нашем друштву припада.

Господо, не кријем и не стидим се да признам, да је моја жена од узбуђења засузила, а и ја нисам био далеко од суза. Ето видите, па сами цените, да ли и колику услугу наша трговачка флота, која је намењена чисто материјалистичким интересима, чини нашој националној и државној ствари и да ли можемо и смемо не водити рачуна о свим тим моментима, о свим тим начинима, кроз које и на које се културно проноси наше име и наша застава. И смемо ли се оглушити о све оно, што би требало учинити, да се кроз нашу трговачку флоту и надаље шири и проноси наша застава и наше име. А то, што ја тражим од г. г. Министара, тако је мало и тако је ситно према оним стотинама милиона у државном буџету, одређених за специјалне награде, дијурне и т. д.

Господо, напоредо са овим, ја молим г. Министра саобраћаја, да се у томе важном саобраћајном ресору у будуће не води уопште политика фаворизирања једне врсте саобраћаја на рачун друге врсте. Да будем јасан: да се рецимо због тога, што је речна пловидба пасивна, не води на железницама тарифска политика, која ће за љубав речне пловидбе терати наш извоз Дунавом на Бранилу и Црно море, а запостављати оне железнич-

ке везе, које иначе незгодно и неподесно гравитирају ка нашем мору у техничком погледу и да се на тај начин извоз ка нашим лукама и пристаништима на Јадрану не отежава.

Ја нећу, господо, и даље и дубље да улазим у ово питање. Ово у толико пре, што међу вама, господо, има пуно, који ово знају боље, но ја и који би могли са много више и података и конкретних чињеница о томе да говоре, а ја сам само сматрао за своју дужност, да ово питање покренем и изнесем пред вас на вашу оцену. (Одобравање и плесак).

Даље у вези са овим путовањем и мојим опажањима имам пред вас да изнесем једно крупно питање — читав један проблем, који одавно тражи своје решење у нашем социјалном законодавству. Проблем, о коме се много говорило и говори и у Скупштини у пршлогодишњим дебатама, и ранијих година овде у Сенату.

Г. др. Шиловић и наш претседник г. др. Томашић, прошлих година у специјалној дебати код буџета Министарства за социјалну политику и народно здравље, веома су опсежно и документовано, сваки са своје тачке гледишта говорили о овом питању. То је питање доношење закона о социјализму осигурању.

Посматрајући кроз два месеца тешке и мучне напоре и рад бродовљег особља, почев од капетана, па до последњег кочегара у машини доле, ја сам, господо, често руменио од стида. Руменио, јер сам из разговора са њима сазнао, да када ма ко од њих несретним случајем или иначе падне и буде оспособљен за службу, избацује се клот као исцеђен лимун, остављен на милост и немилост своје судбине. Нико о њему више, ни по каквим законима ове земље, није дужан, да се стара и брине. Нико није дужан, да се брине о људима, којима се поверава имовина целог нашег раднога и привреднога народа и његових напора, а у исто време поверава и част и образ нашега радног имена у туђем и далеком свету.

А горак је и тежак то хлеб и живот, господо! Од раног јутра до мркога мрака, а у моментима и временима буре и стихија природних и по два три дана без одмора, ови људи су неуморно на послу, изложени не само готово надчовечанским физичким напорима, но и у вечитој опасности за живот свој, за иметак многомилиони, који им је поверен и на њихов образ и част остављен. А и опасан је то живот, јер се они у сваком тренутку могу изложити опасностима и предвиђеним и непредвиђеним, — и често, само благодарећи тврдим и јаким нервима као железно, они у тренутцима опасности могу спасти и спасавају и свој живот и туђи иметак. Али то, господо, кида нерве и руши здравље. Старе поморце, старе капетане, нарочито раније, док није било паре и парних бродова и док се једрилицама бродило кроз мора и океане, — њих су називали курјацима, па и данас кад год говорите о старим још живим капетанима, данашњи млађи поморци, увећ ће вам рећи: „Живи још, још хода тај стари вук!”

А са колико је, збиља, опасности скопчан тај живот, допустите ми, господо, да вам наведем само један случај, који нам се десно у Кротони, на југу Италије у Калабрији. Стајали смо у пристаништу, једном малом и недовољно заштићеном, када је на једном дунула бура или како је тамо

зову „југо“. Небо се за час навукло црним и мрачним облацима, а валови ветром ношени тукли преко ограђеног зида и толико се умаласала вода у само пристаништу, да је наступила опасност за брод, да се не разбије о обалу, за коју је био привезан. Ваљало је попуштати конопце и ланце, да би се брод спасао од евентуалне опасности. Сва је посада, почев од капетана, редом била на послу везана, да је не би однео ветар. Борба са буром трајала је два дана и по и резултат је био: брод спасен и неоштећен, али зато капетан исчашао ногу, једноме морнару однет средњи прст на десној руци, а другоме морнару велико гвоздено уже сломило обадве кости испод колена на левој ноzi. И сад настаје господо оно, што је најгоре и због чега сам ја не само руменио, него и црвенио: онај јадник се ваља и јауче на палуби крв иде, а ми не знамо, куда да га упутимо на лечење, јер у томе маломе месту за хируршке случајеве ове врсте може се послати само у приватно лечилиште меснога хирурга, а тамо је специјална плата, те ако Уред за осигурање радника или друштвена управа — која уосталом није ни дужна — не буду пристали да плате и накнаде трошкове око лечења, мораће капетан, који и сам лежи са исчашеном ногом, да снесе све трошкове и плати за лечење из свога џепа. Сав црвен од стида умешао сам се и ракао сам, нека се одмах носи у то приватно хируршко лечилиште и да примам одговорност на себе. Тако је и урађено.

Ето, господо, под каквим условим и у каквим приликама ови храбри и поштени људи врше своју тешку и напорну службу, поносећи се вазда да служе Отаџбини својој. И одмах овде морам да додам, да нигде нисам слушао тако лепе мисли, тако искрене жеље, такву топлу љубав за Отаџбину, за наш народ, као из уста ових малих и скромних људи, тамо далеко, далеко од наших граница, где смо ми сви, збиља, били једнаки на отвореној пучини у рукама природе и њених људи: Сви једнаки и сви подједнако ништавни, почев од мога сенаторског господства до последњег кочегара на дну лађе у машинским просторијама, јер су чељусти мора и Океана велике и један талас довољан би био не само за све нас, но и за нашу лепу „Вилу“ — за наш брод.

Благодарећи томе што ми немамо један савремен Закон о социјалном осигурању, који би нашем раднику и корисном свету, па било то интелектуалац или физички радник свеједно — задовољио потребе њихова живота, који би обезбеђивао њих у случају изнемоглости и несреће и који би им колико толико обезбеђивао старост, а после њихова напорна и мучна живота њихове незбринуте породице прихватио бар за извесно време, — и могу се дешавати овакви случајеви, који несумњиво не чине част угледу нашег државног и социјалног законодавства и који убијају у њиховим душама оне лепе особине љубави ка раду и труду. Ако је капитализам без срца, не морају и не смеју бити људи без душе. Нарочито, не смемо бити ми, политички људи, којима је удес доделио, да у прављамо судбином нашега народа. Ово захтева од нас не само дужност и морал и човекољубље, него и наш сопствени, властити интерес. Не треба дубоко размишљати о овоме, не треба ићи далеко у историју и копати се у прошлости; погледајмо само трезвено на оно, што се догађа у свету

данас, па ћемо се одмах уверити у истинитост горе наведених опажања и мисли.

Да завршим. Ја бих био необично срећан, ако би се код нас једном почели, да појављују и износе на претрес конструктивни закони, који ће и у нама и нашем народу подићи веру и улили наду на боље дане и на бољу будућност; закони, који ће својом конструктивношћу побољшати колико толико ово тешко стање у материјалном погледу и који ће мало разведрити ову тешку моралну депресију; закони, који ће обезбедити бољу прођу, ширу прођу нашим природним и народним богатствима, како би наш народ лакше могао да сноси ове тешке терете, које су време и прилике натовариле на његову грбачу; закони, који ће обезбеђивати буџетску равнотежу кроз подизање народне прицеле и народнога благостања, а не само кроз стално повишавање и оптерећивање порезима и другим облицима фискалнога карактера.

У то име, и у вези ових мисли, ја молим Краљевску Владу а и Вас, господо колеге, да ме у томе потпомогнете, да се једном престане са доношењем само фискалних закона, који и иначе пали морал, још више срозавају и убијају.

Верујући у добру вољу Владе, да се она неће оглушити о ове моје добронамерне жеље и опажања, која сам у току свога говора пред Вас изнео — иако, господо, још и на даље констатујем, да осим двојице, тројице Министара нема ни једнога, од госпoде ресорних министара, којих би се овај говор тицао, да чују овај извештај, — ја ћу ипак, не ради њих, него ради ситуације, ради земље и ради свих нас, у начелу и појединостима гласати за предложени буџет, задржавајући право да евентуално у специјалној дебати узмем реч код појединих ресора и да изнесем своја гледишта и ставим своје примедбе. (Одобравање и пљесак).

Претседник др. Љубомир Томашић: Реч има сенатор г. Фран Иванишевић.

Don Frano Ivanišević: Gospodo senatori, iza ovog vrlo zanimljivog govora mog uvaženog gospodina predgovornika, koji je tretirao jedno vrlo važno pitanje, pitanje naše mornarice, dopustite mi da se i ja pozabavim istim predmetom, da se bavim privrednim pitanjima i našom obalom dole, te da vam pokažem jedan kraj vrlo znamenit u našoj Kraljevini, ako on zaslužuje vašu pažnju i potporu visoke vlade.

Gospodo senatori, i ako tek od nazad malo vremena kao član ovog visokog doma surađujem u javnom životu, pratio sam ipak pozorno razvitak naše mlade države od njezinog prvog postanka do danas, kroz svih 14 godina njezin rad na zakonodavnom polju kroz Narodnu skupštinu a kasnije i kod ovoga Senata, te sam opazio da skoro svake godine pri predručunskoj raspravi kod načelne debate započimlje se sa nekom intonacijom političke naravi a tek u pretresu pojedinih stavaka uzimlju se u obzir problemi privredne gospodarske naravi. Takove su bile do sada političke prilike i metode u našoj zemlji, kada nisu vladali potpuno bistri pojmovi i zdravi kriterij shvaćanja državne politike, kada su se pojedine čestiti plemena i partijskih grupa namećali interesima državne cjeline, kada se je u jednu riječ više rušilo nego gradilo. Ali danas, Bogu hvala, te su se prilike sasvim izmjenile, danas su smjernice našeg političkog života jasno određene i u duši našega naroda nepokolebivo usadene, te bi danas izgledao ana-

Ironizam ili smješnost govoriti o kakvom separatizmu ili federalizmu ili osvrćati se na nekoje »punkcije, rezolucije ili deklaracije« kojima se kuša da odvrati od današnjeg pravca i povrati u prošlost naš narod, koji neće da se vraća natrag nego hoće da korača naprijed, jer svi napredni i pametni ljudi a tako i narodi gledaju ispred sebe a ne iza sebe, gledaju više u svoju budućnost nego u prošlost; pa kada smo se, velim, tog partijskog balasta napokon otresli, kada je nastupilo mirno konstruktivno doba, mi kao realni i uvidavni ljudi u brizi za napredak i budućnost ove države, treba da se bavimo rade drugom realnom politikom, a to je politika narodnoga gospodarstva, koja duboko zasjeca u vitalne interese našega naroda a koja se osobito na današnji dan nameće čitavome svijetu poljuljanom u temeljima svog gospodarskog života. Polazeći sa ovoga stanovišta, da je zdrava gospodarska politika najbolji preduslov za napredak države i blagostanja naroda, dozvolite mi, gospodo, da vam prikažem sliku narodnoga gospodarstva jednoga predjela koji se ubraja u pasivne krajeve naše države, a koji ima po svome položaju veliku ulogu u budućnosti Jugoslavije, to je primorski kraj što se proteže od Sušaka do rijeke Bojane duž obale našega Jadrana.

Ja bih uvredio Vas, gospodo senatori, kada bih išao dokazivati historičku i političku važnost ovoga predjela, za koji su se kroz vijekove borili razni ratoborni narodi i na njemu tražili svoj boravak; suviše bi bilo da vam i prema današnjoj međunarodnoj političkoj situaciji ističem važnost Jadrana kao glavnog morskog korita u velikom bazenu Sredozemnoga mora prama kojemu gravitiraju tri dijela svijeta, iz kojega se otvaraju kroz tri tjesnaca vođeni putevi i za druga dva dijela svijeta, jer vam je, gospodo, sve to dobro poznato kao i to da i današnja pomorska politika triju velikih sila Engleske, Francuske i Italije imaju svoje velike interese i u Sredozemnom moru, gdje i naš Jadran ima svoju ulogu. Ja hoću samo u ovom govoru da vas upozorim na nešto što vam možda nije poznato, hoću naime da vam u glavnim potezima prikažem sliku narodnoga gospodarstva ovoga predjela što ima, što nema a što mu je potrebno da ima, kao što da vas upozorim na nekoja prirodna bogatstva ovoga kraja koja bi mogla postati velikim izborom narodnoga blagostanja kada bi sa nadležne strane bilo više shvaćanja i zauzimanja.

Poznato je svima da je naša zemlja Jugoslavija u svojoj cjelini eminentno agrarna zemlja. U tome stoji njezino bogatstvo, njezina produktivna snaga, da može odoliti svim poremećenjima svetske gospodarske krize a što se ne može ustvrditi za zemlje, koje se pretežno bave industrijom. Kušali smo to za vrijeme svetskoga rata, a imamo dokaza i u današnjoj krizi, koja se u Jugoslaviji, agrarnoj zemlji osjeća manje nego li u drugim državama gdje vlada velika besposlica i skupoća živežnih namirnica. Dok bude sunce slati svoju toplinu s neba, oblaci svoju kišu, a ralo zemljoradnika bude oralo i ruka sijala zemlju, ta će zemlja uvijek radati i hraniti čovjeka dok bude svijeta. To su vječiti zakoni Božji nepromjenjivi i neiscrpivi zasadeni u prirodu. I zato ja vjerujem u solidnost i budućnost agrarne Jugoslavije.

Ali nije svaki kraj naše države obdaren od prirode jednakom količinom i kakvoćom rodne zemlje. I priroda je komu majka, a komu maćuha. Kada govorim o poljodjelstvu, na primjer nama je na Pri-

morju priroda bila maćuha, te na mjesto da nas obdari ravnim i rodnim oranicama ona nas je obdabila golim kršem i pustim visokim planinama. U kojemu razmjeru stoji kvalitet našeg zemljišta, dosta je da Vam predočim sliku bivše pokrajine Dalmacije, koja je obuhvaćala površinu od 1,282.257 hektara, a od tih je samo 57% sposobno za kulturu, dočim drugih 43% otpada na neplodnu golet, dakle više od 500 hiljada hektara leži kao gola i slabo obrasla krš, koja služi dijelom za pašnjake ili je uopće nepristupačna ruci i nozi ljudskoj za svako obrađivanje. Kako je u Dalmaciji tako i na sjevernom Jadranu bivšeg hrvatskog Primorja, tako na južnom Jadranu bivše crnogorske teritorije.

U onom pak dijelu zemljišta, koje je sposobno za agrarnu kulturu sadi se loza, maslina, južno voće, koje na blagom podneblju na vrijeme dozrijeva i dobro uspijeva. Žitaricama i drugim usjevima ovdje na gladnoj zemlji nema mjesta.

Glavni proizvod jest loza, koja je davala svoj nadaleko poznati proizvod vina, ali kojega je u zadnje vrijeme pratila zla sudbina u trgovačkom svijetu. Kapljica dalmatinskog vina, kako znate, ima dosta prijatelja ali ima i silnih neprijatelja protiv kojima primorski vinogradar treba da se bori, da uloži silna truda i troška kako da spasi lozu. Treba da se bori u vinogradu protiv bolesti luga (oidium), palca (peronospera) i žiloždere (phylloxera), treba da se bori u podrumu i na tržištu protiv utakmici tuđega vina, protivu nametu općinskih, banovinskih i državnih carina, te jedva može da niskom cijenom pokrije troškove a nikako da izbjije pristojnu nadnicu i stoga stenje pod teškim dugom. Za vanjski izvoz vinu iz Primorja zatvorena su vrata te mogu, gospodo senatori, pozitivno ustvrditi, od kada je prestao izvoz i pala cijena vinu sa Primorja od tada je presušio glavni izvor privrede i narodnog blagostanja na jugoslovenskom Primorju. Veoma je žalosno što moram konstatovati da u trgovačkim ugovorima, koje naša država sklapa sa prijateljskim državama kao Francuskom i Čehoslovačkom, ne vodi se o tome računa a da se nade izvoza barem za izvjesnu količinu dalmatinskoga vina uz preferencijalne uslove, kada je Francuska već i prije nabavljala vino od nas pri koncu prošoga vijeka dok je kod njih harala vinograde filoksera a i danas, premda je ona najrodnija zemlja u Evropi, nabavlja ipak iz Italije, Grčke i Španjolske par miliona hl. vina obične vrste, koje bi mogla i kod nas u Jugoslaviji nabaviti uz bolje uvjete, a tako isto i Čehoslovačka nabavlja u Mađarskoj.

Ne mogu odobriti ne premućati nego ću se da pače potužiti na postupak Vlade, koja jednakom mjerom daje potpore vinogradarima u Banatu, koji obiluju žitaricama i stokom, kao i onim siromašnom primorcu, koji nema ni jednoga ni drugoga osim loze. Dok je Ministarstvo trgovine davalo premije za izvoz vina preko granice najveći su iznos, mislim, primile trgovačke firme iz Vršca, gde se još gojila zabranjena nenavnuta američanska loza nazvana »direktor« jer su mogli ponuditi najjeftinije cijene ispod Din. 100 po hl. ali su time ubile glas našega boljšega vina na vanjskom tržištu. Dalmatinsko vino po visini svoje gradacije jakosti (alkohola) po ukusu svojega mirisa (arome) i crvenila svoje boje (farbe) zauzimalje odlično mjesto u trgovini te je dužnost države da mu sačuva ovaj dobar glas i nastoji svim sredstvima koja stoje na raspoloženju da se njemu nade izvoza.

Dok za druge djelove naše države vinogradarstvo jest sporedno zanimanje, za nas na Primorju jest životno, prvi i glavni proizvod. O žitaricama neću ni da govorim, jer na najboljoj ljetini usijeva naš primorac ne može naći hljeba za više od tri do 4 mjeseca naime jedva do Božića, nego jedino sa prodajom vina nastoji da dobije toliko novca kako će nabaviti hrane za svu godinu ili barem do nove žetve.

Osim vina, koji se proizvoda i u drugim sjevernim krajevima naše domovine, imamo na Primorju drugi proizvod, koji spada u drugi red a koji je isključivo namjenjen ovom južnom toplom kraju, jer ne trpi hladne sjeverne klime. To je maslina i njezino ulje. Ono što je za vas, gospodo, iz kontinentalnih krajeva mast, to je za nas primorac maslinovo ulje, začina i zdrava okrepa osobito kod nas, gde se pučanstvo u oskudici žitne hrane uzdrži ribom i povrćem. Maslinarstvo je mnogo nazadovalo, te je proizvod spao gotovo na polovicu na godišnjih 200—300 vagona, dočim je prije proizvodilo i do 400—500 vagona izvrsnog ulja. Velim izvrsnoga, jer na izložbi ulja u Splitu god. 1896 gde je bilo francuskog, grčkog i italijanskog ulja najveću je nagradu dobilo dalmatinsko kao najbolje ulje. Uza sve to što imamo u našoj državi ovakav kvalitet ulja, po službenim podacima naših carinskih vlasti godine 1932 uvezlo se je iz vani 220.000 kg. ulja u vrijednosti od 4.400.000 dinara. Ja vrlo žalim da smo toliko nazadovali u gojenju maslina, zbog toga što se stabla ne obnavljaju stare su masline povadene za ogrijev, stoga bi država morala zasnovati na Primorju više maslinika i dijeliti uz jeftine cijene mlade stabljike da pridignemo i ovu granu narodne privrede do prvašnje visine.

Vino i ulje jesu dakle glavni proizvodi Primorja, koji se troše i u domaćoj uporabi ali se ne isplati, jer cijene ne odgovaraju investicijama u gojidbi loze i masline. Bolje su sreće nekoji drugi poljodjelski proizvodi koji se mogu nazvati specijaliteti našega primorja kao: buhač, višnja, smokva, južno voće i povrće karfiol, breskve, rogač i razno mirisno bilje kao ruzmarin i drugo. Dalmatinska višnja od koje se prave najfiniji likeri uživala je vandredno dobru cijenu kod fabrikata maraskina gdje se je izvažala u svježem stanju, dočim se je u suhom stanju otpremila i na američka tržišta, ukupno do 100 vagona, ali se je na žalost cijena izgubila i pala od 2000 na 200 dinara po kvintalu a proizvod je znatno spao jer su se mnoga stabla uslijed štetočina osušila a država po svojim organima malo je brige za to izkazala.

Još je jedan važan artikal u narodnom gospodarstvu Primorja kao specijalitet, — buhač koji po sadržini svoje insekcidne vrijednosti (Pyrothrine) ništa ne zaostaje, dapače se natječe sa buhačom iz Japana, koji je poplavio vas svijet a osobito Sjevernu Ameriku. Buhač je samonikla biljka iz čijega cvijeta vadi se prašak, kojim se tamane sitne živinice, buhe i od toga mu je ime buhač. Pri koncu prošloga a početkom ovoga vijeka bio je mnogo tražen i izvezen iz Dalmacije za Ameriku, preko Trsta, dok nije stupio na svjetsko tržište Japan sa svojim proizvodima sa bolje priređenim izvozom pod zaštitom svoje države te suzbio trgovinu našega buhača uslijed česa mu je cijena pala na minimum a doslijedno tomu umanjila se je i gojidba.

Stručnom analizom dokazano je da je dalmatinski buhač po svojoj sadržini i jakosti jednak ja-

panskomu samo kada se u zgodno vrijeme pobere, osuši i vješto opremi na tržište. Ova naoko neznatna biljka, koja se hrani samo sa mršavom slabom zemljom, kao što je naša na Primorju, i ne zahtjeva mnogo njege, mogla bi, gospodo senatori, dati zarade seoskom pučanstvu i povećati se njegov proizvod od današnjih 50 na 500 vagona, kada bi se samo pod kontrolom državnih organa organizirala njezina gojidba i otprema na svjetska tržišta.

Lanjske godine 1933 pohodila su dva američka stručnjaka naše Primorje dr. Hartzell i dr. Gradinger da se upoznađu na licu mjesta sa našim buhačem. Oni su hemijski analizirali sadržinu njegovog cvijeta, potpuno su se uvijerili o vrijednosti njegova efekta te su na odlasku ovako se izjavili: Vrst je veoma dobra, ne 50 ili 60 nego 500—600 vagona, jer U. S. A. nabavlja do 1000 vagona; mi ćemo uvesti buhača iz Jugoslavije uz istu cijenu i otpremu kao što nam dolazi iz Japana samo tražimo da nam kontrolna vlast vaše države jamči da otpremljena roba potpuno odgovara analizi. Traži se dakle od naše države ono što ona danas čini i za otpremu suhe šljive, naime da pod nadzerom državnih organa, prima se i otprema buhač na svjetsko tržište a da se time isključi patvorenje i nečista rabota raznih špekulanata. Kad izračunamo da je prosječna cijena buhaču na američkom tržištu Din. 18,20 po kg. i kada bi mi dotjerali naš izvoz do godišnjih 600 vagona, naša bi privreda na Primorju imala u aktivu do 100 miliona godišnjeg prihoda, puno više nego li imamo od rasprodaje 300 hiljada hl. vina za koje se hoće toliko troška i truda pri obradivanju loze dok je amo sa svim neznatan za gojenje buhača.

Rek bi da su na Ministarstvu poljoprivrede uvideli važnost ove biljke te su kroz zadnje dvije godine poduzeli shodne mjere da se unapredi gojidba ove biljke i pod zaštitom državnih organa osigura njezin izvoz. Radi se sada o tomu da se uredi specijalni Institut za proučavanje i osiguranje gojidbe i prode buhača sa sjedištem u Splitu. Zasebna ustanova poput čilimarske tkaonice da bude zajednička za sve tri interesovane banovine (Zetske, Savske i Primorske). Osnova je pravilnka već gotova zgrada i laboratorij pripravn a što je najveća sreća imamo vrsnog domaćeg stručnjaka koji se puno godina veoma ozbiljno bavi ovim poslom i sviještan je dobra uspjeha bude li dobre volje sa strane države, koja je pozvana da uzme odgovornost za analizu i točnu otpremu robe. Na Ministarstvu poljoprivrede nastao je neki nesporazum, komu da se povjeri ovaj posao ili Institutu ili sadašnjoj kontrolnoj stanici u Splitu i radi toga posao zadine. Da se ujednostavi posao, mislim da bi bolje bilo neka se povjeri ovom institutu i analiza i uzgojno-trgovački i organizatorni rad sa svojim posebnim uvježbanim osobljem nezavisno od koje druge ustanove. Time bi se posao bolje razvijao, jer osim materijalne koristi treba da pazimo i na odgojnu moralnu stranu ovog delikatnoga artikla a da svojom nepatvorenom vrsnošću steče potpuno povjerenje na svjetskom tržištu a pučanstvu na Primorju otvori novi izvor prihoda i blagostanja.

U početku mojega govora ja sam Vama, gospodo, prikazao groznu sliku kamenja na Primorju te rekao da skoro polovina površine što zaprema teritorij od Sušaka do Ulcinja pokriven je golim kamenjem od kojega kako na oko izgleda nema nikakove koristi prema onoj staroj rečenici: »Od kamena ništa do kamena«. Ali ipak u dubini tih kamenih slo-

jeva nalodi se na nekim mjestima jedna vrst laporite zemlje, koja se zove »Tupina« u velikoj množini, a koji služi kao vrstan materijal za pravljenje cementa, koji se izvaža na sve strane svijeta, iako je hemijska znanost proiznašla tomu više surogata, ipak još uvijek i danas poslije 50 godina iza kako je započela industrija cementa, smatra se da je dalmatinski proizvod po svojoj kvaliteti na prvom mjestu. Imamo u okolici Splita pet tvornica cementa koje mogu godišnje da produciraju do 50.000 vagona, od kojega samo 10% je za domaću potrošnju a sve ostalo izvaža se vani za građevine. Po statistici Direkcije pomorskog saobraćaja 1932 god. izvezlo se iz naših luka te godine 3,214.849-q cementa. Te iste godine izvezlo se je iz druge preradevine iz kamena, naime karbita 70.327-q i suviše kalcium cinamida 137.756-q i proste nepreradene lupine 1,856.880-q što sve pretstavlja vrijednost od nekoliko stotina miliona dinara. U sve ove industrijske tvornice, istina je uloženi pretežno tuđi kapital, jer ga mi po sebi nismo sposobni pripremiti, ali od toga imaju indirektnu zaradu i naši ljudi sa svojim brodovima i nadnicama. O svemu tomu treba da država vodi ozbiljna računa i u vjeku današnje nezaposlenosti dolazi u susret sve to većem kapacitetu ovih tvornica.

A da se takova industrijska poduzeća mogu zasnovati i razvijati imamo zahvaliti u prvom redu vodenim snagama, koje na strmim bregovima niz koje se spuštaju naše četiri rijeke na Primorju, podignute su u zadnje vrijeme znatne električne instalacije za pogon i rasvjetu kao što su vodopadi na rijeci Krki i Cetini koji raspoložu sa stotina tisuća konjskih snaga pogona. Osim kamenja sposobna za pravljenje cementa odlikuje se naše Primorje sa drugim bijelim kamenjem, koje služi za finije građevine. Na glasu su kamenolomi na otoku Braču, Hvaru. Korčuli još od doba cara Dioklecijana a u zadnje vrijeme kamenje iz Segeta blizu Trogira, odakle se izvaža za monumentalne zgrade i spomenike u Englesku, Kanadu i druge strane Amerike, jer je otporan protiv svake poledice. Iz dalmatinskog kamena građena je parlamentarna zgrada u Berlinu i Budimpešti a graden je iz toga i naš Kraljevski dvorac na Dedinju, mauzolej u Topoli.

Da se unapredi ova industrija građevnog kamenja ja ću ovom prigodom preporučiti Ministarskom savetu neka pri državnim zgradama daje se prednost gradi u kamenu nego li u betonu, te iako je neka razlika u cijeni i trošku isplaćuje se u arhitektonskom i estetičkom pogledu u ljepoti i čvrstoći zgrade, a tim se znatno pomaže domaća industrija i narodna privreda.

Između zemlje koja nije za agrarnu kulturu na Primorju otkrila se je u zadnje vrijeme na nekim mjestima crvena zemlja koja po svojoj sadržini ima visokog postotka rudače za baksit od kojega se pravi aluminij. Po zadnjoj statistici izvezlo se je iz Jugoslavije po moru dotično iz Jugoslovenskog Primorja 600.000 k. što također pretstavlja veliku vrijednost.

Sasvim da je naše Primorje preobilno kamenjem a oskudno zemljištem dalo bi se ipak u gospodarskom pogledu mnogo toga poboljšati, kada bi se naime ispunila ova dva uvjeta dotično ove dvije pretpostavke za unapređenje poljodjelske struke: 1 melioracija (presušenje močvara), 2 pošumljenje goleti. Žalosna je istina da najbolja zemljišta na našem Primorju, koja bi bila sposobna za svaku agrarnu kulturu, leže pod vodom, neplodna su agrarnim proizvo-

dima ali veoma plodna malarijom koja batali zdravlje pučanstva. Do 20 hiljada hektara uzduž Primorja i Zagorja čeka ruku radilicu koja će ih pretvoriti u rodno polje i svesti vodu u svoje jarke da bude u službi a ne u vlasti i objesti tog zanemarenog zemljišta. Dosta je pogledati na dolinu Neretve, koja zahvata do 6 hiljada površine, na pragu Hercegovine i Bosne a na otvoru Jadranskog mora, kada bi bila uređena i obradena dala bi velike koristi za izvoz i uvoz raznovrsnog povrća. Pratim još od moje mladosti taj rad kojim se je bavila bivša uprava Austrije još za doba okupacije Bosne 1878 godine. I njoj je uspelo uz milione uložena novca da otvori put te je ona u istinu u toj baruštini otvorila prolaz i paroplovni kanal do Metkovića za prevoz svoje vojske. Ali za plodovitost te doline nije se pobrigala a i danas nažalost u našoj državi na to se malo misli, te je ostala rečenica na tom zapuštenom kraju: »Neretva je od Boga prokleta«, iako je od toga prošlo da se je regulacija provela više od polovine jednoga stoleća. Tako je isto pod vodom sinjsko, imotsko, vrgorsko, konavsko kod Dubrovnika i grbaljsko polje u Boki Kotorskoj.

Pošumljenje primorskih goleti jest također vrlo važan problem u preporodu našega gospodarstva. Jedno se je mislilo da se na našem kamenu vapnencu ne može ništa odgojiti od velike suše, koja znađe potrajati do dva i tri meseca bez jedne kapi kiše, ali pokušaj poduzet od natrag 50 godina sa gojdbom bjelog i crnog bora, dali su sjajna dokaza i uvjerali svakoga da se golet primorskog krša daje pošumiti kada bi za to bilo više shvaćanja i zanimanja. Ko putuje od Sušaka do Ulcinja, bit će opazio da na onoj nedoglednoj goleti opaža se po nekoliko zelenih pošumljenih prostorija koje izgledaju kao zelene oaze u pustojskoj Sahari. To je umjetno pošumljavanje, koje izvada država u svojoj režiji sijanjem borova sjemena ili sadenjem malenih stablića i nadzire po svojim lugarima. Obzirom uprav na spomenutu dugotrajnu sušu bez dovoljno vlage u kršu, taj proces pošumljavanja ide odveć sporo, a kad se još nade vandalska ruka čobanice, da svaku večer hoće da donese svojoj kući bremence drva za ogrev, naše šume mlade i stare brzo propadaju a da državni ili općinski službenici ili lugari taj vandalski ruševilački rad ne mogu da zapriječ. Treba i to imati na umu da na Primorju osim paklenice na Velebitu i šume na Mljetu nema državnih šuma, nego su većinom to go-tovo sve općinski pašnjaci ili muše koje su svačije i ničije ili kako bi rekli pravnici »primi okupantis« to će reći onoga koji prvi ugrabi. Otud velike zlopotrebe, prisvajanja koja su dala povoda krvavim seoskim sukobima i beskonačnim parnicama na sudu. Zato je bilo opće mnijenje, a i danas isto vrijedi, da se provede na temelju zakona čim prije i uspješnije razdeoba općinskih pašnjaka na pojedine porodice svake općine uz uvjet da svaka porodica u stanovitom roku recimo deset godina odgoji šumu na onoj plohi koja ga je dopala, pa tek onda da postane i gospodar toga zašumljenoga zemljišta, da ga upotrebi za pašu ili drugu kulturu te uknjiži u zemljišniku kao svoje isključivo vlasništvo. Po mojem dubokom uvjerenju, gospodo, ovo je jedino sredstvo kako ćemo u nekom periodu od više godina po jednom sustavnom radu upućenu od državnih i stručnih organa malo po malo nestati goleti ispred naših očiju, kako će se brda zazeleniti, pašnjaci podgojiti na korist stočarstva, prestaće sukobi i potreba

državnih ili općinskih lugara, jer će dotični vlasnik biti najbolji lugar i čuvar svojega posjeda. Milo mi je, što je Ministar šuma već izdao naredbu i sastavio komisiju koja će izgraditi zakon o diobi u tom smislu.

Kada bi prilike dopuštale i srestva državna dostajala, morao bih ovom prigodom preporučiti kao neophodno potrebnu komasaciju (arotondiranje zemljišnih čestica) jer su u nas na Primorju pojedine čestice osobito dobre zemlje vrtala i bašta raspoređene do nevjerovatnih granica preko stotinu suvlasnika na jednom aru da se dalje ne može ni zamisliti bez sukoba ili parničanja. Što bi sve to inače moglo se lijepo urediti jednom dobro provedenom komasacijom. Imate na pr. slučajeva da na otoku Solti raste stablo rogača na kojemu je uknjiženo preko 150 suvlasnika, muških i ženskih ogranaka od prvobitne obitelji: tako isto na otoku Braču ima od davnina bunar vode kišnice, od kojega na polovicu jednu imaju pravo dva brata a na drugu polovicu 25 drugih porodica. Sada pomislite, gospodo, na ljetnoj suši kakova borba nastane na tom bunaru, dok svaka porodica ugrabi vode. Za takovu operaciju hoće se posebni zakon a toga zakona kod nas, čini mi se, nema. Kako doznajem ovih dana poduzeo se je već korak, te je prošle godine upućena Ministarstvu poljoprivrede osnova zakona koja bi se imala izglasati za Primorsku banovinu. Ja tu osnovu vruće preporučam da se pospiješi, jer bi time imalo podstreke i narodno gospodarstvo na Primorju, dočim država za sve što bi utrošila za provedbu ove osnove dobila bi svoju finansijsku naknadu u porezima zemliarine, koja bi znatno poskočila prema današnjem mršavom ekvivalentu što su dužne općine plaćati na ovakova neplodna zemljišta, općinske šume.

Govoreći uopće o narodnom gospodarstvu je li nametno i korisno gospodo senatori, da mi uvažamo iz vani nekoje artikule i dunimo našim novcem tude kese, kada to možemo imati u svojoj kući? Je li nametno da mi trošimo preko godine do 28 miliona dinara za limune i narandže što ih uvažamo iz Italije, Grčke, Španjolske i Palestine, kada isti plod možemo imati u južnom delu našega Primorja gde se je i laniške godine pobralo nekoliko tisuća kvintala? Je li nametno da mi trošimo do jednog miliona dinara za cvijeće što nam preko godine dolazi iz Italije i Francuske, dok mi na Primorju imamo sasvim prikladnu klimu kao i oni tamo? Je li za nas časno i korisno da talijanski cvečari sa Ligurske rivijere ili bugarski vrtlari iz Varne dolaze u naše primorske krajeve te na našem suncu na našoj zemlji goje i nama prodaju južno voće i cvijeće, karfiol i karanfil, na čemu silu novaca zarade, dočim naša iškolovana nezaposlena mladost planduje i želino čeka namještenje kod kojeg državnog ureda namiesto da se posveti ovom slobodnom i korisnom zanimanju.

Gospodo senatori, iz gornjih prikaza o poljoprivredi na Primorju mogli ste se uvjeriti da ovaj predjel našega Jadrana od Sušaka do Ulcinja o kojem sam govorio, nije niti ravni Banat, niti bogati Srem sa svojim ravnim i rodnim poljanama, nego po svojoj prirodnoj konstrukciji i sastavinama svoje agronomске produkcije, uvierili ste se, nije uopšte sposoban za kulturu žitarica koje sačinjavaju jezgru naše narodne privrede, niti stoke jer nema pašnjaka, ali po zakonima rekompenzacije, koji većito i posvuda vladaju u prirodi, ima naš pomorski kraj jednu drugu značajku, ima ogromnu i ravnu poljanu koja

se stere ispred njega a to je pučina našega mora. Prošla su davna doba kada je grčki pjesnik Omir nazivao tu pučinu »neplodnom poljanom« jer se po njoj nije talasala kao na kopnu »bjelica pšenica«, ali je od tog davnog doba civilizacija toliko unapredovala, da su ljudi znali iskoristiti i ovu pučinu kao najzgodniji vodeni put za zblizenje naroda i razvitku trgovine sa pomorskim ladama. Sve pomorske i primorske države imaju zahvaliti svoj razvitak jedino svojem velikom prometu po moru. Dosta je spomenuti Veliku Britaniju, koja po svojoj kopnenoj površini i produkciji tla ne zauzima nikakvo odlično mjesto u koncernu evropskih država, ali po svojem pomorskom objemu i području prometa sa svojim brojnim ladama zauzima prvo mjesto ne samo u Evropi nego u čitavom svijetu, jer stara je poslovica »ko je gospodar mora taj je gospodar i svijeta«.

Što se tiče pomorske plovidbe možemo sa ponosom kazati, da naša država Jugoslavija sa svojim pomorskim krajem, sa svojim trgovačkim brodovljem i sa svojim vrsnim pomorskim osobljem, uživa dobar glas u velikom trgovačkom svijetu.

Po najnovijoj statistici ima u Jugoslaviji:

1 — U maloj obalnoj plovidbi 542 broda na jedra sa 4727 tona registra nosivosti i 162 broda sa motornim pogonom nosivosti 4072 tona, ukupno 704 lade sa 8829 tona nosivosti, a to su brodovi namjenjeni za lokalni saobraćaj između obale kopna i otoka.

2 — U maloj parobrodarskoj obalnoj plovidbi kojoj je područje Jadransko more i Jonski otoci, bila su 93 parobroda sa 21.729 tona nosivosti.

3 — Za Sredozemno i Crno more ima 19 parobroda sa 33.608 tona nosivosti.

4 — Duga parobrodarska plovidba, koja vrši saobraćaj sa svim morima svijeta sastoji se od 76 parobroda sa 305.192 tona nosivosti. Dakle ukupna snaga našega pomorskog parka sastoji se od 188 parobroda sa 360.589 tona, te suviše 542 jedrenjaka i 162 lade na motorni pogon sa ukupnim 8.829 tona nosivosti.

Po općem sudu mnogobrojnih stranaca koji pohodaju našu obalu, naša je obalna plovidba kroz svoja tri društva Jadranske, Dubrovačke i Bokeške plovidbe toliko dotjerana udobnošću svojih lada, uredbom saobraćaja i besprikornim personalom, da bi se niome mogli ponositi i države puno veće od Jugoslavije. Istina je država ulaže svoje godišnje potpore, ali se državi sve to dobro isplaćuje, kako ćemo viditi pri drugoj tački moga govora.

Na većim parobrodima duge i obalne plovidbe zaposlieno je 386 kapetana i 3770 momčadi a na manjim jedrenjačama i motornim ladama do 230 zapovjednika i mornara, koji su obično i vlasnici broda. Nije dužnost države da daje samo dotaciju brodovima kako će se bolje uzdržati nego je njezina dužnost da se pobrine i za osoblje pomoraca osobito za doba starosti, iznemoglosti i bolesti. Za časnike broda, naime kapetane i strojare, već je priskrbljeno, oni su svojom uredbom svi oskrbljeni kod državnoga penzionog zavoda, tako da uz svoje prištede mogu se pod stare dane skromno prehraniti.

Takovih je u našoj mornarici tek jedna nepuna tisuća, dakle jedan šesti dio, dočim drugih pet dijela preko 5.000 mornara prepušteno je svojoj sudbini. Postoji kod Direkcije pomorskog saobraćaja zaklada Sv. Nikole nazvana »Pomorska uboška zaklada« koja sastoji od 10% prihoda lučkih taksa, globa,

prekršaja, a koja će danas iznašati oko 5,000.000 dinara. Kamate od ove neotudene temeljne svote ulažu se u pripomoći pomorcima koji nisu osigurani kod penzionog zavoda. Kada se pak nadoda onaj prihod od 200—300 hiljada dinara pristojbe, što se godišnje utjera na male brodice ribarice, čamce i sportske jedrilice, odskače primjerna svota namenjena za pripomoć ubožnim pomorcima. Nastala je jedna poteškoća na koju hoću da upozorim nadležne vlasti kako ove isplate ne teku redovito. Po vladinoj uredbi od svih lučkih taksa ide 10% u korist pomorske uboške zaklade a 90% državi. Pošto je država utjeravala svih 100% i sebi pridržala taj novac ona duguje zakladi oko 2 miliona dinara koje bi morala isplatiti u smislu gornje uredbe. Iz pomorskih krugova upućeno je više molba i pretstavaka neka se ovaj račun uredi, ali još nema riješenja. Tek ovih dana doznao sam da se je država odazvala djelimično molbi zaklade i povratila izvjesnu svotu kojom se je pripomoglo 145 porodica na Primorju sa svotom od nekih 300—400 hiljada dinara, ali je dužnost države da cjelokupnu svotu povрати i ovaj račun definitivno uredi.

Osim površine mora na kojoj se razvija naša prekomorska trgovina mi moramo tražiti izvore narodnoj privredi i u dubinama mora. Tu leži bogati rudnik, još malo otkriven a nimalo obraden, a to je vrlo važna struka narodnog gospodarstva — ribarstvo.

Pomislite, gospodo senatori, ogromnu prostori ju od Sušaka do Ulcinja u zračnoj duljini od 585 km. a obalnoj tri puta toliko naime 1658 km. dočim ako uzmemo u račun veliki broj otoka, poluotoka i protegnutosti njihovih obala sve naokolo, mi posjedujemo preko 5.000 km. morske površine sposobne za morski obalni ribolov a da ne govorimo o velikom ribolovu koji bi se mogao razviti na otvorenom moru.

Dosta vam je napomenuti da mi imamo pred sobom više od 150.000 km² pučine i dubine Jadrana sposobne za lov riba a mi ne iskorišćavamo niti 150 km², jer je morsko ribarstvo kod nas još u prvom povelju. Po zadnjoj statistici iz godine 1932, broj ribara iznaša 18.190 od kojih sezonskih 13,233, sportskih 2571, a pravih profesionalnih ribara tek 2.406. Treba priznati, da se je u prvom desetogodištu (1922/1931) i broj ladica i broj ribara znatno povećao. Godine 1922 bilo je samo 3573 ribarske lade, a u godini 1931 bilo je 5.745 skoro dvostruko. Tako i broj ribara od 13.000 u godini 1922 poskočio je na 18.000 u godini 1932. Ali treba istaknuti, kako prije rekoh, da je najmanji broj (2406) pravih ribara od zanata a najveći onih sezonskih povremenih, koji su i ribari i zemljoradnici, koji naime žive najviše o zemlji a samo u nekoja doba godine, osobito za ljetne sezone, bave se ribolovom. Inače ne bi se mogli isključivo ribolovom prehraniti.

Dosada je kako vidite, gospodo senatori, u nas bio smatran ribolov nuzgrednim zanimanjem a naša je dužnost da ga odsad razvijemo a da postane glavnim vrelom narodne privrede te ono što Vama daje ravna i rodna Vojvodina, Šumadija i bogati Srem a što nama ne može da dađe goli primorski krš, neka nam nadoknadi barem bogata morska dubina.

Želite li znati, gospodo senatori, što zasluži danas naš ribar iz one morske dubine? Od 365 dana u godini on može da lovi samo 200 dana pri povoljnom vremenu na moru. Naš je Jadran uistinu bogat brojem riba jer ima od 320 raznih vrsta, ali od tih samo 60 boljih vrsta za prehranu. Zadnjih godina

godišnji ulov kreće se od 6—7 miliona kg. ukupne vrijednosti od 40—50 miliona dinara prema tom kako se izveze vani. Ali taj ulov mogao bi se podvostručiti i potrostručiti kada bi se racionalno razvijao te bi mogao dati po 300 kg. na površini jednog hektara kao što daje u Francuskoj, Italiji i drugim naprednim državama. Kad razdjelite svotu od spomenute vrijednosti na toliko ribara i uzevši u obzir njegove radne dane, njegova nadnica iznaša tek cca Dinara 10.— a da ne govorimo o trošku za nabavku i popravak ratila.

Zato se u nas smatra ribar kao najsiromašniji radnik, kojega čeka u starosti ona narodna poslovice: »Mlad ribar star prosjak«. Naše je ribarstvo upućeno obično na jednu morskul milju od kraja (1850) sa mrežama potegačama, a tek u zadnje vrijeme inicijativom naših doseljenika iz Sjeverne Amerike, Kalifornije, počelo se loviti na otvorenom moru sa mrežama kružicama.

U ovoj struci narodne privrede mi smo, gospodo, u potpunom zastoju. Imamo toliko srednjih škola, gimnazija, realki i učiteljskih škola koja nam daju i suviše broj školovanih ljudi, a nemamo jedne ribarske škole na ovoj obali Jadrana, koja je po svojoj konstrukciji sa toliko otoka, poluotoka i uvala kao stvorena za gojenje riba. Neophodna je, dakle, potreba da se ribarska škola čim prije na Primorju ustanovi, da se nekoliko mladih sposobnih ljudi pošalje u inozemstvo neka se usavrši u ovoj struci jer bez znanja nema napretka ni imanja.

I u znanstvenom pogledu treba da iskoristimo Jadran. Početak je već učinjen sa podizanjem u Splitu oceanografskog instituta, koji će, nadamo se, biti na diku našoj državi. Cilj mu je da ispituje fizička i kemička svojstva morskog vode, da istražuje floru i faunu, da nađe način umnožavanja i selenja najvažnijih riba, da upozna narod s bogastvom mora i njegova života u vezi sa drugim faktorima o unapređenju ribarstva. Zaslugom Jugoslovenske akademije u Zagrebu i Srpske Kraljevske akademije u Beogradu dvije su krasne zgrade već podignute, velika za institut a mala za stanovanje, ali ono što u prvom redu treba neka se donese zakonska osnova o institutu koja je već predložena Ministarstvu prosvjete a da se omogući normalan život u zavodu.

Isto tako vrlo je začudno, gospodo, da nije još donesen zakon o ribarstvu i ako se je osnova toga zakona pretresala za toliko godina na više sastanaka i na tom polju dali smo dokaz naše velike indolencije i neodlučnosti. Dvanaest godina — jer smo se tek 1922 počeli misliti za ribarstvo — traje neka potajna borba ili recimo blago, neki nesporazum između Ministra poljoprivrede i Ministra saobraćaja koijemu Ministarstvu pripada nadležnost nad ribarstvom, i ako je u našem Ustavu izričito rečeno pri točki 5 o ustrojstvu Ministarstva poljoprivrede da je njegova dužnost i nadležnost da se briga o pomorskom i slatkovodnom ribarstvu, pošto se je ribarstvo smatralo kao nadopuna poljoprivrede, dočim se Ministarstvo saobraćaja kao upravna vlast nad morem smatralo, da u njezino područje spada morskul ribarenje. I tako je, gospodo, potrajalo dugo vremena da je naše morskul ribarstvo bilo kao nezakonito dijete, koje ne zna za svoj pravog oca i gospodara dok u zadnje vrijeme nije Ministarstvo poljoprivrede prepuštalo Ministarstvu saobraćaja brigu nad morskul ribarenjem. Ali tu uvijek dolazi do spornih pitanja, koje će trebati jednog dana konačno urediti.

Takovi odnošaji nisu bili jednoć uređeni ni u susjednim državama. Dozvolite mi da se sa par riječi na nj obazrem. U bivšoj Austro-Ugarskoj monarhiji sve do 1884 godine morsko ribarstvo bilo je u nadležnosti Ministarstva poljoprivrede a tek sa uredbom 5 decembra 1884 i po sporazumu Ministra poljoprivrede i unutrašnjih posala u Beču prešlo se je na pomorsku vladu, koja se je tada ustanovila u Trstu. Iza sloma naša je pomorska vlada imala svoju upravu u Bakru, koja se je kasnije pretvorila u pomorsku direkciju sa sjelom u Splitu, te je i ona izdala naredbu 20 novembra 1919 god., o morskom ribolovu i nadležnosti pomorske vlasti. Ta naredba bila je prihvaćena u sjednici zakonodavnog odbora Narodne skupštine 24 novembra 1921 godine, a proglašena 30 marta slijedeće godine 1922 kao zakon, koji je i danas na snazi.

Treba da Vas upozorim, gospodo senatori, da je ta naredba u formi zakona gotovo sami prevod austrijske naredbe iz 1884 godine što ni iz daleka ne odgovara današnjim prilikama i potrebama unapređenja ribarstva na našoj obali, da je zbog toga neophodno potrebno da se iza toliko anketa i dogovora, napokon donese savremeni zakon o morskom i slatkovodnom ribarstvu u Jugoslaviji.

U drugoj susjednoj državi Italiji donesen je zakon 24 marta 1921 godine u kojemu je predviđeno posebno autonomno tijelo kod Ministarstva poljoprivrede pod imenom »Generalni inspektorat za ribarstvo«. Njemu na čelu stoji stručno lice kao glavni inspektor, a niemu je dodijeljeno drugih pet nadzornika i to tri za morsko, a dva slatkovodno ribarstvo sa godišnjom dotacijom četiri do pet miliona u državnom budžetu. U Italiji daje se velika važnost ribarstvu, kao snažnoj grani narodne privrede te je upošleno do 150.000 ribara koji za to dobiju izdašne potpore sa strane vlade. I ako je Italija kao poluostran oblivena sa tri strane morem, ima dugu obalu od 10.000 km. i okružena sa šest mora, ipak zbog njezine prenapučenosti nema dovoljno ribe za prehranu pučanstva te svake godine uvažava iz vani ribe u vrijednosti 400—500 miliona lira. Naša je obala kud kamo podesnija za gojidbu riba koje su puno više cijenjene i po svojem ukusu, jer riba s kamena puno je slasnija nego ona iz gliba, jer je na boljoj paši, nošto naše more više obiluje sa plantonima (morska hrana) nego li na talijanskoj obali koja je sasvim rastvorena.

Glede granica ribolova na Jadrani postigao se je sporazum sa susjednom Italijom. Mnogima je od vas možda poznato, da je u neko davno vrijeme, kada je Damacija stajala pod mletačkom upravom naš čitavi Jadrani bio izrabljen od italijanskih ribara »Čozota« (iz grada Chioggia kod Venecije) a otkao je tek onda kada je otpala Dalmacija od mletačke duždovine 1798. S trgovačkim ugovorom 1867 godine između Austrije i Italije bilo je onet donušteno talijanskim ribarima loviti uz neku stanovitu dalečinu od kraja (jedne morske milje — 1884 mt.) uz uvjet da bude donušten uvoz u Italiju slanah srdela sa Jadrana uz plaćanje uvozne carine 25 šentezima namjesto 5 lira kao što je bilo prije. Mi smo naše granice u Jugoslaviji na Jadrani uredili sa susjednom Italijom a to sa briionskom konvencijom 14 oktobra 1921 godine, koja je ratificirana i stupila u krepost 30 decembra 1922, a revidirana od miešovite talijansko-jugoslovenske konferencije u Opafiji 16 decembra 1925 godine. Ovom prigodom hoću da izne-

sem velike tužbe naših ribara na nekoje zloupotrebe sa strane talijanskih ribara, koji zalaze u naše teritorijalne vode i krše § 15 ugovora po kojemu je zabranjen lov sa povlačnim mrežama na mjestima gde je dubina manja od 10 metara.

Neću da vam dalje duljim te da vam još govorim o slatkovodnom ribarstvu, koje kad bi se moglo razviti u Primorskoj banovini kao na pr. na ušću Neretve, u Vranskom jezeru, u rijekama i baruštinama, dalo bi velike koristi; dosta je mislim ovaj letimični prikaz a da vidite koje se blago skriva u dubinama našega mora i mi ga ne znamo iskoristiti dovoljno na procvat naše privrede. Ako li od 150.000 km² površine i dubine mora danas mi ne iskoristujemo niti hiljaditi dio naime 150 km², i od toga dobivamo do 50 miliona dinara na godinu, računajte koliko bi ta suma narasla, kada bi barem deset puta toliko, naime 1500 km² iskoristili i zaposlili barem do 50.000 ribara kojima bi se nadnica isplatila puno više od din. 10.— kao što je danas a da bi tim mogao nešto prištediti i za svoje stare dane.

Kao što sam predložio za mornare, tako predlažem i za ribare neka se država pobrine uz njihove vlastite doprinese, da ih opskrbi u starosti i bolesti a da prestane njihovo današnje ubožno stanje i zametne se trag onoj tužnoj poslovi u narodu »Mlad ribar star prosjak«. Za unapređenje morskog ribarstva tri su uvjeta neophodno i neodgodno potrebna: 1) ribarski zakon; 2) ribarska škola i 3) organizacija ribara na čitavom području od Sušaka do Uclinja.

Ako li Austrija, koja je više od jednog stoljeća vodila upravu nad ovim krajem i maćuhinskim srcem izručila ga na iskorišćenje tuđim ribarima Čozotima, mi danas u Jugoslaviji gledamo rođenu majku, koja gospodarica svoga mora znati će srcem i pamću prave majke unaprediti ribarstvo i sa time blagostanje svojih sinova na obali Jadrana.

I treću vrlinu našega Jadrana hoću da vam, gospodo, predočim. Ne samo da je Jadrani bogat sa svojom površinom udesenom za veliku plovidbu i njegova dubina da je bogata ribom, nego se je i njegove obale ističu vanrednom ljepotom svojih plaža i kupališta, što spada u područje turizma. Vrhunac je pameti, kaže rimski pjesnik Horac (Omne tulit punctum) koji znade spojiti korist sa ljepotom (qui misquit utile dulci). To je uprav slučaj kod ovoga pitanja. Nije više turizam kakav diletanski sport izletnika za zabavu, nego je u poslovnom svijetu prava industrija od koje pametni ljudi, a tako i države, znadu crpiti velike koristi.

Od Sušaka do Uclinja Jugoslavija posjeduje krasnu morsku obalu, kakove slične nema nijedna država na kontinentu Evrope. U vijeku kozmopolitizma i turizma, kada su državne granice otvorene svakome putniku prolazniku, nastao je živi promet sa strancima i na našoj strani, nastala je neka vrst, kako rekoh, industrije te dolaskom i boravkom stranih lica znatno se pomaže narodno gospodarstvo i blagostanje. Priroda ovdje igra glavnu ulogu a zatim umjetna ruka ljudska koja znade strancu putniku prirediti udobnosti u stanu, hrani i zabavi, kako ve ne nalazi kod svoje kuće. Ljudi umorni od godišnjeg poslovanja traže u ljetnoj teškoj sezoni odmora i morske svježine da pojačavaju svoj oslabljeni organizam i budu sposobni da odole daljnjemu trudu. Zato se hoće dva glavna uvjeta, sunce i more, čine naša obala, Bogu hvala, obiluje u vanrednoj mjeri.

Na srednjo-evropskom pojasu na plavom podneblju položena, naša obala zaštićena s jedne strane od vjetrova visokim planinama a s druge ne proravana ni potkopana od bijesa morskih valova, jer zaštićena krunom mnogobrojnih otoka i uvala, posjeduje krasnih plaža i rivijera, kao da ih je ruka Boga stvorila za ljetna kupališta i odmarališta. I prije našeg ujedinjenja jadranska je obala bila atrakcijom tačka za strance, poimence za Nemce i Madare, koji su se otimali za Opatiju (Austrija) i Crkvenicu (Mađarska) da privuku na sjeverni Jadran strance te kroz svoje organizacije vode propagandu za svoju politiku (Drang nach Osten i Magyar Tenger). Od Slavena prvi su Česi znali ocjeniti našu obalu te su u Srebrnom kod Dubrovnika u Baškoj na otoku Krku kao i na drugim mjestima našega primorja podigli svoja letovališta i kupališta. Danas je jugoslovenska revijera poznata po čitavom svijetu a u Evropi osobito kod susjednih naroda Austrije, Nemačke, Čehoslovačke, Mađarske, Poljske i Švicarske, koji su oskudni morem ili su sasvim njega lišeni.

Sa velikim zadovoljstvom gledamo na jugoslovenskom primorju od godine do godine da se turizam sve to bolje razvija, kako je dobro istakao u Narodnoj skupštini ministar trgovine Demetrović. Brojke novčanog godišnjeg prihoda potvrđuju. Po zadnjem popisu prošle godine 1933 imali smo na Primorju do 150.000 domaćih i stranih gostiju, koji su narodnoj privredi doprinijeli do četvrtine milijarde (250 milijona dinara). Dakako ova industrija turizma ima i puno zahteva, traži dosta žrtava sa strane privatne inicijative i državne investicije. Nije dosta sunčane topline i morske svježine nego se uz to hoće na kupalištu i drugih konforata: šumske hladovine u parkovima, uravnanih cesta i šetališta po promenadama, pitke vode u bunarima, higijenskih zgrada u hotelima, zdrave i jeftine hrane kao što brzi i udobni saobraćaj po kopnu i moru. Dosta se je učinilo osobito za saobraćaj po moru, ali se na drugoj strani još mnogo toga hoće, a što spada isključivo u dužnost i područje javnih radova države, kao što su šume, vode, mostovi, putevi i obale.

Privatna inicijativa ili recimo hotelska industrija, moramo priznati, dosta je uložila truda i novac u nove hotele i kupališta, ali upravo sada kada je u najvećem naponu svojega razvitka, da u tom pravcu napreduje i pritegne što više stranaca, izgleda kao da bi morala sustati pod pritiskom teških državnih poreza; općinskih nameta i oskudice prometne glavnice te su državni nadležni činbenici pozvani u prvom redu da o tome vode ozbiljno računa, jer su time najviše izloženi i državni interesi kada bi usljed toga promet malaksao. Recimo istinu, gospodari senatori, tko ima od toga napokon najviše koristi? Ne hoteljieri kako se obično krivo misli, nego država i parobrodarska društva na svojim prevoznim sredstvima, naime željeznicama na kopnu i parobrodima na moru, oni zaista imaju najveću korist.

Tri su velika problema gospodarske naravi, kako vidite, gospodo, tri velika izvora narodne privrede na moru: plovidba i trgovina, ribarstvo i turizam. Objasni našu trgovačku i obalnu plovidbu, razviti racionalno ribogojstvo i osigurati izvoz ribe, iskoristiti naše primorske obale za turizam, za ljetno kupanje i zimsko sunčanje, o rješavanju ovih gospodarskih problema ovisi hoće li ovaj kraj da ostane i na dalje pasivan ili da postane aktivan.

Dok smo sa saobraćajem na moru sasvim zado-

voljni ne možemo se tako pohvaliti sa saobraćajem na kopnu. Obala koju vam prikazujem, od Sušaka do Ulcinja, nije drugo nego predvorje ili vrata velike državne zgrade Jugoslavije, koja se iza njezine pozadine diže. Između toga predvorja i ulaza u zgradu, treba da je najbliži i najsigurniji spoj. Tu dolaze u obzir najprije željeznice, koje država gradi i kojima ona upravlja. O istinu bi se ogrešio tko ne bi priznao, da je naša država Jugoslavija u poratnom vremenu izgradila redovitim budžetom više željezničkih pruga nego li možda i jedna druga država u Evropi, ali na žalost sve te pruge ne odgovaraju svojoj svrsi osobito one koje su građene kao nastavak ili dovršetak prijašnjih tudinskih osnova. Tu je slučaj lička pruge, koja je jedna od najvećih spojnica između srednjega Primorja i naše kontinentalne zemlje, a o kojoj je javnost dobro upućena i uvjerena da ne odgovara svojem cilju. Meni je osobito dobro poznato to pitanje, jer kao bivši poslanik u bečkom parlamentu nazad 25 godina poznajem kad se je i kako se je začela u glavi tadanje austromadžarske politike i kako je građena ne u interesu naroda nego za njihove stratezijske interese na ovoj obali. Od nazad kakovih 50 — godina uvijek je Dalmacija sa svojim Primorjem vapila željeznički spoj sa svojim zaledem naime sa Bosnom i Hrvatskom. Od kada se je god. 1874 počela graditi u Splitu i godine 1888 kada je dovedena do Knina, uvijek se je zagovarala samo jedna pruga Knin—Bihać—Novi pa dalje prema Zagrebu i Beogradu, dotično Zemunu. Mađari su bili uvijek protivni, samo da zaštite prometne interese grada Rijeke koji su oni god. 1867 nezakonito prisvojili. Tek godine 1910, kada su austrijski vojni krugovi stupili u akciju sa stratezijskim razlozima za obranu jadranske obale s mora, Mađari su popustili i uz nekoje rekonpenzacije na drugim njihovim prugama, dopustili su da se gradi pruga kroz Liku od Ogulina do Gračaca po njihovoj osnovi, koja je išla upravo zatim da bude što nezgodnija za prevoz robe, a da s druge strane omogući što veći iznos na Rijeku. Iza sloma Austrougarske monarhije 1918 god. tehnički krugovi u Jugoslaviji, iako su bili uvjereni o nespretnosti te pruge, bili su prisiljeni da započeto djelo dovrše i od Gračaca dovedu do Knina što se je izvelo godine 1925. Lička je pruga te godine otvorena prometu sa Primorjem, dakle navršilo se je 10 godina njezina saobraćaja, koji je dao negativan uspjeh, jer je u tome prvomu desetgodištu na onoj visini planinskoj kod Zrmanje i Malovana 12 puta sniježna mećava zatrpala voz i orkanska bura zapriečila prolaz. A to nije bilo za jedan put ili za jedan dan nego po više dana kao što je nedavno ove zimske sezone za 12 dana a godine 1929 za 79 dana bio zapriječen prolaz, tako da je kroz deset godina vožnje lička pruga bila 158 dana zapriječena prometom. Što to znači i uslijed ovoga zastoja koji je to ogroman gubitak po državu i narodno gospodarstvo, prepustam vama, gospodari senatori, da prosudite: Ja priznajem da protiv sniježnoj mećavi i orkanskoj buri na onim visinama teško se je boriti protiv elementina prirode, nepametno je i gotovo nemoguće odoliti prirodnoj sili, ali nešto drugo što hoću da iznesem u ovom Senatu poštiće da najoštrije pokudim otezanje i neshvaćanje nadležnih krugova u ovom predmetu.

Radi se naime o drugoj pruzi Novi—Bihać—Knin ili alternativni preko Zrmanje, dakle opet u snijeg i buru ili uz dolinu Une gde je položaj puno zgodniji. Priroda puno blaža, gde je i za trgovački promet i

za strateškiške svrhe najsigurniji put do Knina pa dalje do Šibenika i Splita, glavnih trgovačkih izvoznih luka na Primorju. Postoji izvjesna neznatna razlika u duljini puta i potroška novca na ovoj drugoj direktnoj pruzi sa Bihaća na Knin, radi kojih rekbi oteže se sa radom, ali napram velikoj koristi taj trošak i duljina nema osobite važnosti. To je davno shvatio Ministarstvo saobraćaja i izdalo na 17 januara 1929 godine pod brojem 1170 odluku odobrenu i od Ministarsskog savjeta, da se ima graditi pruga izravno na Knin dolinama Une, Krke i Budišnice. Sa svim tim i sa bjeledanim dokazima od 158 dana zatrpane pruge ipak na veliko začuđenje Ministarstvo je poslalo lanjske godine posebnu komisiju da izvidi i drugu alternativu za spoj Bihaća i Knina preko Zrmanje, dakele opet u buru i snijeg. Malo vrijede palijativna sredstva, koja se predlažu sa pokrivenim limenim krovovima, nego treba, gospodo, na ovoj glavnoj pruzi, žili kucavici, između Primorja i zaleda pristupiti radikalnoj mjeri i započeti radom već odobrene pruge izravnog spoja Bihać—Knin, čim će biti znatno skraććen put do Beograda i Zagreba, našto Madari začetnici i graditelji ličke pruge nisu sigurno 1910 godine na to mislili i želili a što mi moramo da mislimo i želimo u najvišem interesu naše države i narodnoga gospodarstva na Primorju.

Obično se govori, a tako i jeste kako sam prije spomenuo, da je naša jadranska obala predvorje, kapija, koja nas vodi u veliku zgradu Jugoslavije. Između predvorja i ulaza u zradu treba da bude što kraći i zgodniji put a to je gvozdeni put kroz naše željeznice, koje nas vode u nutrinu Jugoslavije. O našim željznicama bilo je ovih dana ozbiljna govora u Narodnoj skupštini.

Ja neću da ulazim u inžinjerski duel, kako se izrazio u Narodnoj skupštini g. Predsednik vlade, između sadašnjeg Ministra saobraćaja Radivojevića i bivšeg Ministra Stanića, ali ne mogu da pojnim kako se na onoj pruzi tamo ulaže do preko jedne milijarde dinara, a amo se na pruzi Bihać—Knin zateže radnjom radi prekoračena troška od 30 miliona dinara otvoričke da bude izvedena kraćim pravcem, a ne na Zrmanju i ne bude izložena svim onim neprilikama vremena koje sam malo prije napomenuo. Pitanje Unske pruge jeste, gospodo, jedno bolno pitanje, koje izaziva veliku zlovolju pučanstva na Primorju, pa bih molio g. Ministra saobraćaja, koji dobro poznaje naše krajeve i naše potrebe, neka uznastoji da se tom radnjom čim prije započne.

Kad sam spomenuo luke, moram da se potužim na svotu od 18 miliona za nove pomorske gradnje i na svotu od Din. 1,597.000.— koja je u ovom predračunu predviđena za održavanje i obnovu morskih luka. Ta je svota sasvim nedovoljna za preko 360 većih ili i manjih morskih pristaništa i drugih objekata potrebitih za brodovlje. Treba poznavati more i njegovu destruktivnu silu koja ruši morske objekte, ako li se često ne obave popravci. Poznate su nam dobro današnje finansijske prilike naše države i ne tražimo mnogo preduzimanja i finansiranja za nove velike gradnje, i ako, gospodo, ima pet godina da se na našem Primorju nije izvela ni jedna nova oveća gradnja, ali tražimo neodgodivo povišenje svota za popravak starih objekata, obala i mostova, jer svako odgađanje i škrtačenje nanaša većeg kvara i štete državnim finansijama a smetnje brodarima za navigaciju i osiguranje svoga brodovlja. Promet robe sa željeznicama u našim lukama iznašao je godine 1932 preko

1 milion tona. Za tu svrhu, naše pomorske luke treba da budu što više ekspeditivne za pristup brodova za primanje i izdavanje trgovačke robe i zato treba da budu obranjene od bijesa morskih valova i ne budu u svojim dubinama zatrpane od mulja nanesena vodom iz rijeka i kanala s kopna. Pomorska uprava ima za tu svrhu tri sprave, 3 glibodera za bagerovanje, jednoga za dubinu od 3 metra, drugoga za dubinu od 5 m., a trećega za najveću dubinu od 9 m., ali su to aparati vrlo stari, istrošeni, nemaju kapaciteta da udovolje današnjim potrebama pomorskog prometa.

Ne mogu da premučim i da se ne osvrnem na jedno pitanje od velike važnosti, koje je nedavno iskrslo u javnosti a to je pitanje pomorske uprave i njezina sijela. Od godine 1924 postoji na našoj obali Direkcija pomorskog saobraćaja sa sjelom u Splitu, koja je u nadležnosti Ministarstva saobraćaja obavljala sve poslove tehničke, juridičke i policijske vlasti na Primorju kao druga molbena upravna vlast a o kojoj možemo mirnom dušom ustvrditi, da prema ograničenim sredstvima, kojima raspolaze, sa malim personalom i velikim područjem, uporedivši sa upravom bivše pomorske vlade u Trstu, odgovara potpuno svojoj dužnosti. More je po svojoj naravi jedinstvena prostorija, koju nije lako dijeliti, a takova treba da bude njegova uprava jedinstvena, da znade koordinirati interese pojedinih luka sa općim interesima čitave obale, a ne da se dijeli na dva tri područja ili inspektorata, kako bi neki htjeli, a da se tim stvaraju nesuglasnost u akciji i izazivlju sukobi između pojedinih mjesta. To su dobro shvatili i trgovački krugovi te se na konferenciji trgovačkih komora u Ljubljani godine 1928 i onoj u Novom Sadu 1929 po svojim delegatima jednoglasno izjavili da se preudesi pomorska uprava po načelu koncentrisanja svih upravnih posala na Primorju kao i da se proširi kompetencija Direkcije pomorskog saobraćaja sa svojim sjelom na Primorju. Naša je obala od Sušaka do Bojane po svojem položaju i po svojoj razvedenosti takove naravi da je sasvim prikladna za jednu jedinstvenu kontrolnu upravnu vlast te svako cijepanje smatram da bi bio nesmisao, naime nagomilavanje većeg troška, većeg personala a postizavanje manjeg uspeha.

Ovo su, gospodo, glavni problemi životnog interesa jugoslovenskog Primorja, koji čekaju svoje riješenje u cilju unapređenja narodne privrede i blagostanja toga kraja. I sa ovim ja sam pri koncu mogećega prikaza a da tome nadodam dvije zaključne riječi.

Nisu ovo problemi kakove lokalne važnosti, nego zasjecaju u interese čitave države. Ovaj predjel, gospodo senatori, jest najosjetljivija točka naše države. Vi ste čuli ovih dana glas iz susedne države o ekspanziji na bliskom Istoku, i mogli ste dobro razumjeti komu je namijenjen taj glas. Ali se g. Mussolini ljuto vara kada misli da je naše Primorje zemlja za kolonizaciju. Dalmacija nije Tripolitaniya ni Kirenaika, a dalmatinski Jugosloveni nisu arapski beduini (Živo odobravanje). Naš narod na obali jest svjesan svoje narodnosti i dužnosti, pa neće za živu glavu dopustiti da ičija tudinska noga stupi na njegovo Primorje. Kako on osjeća, tako i čitav narod s jedne do druge granice.

Nije istina što se je jučer reklo u ovoj sali kao da Srbi nemaju smisla ni srca za našom obalom. Imam protivni sjajni dokaz. Jadranska straža, najveća ustanova u našoj državi, kojoj je cilj da širi propagandu

i kult za našim morem na ustup talijanske propagande, ima najviše dobrotvora i članova iz srpskih krajeva. Skoplje, Sarajevo, Veliki Bečkerek imaju najveći broj između stotina hiljada ukupnih članova. Oblasni odbor Jadranske straže darovao je avion našoj mornarici, a onaj u Velikom Bečkereku sagradio je dom u Omišu pokraj mora sa troškom oko 800.000 dinara. Vrlo neugodan dojam pobudio je jučer u meni govor g. dr. Superine, koji se je nedostojno i neistinito izrazio o velikom biskupu Štrosmajeru. Nisu Srbi zlorabili njegovo Jugoslovenstvo, nego Hrvati, kojima je on bio najveći mecena, izneverili su se njegovim idealima, za koje je on 1867 godine podigao Jugoslovensku Akademiju, godine 1874 otvorio sveučilište u Zagrebu i godine 1882 katedralu u Đakovu, koju je posvetio narodnom jedinstvu i bratskoj slozi. Srbi su spremni na svaku žrtvu za bratsku slogu i jugoslovensku ideju. Odrekli su se svoga imena i svoje zastave za ljubav jedinstva. Imamo još što nas razdvaja: dva kalendara, dva slova u pisanju, a bratskim sporazumom i to će se jednog dana za čast jedinstva urediti. Nekoja pitanja treba prepustiti vremenu.

Gospodo senatori, političko djelo našeg ujedinjenja ja smatram da je završeno. Mi svi koliko nas je svijesnih državljana u Jugoslaviji imamo pred očima samo jedno političko jevanđelje, označeno u onom historičkom proglasu od 6 januara 1929 godine našeg uzvišenog Vladara: »Čuvati jedinstvo narodno i cjelinu državnu — to je najviši cilj Moje vladavine za Mene i za svakoga«. Ove zlatne riječi kažu nam pravac kojim je upućena lada naše države sa kojega ona ne sme da skrene, i svaki onaj koji svijesno ili nesvijesno hoće da njom krene na drugu stranu, taj ju izlaže pogibelji. Unifikacija je dovršena, sad je red na konsolidaciji, na jačanje naše države.

Jaka je ona država, rekao je veliki američki državnik Vilson, u kojoj su građani jednako svijesni svojih prava i svojih dužnosti. Mi imademo pred sobom ovaj predračun za koji Vlada traži od nas odobrenje, te svijesni svoje dužnosti mi ćemo omogućiti državi sredstva da vodi upravu i za iduću budžetsku godinu, ali tim nećemo se odreći našega prava da tražimo od nje neka i ona vrši svoju dužnost prema građanima, jednako pravédnom mjerom, a da ne bude u našoj državi ni povlašćenih ni podređenih a najmanje onih, koji kompromitiraju državne interese i ogrešuju se protiv javnom moralu.

Ovaj primorski kraj, o komu sam vam govorio, ima za sobom žalosnu prošlost što je kroz vijekove bio sasvim zanemaren. Za četiri stotine godina (1416—1816) pod mletačkom vladavinom, bio je rob duždeve galije, bez prosvjete i napretka, jer je načelo proveditura bilo ovo »Se volete Dalmati fedeli tenete gli ignoranti«. Ako ćete da vam dalmatinci budu poslušni držite ih u neznanju, bez škole i prosvjete. Jedno pak čitavo obilato stoljeće, (1814—1918) činio je naš narod na Primorju pod mačuhinskom upravom Austrije, gde je na velike molbe narodnih poslanika primao samo mrvice sa bogate bečke trpeze, jer su zlosrdni bečki ministri znali prkosno otjerati od sebe naše ljude sa riječima »Gehen sie zum Banus im Agram«. Hajdete banu u Zagreb, to sam i ja čuo na svoje uši kao bivši poslanik bečkog parlamenta, pošto se je Dalmacija tada borila s Austrijom za ujedinjenje sa banovinom Hrvatske i Slavonije kao prvom etapom za jugoslovensko ujedinjenje, što se je kasnije sretno postiglo. U takvom stanju pot-

pune zanemarenosti ušlo je ovo Primorje u državnu zajednicu sa svojom braćom u Jugoslaviji.

Mi danas znademo gde smo, ne više pod šapom mletačkog lava, niti pod mamuzom austrijskog cesara, nego u krilu majke Jugoslavije pod sjajnom krunom Vladarskog Karadordeva Doma i što svijesni ispunjamo svoje dužnosti prema ovoj državi istodobno tražimo i svoja prava, neka se stoljetne pogriješke tuđinskih vladavina jednim planskim sistemom poprave, neka se racionalnim radom iskoriste prirodna bogatstva ovoga kraja, da više ne bude pasivan nego da postane potpuno aktivan ne samo za pokriće svojih potreba nego da i doprinese svoj uteg i za uravnoteženje čitave državne bilance. U toj nadi da će ovi moji opravdani zahtjevi i predlozi naći dostojna odaziva kod nadležnih krugova, izjavljujem da ću glasovati za predloženi predračun. (Buran aplauz).

Pretsednik dr. Ljubomir Tomašić: Reč ima g. Petar Đirlić.

Petar Đirlić: Gospodo senatori, budžet, ovakav kakav nam je predložen, nije ostvarljiv i neće moći da održi ravnotežu prihoda i rashoda. Da mi se ne zamjeri što ovako jednostavno i kategorički poričem predloženom državnom budžetu dva najbitnija preduslova zdrava i solidna proračunavanja faktičkih potreba i sigurnih izvora, ostvarivost i uravnoteženost, moram kazati da i pored dubokog sopstvenog uvjerenja ne bih imao dovoljno kuraže ovako govoriti, kad bi se u ocijenjivanju fiskalnog iziskivanja i plaćne snage poreznika osjećao usamljen. Ali ovako ne gledam samo ja, ovako ne gleda samo opozicija iz načelnog opozicionog stava, ovako gledaju i oni iz vladine većine koji su stvarno i ozbiljno govorili u budžetskoj raspravi u Narodnoj skupštini. Razlika je samo u toliko u koliko se to iz opozicionih klupa kaže otvoreno bez uljepšavanja i to u jedan glas, dok se iz vladine većine i onima koji su ozbiljno i stvarno govorili po dužnosti namećala potreba ublaživanja nadem u čudesa, koja se do sada nisu dogadala niti ima izgleda da će se u budžetskoj godini 1934/35 dogoditi, i praznom vjerom u čarobnu moć protuparlamentarnih, neustavnih i neograničenih ovlašćenja Finansijskog zakona, koje je jedne kobne večeri Finansijski odbor Narodne skupštine s nogu morao prihvatiti a plenum po dužnosti u svemu poslušne vladine većine izglasati.

Da se budžet rashoda sračunava na osnovu statusa i efektivnih izdataka za državnu administraciju, po zakonima koji su na snazi i u okviru uzakonjenih odredaba kod režima iskorišćavanja, — to svi znamo i time budžetska tehnika mora računati. — Druga je stvar je li status koji povlači za sobom tolike izdatke neophodan ili se on može, bez štete po pravilno funkcionisanje državne administracije, svesti na drugi oblik i manji broj. To se ne može postignuti budžetskom politikom ili barem ne u dovoljnoj mjeri. To je materija koju može regulisati samo zakonodavna politika zdravog i razumnog unutrašnjeg uredjenja države. Politika budžetske kompresije, bilo redukcijom brojnog stanja, bilo smanjivanjem prinadležnosti, čim je oduzimano i do 30%, a još manje vazdanje stezanje materijalnih rashoda, to ne može riješiti, jer je, kako je dobro rekao jedan ozbiljan govornik vladine većine u Narodnoj skupštini, — »i jedna i druga kompresija izvršena u mnogom pogledu na način koji je imao i štetnih i teških posljedica, jer se išlo preko onoga, što bi svestrani obziri inače diktirali, te su

smanjeni krediti preko onoga što je dopuštala stvarna potreba».

Budžet prihoda zavisi od platežne moći poreznika ili, kako je najblaže rečeno od jednog predstavnika privrede iz redova većine, »nije neovisan od privrede i njenog stanja«. Poreznik i privrednik ne mogu se prilagodavati budžetu dalje nego im to dozvoljava platežna snaga. Budžet se mora prilagodavati platežnoj sposobnosti poreznika i privrednika, jer bi se inače dogodilo ono što narod kaže »trava pojela konja«.

Oba budžeta, koja je do sada izglasala Narodno predstavništvo svršila su deficitom i to dosta osetljivim. I ovaj sada predloženi, jer rashode prema unutrašnjem uređenju nije mogao komprimirati toliko da bi ih mogao konformirati onolikim prihodima koje platežni kapacitet zemlje dozvoljava, mora svršiti sa deficitom i to još osetljivijim nego prošlih godina. A sa deficitom na deficite ne da se i ne može se drugo živeti. Kad se deficit sa deficitom reda u privatnom gazdinstvu, onda, ako je u gospodarstvu ode na bubanj, ako je u trgovini svrši u stečaj. U državnom gazdinstvu multipliciranje deficita izaziva krah državnih finansija.

Nakon stabilizacije dinara, izvršene zajmom od jedne milijarde franaka, kad je uspostavljeno ravnojesje u državnim budžetima, počeli su se redati deficiti jedan za drugim koji su formalno pokriveni novim zaduženjima. U jeseni 1931 zajam od 250 miliona franaka poslužio je za pokriće redovitih budžetskih izdataka a do danas nije povraćen. Po zakonu o kovanom novcu podgnuto je privremenom priznanicom kod Narodne banke šesto miliona dinara ali nije povraćeno. Dobitak od kovanog novca u 1932 godini u visini oko 700 miliona dinara otišao je takođe na redovne izdatke iz državne blagajne. A tako isto i pozajmica kod Hipotekarne banke i Poštanske štedionice od jedne milijarde dinara. Kad se sve to sabere dolazi se do visoke cifre od preko dvije i po milijarde dinara. Uza sve to iz prihoda prve polovice budžetske godine 1933/34 isplaćeno je na rashode minule budžetske godine 650 miliona dinara više negoli su iznosili prihodi odnoseći se na minulu budžetsku godinu. I to sve nije bilo dosta jer je i nakon toga ostalo neisplaćenih državnih obaveza iz minule budžetske godine za 142 miliona dinara. Kad se još i tome doda, da je po aranžmanima za odgodu plaćanja na strani i tu nastao specijalni deficit, koji će do malo popeti anuitetni servis naših dugova prema inostranstvu na 2 milijarde, — onda ni najrečitija usta ne mogu dati zadovoljavajući odgovor na mučan upitnik: odakle namaknuti sredstva za plaćanje? Priliv deviza za 3 godine spao je na jednu desetinu, iseljeničke pošiljke od 2 milijarde na 122 miliona godišnje. Crna situacija.

Privredna kriza možda je tek sada na kulminaciji, ali je još svakako daleko od završne faze. I kad se do sada nije budžet u predviđanjima ostvarivao, u godinama kad je ili kriza bila manje osetljiva ili se lakše snosila ranije uštedenom snagom, kako se može sada misliti na ostvarivanje kad su kod naroda sve štednje i zalihe iscrpljene? Kako se sada može očekivati porast poreskih efekata, koji se novim poreskim opterećenjima predviđaju, direktno ili indirektno oko 400 miliona dinara, kad je i dosadašnji poreski teret bio neizdržljiv? Votiranje novih poreskih opterećenja može imati samo obrnut, umanjen efekat.

Neki poreski oblici neposrednog poreza, kao što je zemljarina i zemljoradnički prihod, već su izgubili

svoju osnovicu; čistog prihoda i nema jer su cijene takve da ne odbacuju ni pune troškove proizvodnje. Drugi, kao što je kućarina, ne predstavljaju više zdravu osnovicu jer najmovi kuća svakodnevno padaju, — a ipak je u budžetu kućarina predviđena u višem iznosu nego do sada. Tečevina i društveni porez ne mogu dati povećani prihod kako se u budžetu predviđa, jer trgovina, obrt, industrija i slobodna zvanja stalno su u opadanju; spuštaju se roletne, radnje se zatvaraju, presušuje dosadanja vrela, a kamo li da bi mogli pružiti jaču snagu poreskom motoru. Kod rentovnog poreza budžet predviđa povišen prihod za 20 miliona dinara više nego lane iako je kamatna stopa maksimiranjem znatno spuštena; spuštanjem poreskog izvora misliti na povećanje poreza, to je matematički paradoks, da ne rečem čorav račun.

Carine, takse, trošarine i monopoli, posredni porezi, imale bi predloženom budžetu, usled znatno povišene dosadašnje stope, da donesu ogromne sume prihoda. Kao da se zaboravlja da podizanje poreske stope na potrošne artikle i sve predmete podložne indirektnim dažbinama smanjiva potrošnju i upotrebu opterećenih predmeta. Potrošnja zavisi od kupovne sposobnosti potrošača u ovom slučaju najširih narodnih slojeva. Standard života najširih narodnih slojeva, potrošačke mase, vratio se je gotovo na kameno doba. Prolazi se ne samo bez industrijskih artikala, odriče se ne samo kave i šećera, nego ne može nabaviti ni soli ni petroleja. A to je najizdašnije vrela posrednih poreskih oblika. Prošla godina pokazuje znatan manjak, a ova koja nastupa, mora zabilježiti još jači minus, i to baš radi povećanog poreskog opterećenja.

Povećano poresko opterećenje, uzakonjeno nedavnim poreskim izmjenama i dopunama, ide tako daleko, da kod obveznika tečevine i društvenog poreza jede ne samo dobitak nego i kapital. Pred takvom situacijom radije se zatvaraju vrata, obustavlja posao, a kad nestane poslovanja, nestalo je i dosadanjeg poreznog izvora, da se na povećani i ne misli. I radi toga, prije rekoh, pa i sada ponavljam, nova opterećenja imaju obrnuti učinak: povišena poreska stopa, umanjen poreski prihod. Broj poreskih obveznika snizuje se, a ako se od malog broja nešto više i ubere, to neće moći naknaditi manjak, koji će nastati time, što će mnogi nestati sa pijace.

Čime se može pravdati budžetski optimizam, obzirom na nova zakonska opterećenja, danas, u doba najakutnijeg stadija privredne i ekonomske depresije; kad je poreski vijak i po dosadašnjim opterećenjima davao sliku prenategnutog luka, ja ne znam. Možda time što se netko zanaša iluzijom osobito povoljnog efekta po Zakonu a zaštiti zemljoradnika, maksimiranju kamatne stope, propisima o redukciji režijskih troškova kod preduzeća i novčanih zadruga u svrhu sanacije. Ako je to elemenat optimizma, onda je optimizam bez osnove. Registrativne mere, zavedene putem raznih uredaba, same po sebi onako kako su donesene ne vrše posao potrebitog novčano-prometnog strujanja i alimentacije privrednog života, nego tek u nekoliko čuvaju veštačkim načinom izvjesne društvene slojeve od prerane likvidacije ili kraha, ne potpadaju pod pojam privredne dinamike, nego, i to samo u nekoliko i za čas, pod pojam privredne statike; nisu pojave privrednog elana nego sušičavosti privrednog života, koji, ako to stanje dugo potraje, neminovno degeneriše i sprema se na izdisaj.

Uredba o zaštiti zemljoradnika, nije ni u koliko podigla kupovnu snagu najšireg društvenog sloja, na-

šeg seljaka, još manje je popravila niske cijene njegovih poljoprivrednih proizvoda — a to su dva najglavnija elementa kojim je uslovljen normalan život i prosperitet našeg najbrojnijeg i proizvođača i potrošača. Mnogo ne pomaže moratorij u plaćanju dugova, ili bar ne pomaže u pravcu aktiviranja potrošne sposobnosti, koja je uvjetovana podizanjem cijena seljačkim produktima, kao što ne bi u cijelosti pomoglo ni reduciranje pak ni potpuno brisanje dugova. U koliko ima od zakonske zaštite povoljnog učinka, koji se nedvojbeno očituje u uštedama parbenih i sudskih troškova, sniženju kamata, u spasavanju od dražbenog bubnja i očuvanju od potpunog rasula seljačkog imetka, — u toliko ima i vrlo težak učinak u potpunom gubitku kreditne sposobnosti. Imetak je kako-rako bar za stanovito vrijeme spašen, ali kredit je u potpunosti, a bojim se i trajno, izgubljen. Svakako ne može se odreći pozitivna vrijednost spasavanja seljačkog doma, makar i pod cijenu gubitka kredita, — ali to za budžetski optimizam ne pruža ni najmanju podršku. Mrtav kapital nije izvor iz koga se može namirivati poreski teret. Moratorij u seljačkoj poljoprivredi može predstavljati preventivnu mjeru potrebite predostrožnosti, ali nikako radikalni lijek koji bi seljački organizam osposobio za normalan život i napredak, a dosledno i kao ekonomsku jedinicu, sposobnu za vršenje poreskih dužnosti. I to vrijedi za sve krajeve, i stočarske i žitarske i vinogradarske i duhanske. Dak je slaba cijena stoći, žitu i vinu, dok se to izvozi u bescijenje, a kod kuće nema platežna potrošača, dok se duhan otkupljuje po cijeni koja nije ni blizu troškova proizvodnje, dotle nema života i prosperiteta u seljačkom gospodarstvu, dotle se ne može računati na seljaka kao poreznika.

Uredba o zaštiti novčanih zavoda i njihovih vevornika nije ni u koliko unapredila likviditet našeg novčanog tržišta. Naprotiv, mjesto likviditeta, pojavile su se u jačem broju ili tihe ili otvorene likvidacije. Novčani zavod danas i nakon uredbe ne mogu da odigraju u nacionalnoj ekonomiji onu ulogu, radi koje se je institucija banaka rodila, ne mogu da saberu iz najširih narodnih slojeva kapital koji traži narodna privreda. Broj uložaka bilo po uložnim knjižicama bilo po tekućim računima spao je kroz prošlu godinu za preko pola milijarde dinara, a to je dokaz da je nepovjerenje štediša poraslo, da je čemeraštvo napredovalo na štetu potrebnog novčanog optičaja, bez koga promet i izmjena dobara ne može cirkulisati. I s te strane budžetski optimizam nema oslonca, jer je cirkulacija vidna osnovica za poreske izvove, a čemeraštvo nije poreskoj ruci na dohvat.

Koncedirajući privrednim uredbama i viši pozitivni učinak od onoga što je dosadanja praksa pokazala, pak i prelazeći preko negativnih efekata koje su osetili i sami oni slojevi i ustanove, za čije zdravlje su te uredbe namjenjene, ne može se preći preko jedne opasne provalije, koja se je pojavila kao posljedica parcijalnih zaštitnih mjera: Srednji stalež malo-trgovački i malo-obrtnički, koji je vršio ulogu posrednika između krupnog kapitala i najbrojnijeg kola potrošača, doveden je u pitanje. Njegov kreditni položaj ili nije nikako regulisan, ili tek sporednim odredbama u ograničenoj mjeri vrlo problematičnog izgleda; iz aktivnih stavaka ne može da prima, prama pasivnim stavkama nije zaštićen. Ovdje je prometno-privredni lanac pretrgnut, a to ne može biti bez loših posljedica po općenitost i kad ne bi jedan prilično brojan stalež bio doveden u teško iskušenje. Ni ovaj momenat ne

govori u prilog budžetskog optimizma. Poreske stavke bazirane na oblicima koji imaju za osnovnu podlogu funkciju srednjeg staleza nedvojbeno će dozivjeti jace osustvo prihoda.

Sve ovo ukazuje na jedan elementaran bitni nedostatak, koji se može ispuniti samo općim privrednim planom za ekonomsku obnovu zemlje. Nije rješavan privredni problem kao celina, nego u koliko je rješavan to je bilo samo po pojedinim pitanjima i to provizornim mjerama. Time se je samo povećala nezvjesnost. Nije otvorena nikakova perspektiva koja bi davala nade na bolje izgleda za budućnost ili pravdala optimizam kojim je predloženi budžet sa zvanične strane propraćen.

Da je zaštita zemljoradnika izvršena konverzijom dugovanja bilo u formi bonova sa novčanim likviditetom, bilo izdavanjem paralelne valute sa određenim amortizacionim planom, bio bi otvoren put riješenju krize pod mnogo povoljnijim auspicijama. Ja znam da će se na ovo odgovoriti argumentima koji se obično upotrebljavaju u pobijanju inflacije, ali ja mislim da se jedan smisljeni plan, izrađen u detalje, po kojem se vrši emisija bilo novčanih bonova bilo paralelne novčanice, uz pokriće na imovinu zaduženoga, isplatom uz poresku isplatu i tačno određenim povlačenjem po amortizacionom planu, ne može svrstati pod običan pojam inflacije. Inflacija dobiva onda izražaj kad nije određena količina novca u optičaju, kad se umnožava novčanica emisione državne ustanove bez realne podloge i kad bi se taj novac izgubio u nepovrat u svrhu obične dnevne potrošnje. Ovakve inflacionističke karakteristike ne prate jedan razumni plan razduženja uz amortizaciju sa podlogom koju pruža u dovoljnoj mjeri imovina razduživanoga. Koristi svakako ne bi izostale: seljak bi postao kreditno sposoban, srednji stalež bi bio u stanju da normalno obavlja svoju funkciju, novčani zavodi došli bi do likviditeta i mogućnosti alimentiranja privrede, povratilo bi se povjerenje i nestalo bi razloga tezaurizacije, a i izvori poreskih osnovica oživjeli bi i bili u stanju da podnose normalne javne terete. Tada bi se moglo sa izvjesnim optimizmom gledati na ostvarivost i uravnoteženost budžeta. Ovako nikako.

Da se je unutrašnje uređenje barem razradilo na bazi najširih samouprava, status i efektivni izdaci za državnu administraciju sveli bi se na pravu mjeru u pravilnom obliku i smanjenom broju, bez štetnih i teških posljedica, a stvarni krediti ne bi bilo potrebno da budu smanjivani preko onoga što stvarna potreba dopušta. Kompresija državnog budžeta bila bi izvršena organski razumno i srazmjerno, i u tolikoj mjeri da bi se državni budžet rashoda mogao prilagodivati budžetu prihoda koji bi dozvoljavala platežna snaga zemlje. Mjesto budžeta od preko 10 milijardi zadovoljile bi se potrebe državne administracije i preduzeća sa manje od 8 milijardi, od kojih bi na porezničke glave odpalo ispod 5 milijardi, dočim ovako, kako je, na njih se stavlja teret od blizu 7 milijardi za samo državne potrebe, ne računajući ovdje općinske i bano-vinske, koje bi potonje možda nešto u razradenoj samoupravi bile znatnije ali svakako i racionalnije i rentabilnije. Samouprava bi se trudila da stvori izvove van domena koje su do krajnosti pritisle današnje fiskalne mjere; ako bi od naroda tražila porez, starala bi se i da narod zaradi i za svoje i za njezine potrebe. Tada bi državni budžet imao ne ovako problematičan nego mnogo sigurniji, a svakako dovoljno siguran, izgled na ostvarenje i održavanje ravnoteže.

Pitanje narodnih samouprava povlači se od Ujedinjenja do danas. Pod raznim oblicima ono je bilo u programu svih političkih stranaka i svih režima od Ujedinjenja do danas. Pokušalo se to pitanje riješiti na bazi Vidovdanskog ustava. I ako su odredbe Vidovdanskog ustava za narodnu samoupravu bile preuske, ograničenja prevelika, jedinice premalene, ipak je i Vidovdanska samouprava, onako štura, siromašna i skućena kako je bila, za ono malo vremena što je bila u životu, svega valjda tri godine, ipak davala vise garancije za napredak i razvitak u svima granama javnoga života nego li ovo, današnje stanje u kojem po pravoj narodnoj samoupravi jos nema ni traga ni glasa ni u općini ni u banovini. I dok se je ranije na narodnim samoupravama koliko-toliko radilo i pokazivalo volje da ih se unapredi i uputi usavršivanju, dotle danas vladajući režim, uza sve programatske odredbe Vladine stranke i mnogobrojna autoritativna naglašavanja i navješćavanja dojučerašnjeg šefa Vlade g. dr. Srškića, učinio je za narodni samoupravni život samo toliko, da je novim općinskim zakonom i izbornim redom za općinsko zastupstvo zbrisao sa lica zemlje i ono malo samoupravnog života što je makar formalno po našim općinama imalo pravo na život. Vladina stranka proglasila je između bitnih elemenata svoga političkog programa na prvom mjestu »i široke narodne samouprave«. Dojučerašnji šef vlade, dr. Milan Srškić, koji se je kroz više od godinu dana naslanjao na vladinu stranku u kojoj je bio i jedan od važnih funkcionera, od prvog dana stupanja na čelo Kraljevske vlade u svojoj deklaraciji istakao je kao najvažniji zadatak njegova radnog programa donošenje Zakona o banovinskoj samoupravi na širokim samoupravnim osnovama. I to je ponovio svaki put u svakoj prigodi kad je ustajao da razvija vladin program i zadatak ili da dava svećne izjave sa položaja Pretsjednika vlade. — Generalni sekretar vladine partije Ministar bez portfelja dr. Kramer, govorio je na zborovima, naročito u Sloveniji i Dalmaciji, kako će se donijeti zakon o najširim narodnim samoupravama, koje će u Sloveniji imati širu osnovu i jaću kompetenciju od Korošćeve autonomije, a u Dalmaciji čak širu i jaću i od federacije. Slično su na zborovima u takozvanim prečanskim krajevima govorili i ostala gospoda Ministri. — Koliko znadem bila je kod Pretsništva vlade obrazovana i komisija za izradu zakona o banskoj upravi i banovinskoj samoupravi, koja je svoj posao svršila i elaborat predala Pretsjedniku vlade. Elaborat je bio razdjeljen Ministrima na proučavanje a konzultovani su i banovi iz čitave zemlje. I ako ta zakonska osnova, kako sam upućen od onih koji su je slučajno u rukama imali, nije protezala kompetencije narodne samouprave ni blizu onih granica koje je g. Kramer u Ljubljani i Splitu smatrao potrebitim prekoračiti, ipak i takova zakonska osnova nije imala sreće da postigne saglasnost članova Ministarskog savjeta. Pače je doprla u javnost vijest, koju ja — moram kazati — nisam imao prilike provjeravati, da su se i takovoj osnovi uspravili i oni koji su na zborovima mnogo više obećavali. Propala je i ta osnova, oko koje su uglavnom odlučivali oni koji imaju prve funkcije u vladinoj stranci, koja između bitnih elemenata svoga političkog programa bilježi na prvom mjestu »i široke narodne samouprave«. A kao da je njezina sudbina odlaskom g. Srškića i sasvim zapečaćena, jer današnji Pretsjednik vlade g. Uzunović nije nigde ništa »o širokim narodnim samoupravama« ni spomenuo do jučer u neodrednoj formi

sa još neodređenijim terminom pravdajući dosadanji nerad apstinencijom. Eto tako svršava sa jednim od najbitnijih načela, na kojemu je nova stranka htjela da bazira svoj rad u narodu. Što znače prave široke narodne samouprave i što one predstavljaju u unutrašnjem državnom uređenju i izgrađivanju, o tome je dosta pisano i govoreno, i ja to ne mislim ni najkraćim izražavanjem ponavljati. Ovdje je samo mjesto a i potreba da se naglasi, da do pravih širokih pače najširih narodnih samouprava nema garancija jednakosti i ravnopravnosti između Srba, Hrvata i Slovenaca a niti izgleda za izradivanje državnog budžeta sa nesumnjivim oznakama ostvarivosti i uravnoteženosti.

Gradanska prava i političke slobode ne predstavljaju samo zahtjev demokratskog sistema vladavine. Ove najkulturnije tekovine novoga vijeka igraju presudnu ulogu u životu naroda i države uopće, a u životu države formirane kao što je naša, naročito i napose. Narod, koji je stekao narodno oslobođenje i oslobodio se za ujedinjenje pod barjakom građanskih prava i političkih sloboda, koji je gotovo najviše radi tih velikih načela privlačio sebi simpatije jednorodne i jedno-jezične braće i preko tih načela stvorio potrebne pretpostavke i dobro raspoloženje Ujedinjenju, ne može biti dugo lišen prava i sloboda koje normalan politički život i razvijena gradanska svijest iziskiva. Ako može biti kraćih perioda, nametnutih silom prilika ili zaoštrenošću međusobnih odnosa, koje se obilježuje ograničenjem pak i suspendovanjem prava i slobode, to može imati samo provizoran a nikako trajan karakter, to može biti profilaktična kura ali nikako sistem narodnog života. Jer kad bi drukčije bilo, onda bi se podvojilo u iskrenost motiva po sili prilika i zaoštrenih međusobnih odnosa, pomišljajući na motive koji mogu poljuljati veru o dobre namere. Tako je to postavio i šestojanuarski manifest, koji je jasno razlučio trajno od privremenoga. Načela državne cjelovitosti i narodne jedinstvenosti, proglasio je Manifest permanentnim, a odstupanje od demokratskih načela ukidanjem građanskih prava i političkih sloboda provizornim. Provizorij ne može dugo trajati, on mora imati kraj, jer kad to ne bi bilo i kad bi se provizorij pretvorio u trajan sistem izgubio bi moralno opravdanje, kojim ga se je 6. januara 1929. godine razumilo i primilo. Načela cjelovitosti i jedinstvenosti dobila su karakter trajne hipoteke, a za provizorne odredbe ograničenja prava i sloboda građanskog i političkog života izdana je kratkoročna mjernica, koja se ne može u nedogled prolongirati i koju treba već jednom iskupiti. Donošenjem septembarskog Ustava, pak još više pristupanjem kakovom takvom parlamentarnom životu nastao je čas likvidiranja svih letećih političkih obaveza ranijeg režima, među koje spada i ovaj kratkoračni dug građanskim pravima i političkim slobodama. Svećano je naglašeno, kroz ove zadnje tri godine u nekoliko navrata, postepeno povraćanje demokraciji. Postepeno, moglo se je razumeti najviše kroz toliko razdoblje za koliko je stvarni provizorij imao pokriće, t. j. toliko koliko je prošlo od januarskog manifesta 1929. do septembarskog Ustava 1931, nepune tri godine, a taman toliko je od septembra 1931. do danas proteklo vremena. Dakle je i prolongat, koji solidan dužnik nikada do kraja ne iscrpljava, istekao, a danas režim koji je sam na to dao svećanu obavezu ništa nije učinio da pokaže ozbiljnu nakanu da svojoj obavezi blagovremeno udovolji. Zakoni o slobodi štampe, zbora, dogo-

vora i političkog udruživanja još su uvek van do-
nošaja velikih načela građanskih prava i političkih
sloboda. I ovakav postupak režima, neudovoljavanje
preuzetim političkim obavezama, pruža rdav primer i
šteti načelu morala i građanske dužnosti o ispunjava-
nju obaveza u međusobnim odnosima pak i u odnosu
prama javno-pravnim ustanovama a najzad i prama
samoj državi. Stvori se nepoverenje, stvori se neza-
dovoljstvo, stvori se duhovni nemir, političko ne-
raspoloženje, koje sve nedvojbeno utiče na život ce-
line, pogoršava i onako tešku privrednu krizu, ili se
makar stvara psihoza da su kod nas ove javne prilike
izazvale dobrim delom i kritičan privredni položaj.
To ako ne neposredno a ono sigurno posredno utiče
i na spremnost ispunjavanja obaveza budžetom na-
metnutih. I to umanjuje izgled na ostvarivost i urav-
noteženost budžeta.

Kad se ispituju sve stavke aktive i pasive i sa
ekonomsko-finansijskog i sa političkog registra, te
kad se napravi bilansa rada na oba polja Vladine
delatnosti, onda se i na jednom i na drugom pojav-
ljuje kronični deficit ili deficit za deficitom za koji
se nigde ne nalazi pokriće ni razumno opravdanje.
Ako se produži sa deficitima, onda dolazi ako ne ni-
šta gore a ono do zatvaranja radnje. Da je to radnja
nekoj privatnog preduzetnika, moglo bi se preći
pokraj nje i bez naročtog interesovanja, pak neka
muku muči onaj čiji je kapital u pitanju. Ali, gospo-
do, ovde nije slučaj neke privatničke inicijative, koja
može prolazeću publiku ostaviti u indiferentnom sta-
nju. Ovde se radi o zajedničkom kapitalu svih dr-
žavljana, svega naroda i čitave države, za čiju sudbi-
nu ima pravo svaki građanin da brigu vodi i da se
zainteresuje na saniranju i očuvanju zajedničke imo-
vine. Pa ako treba da se svi akcioneri i pokesaju
pak da skupe pokriće za namirenje dosadanjeg de-
ficita i da se osiguraju proti daljim štetama. Čekalo
se je do sada, da Vlada i vladina većina, koja je pre-
uzela na se i bez općenite punomoći, da zajedničko
stanje sredi i dovede do normale. Čekalo se je, ali se
nije dočekalo. Mesto pokrića, koje se tražilo i obe-
ćalo, pružilo se je partijsku obligaciju bez imovine,
dalo se je program na papiru, ali ne na delu. Zar
mogu samo rječi služiti za pokriće ovako krupnih
deficita? Zar skupštinski govori, koji su se prosuli
kao neobuzdana bujica koja prelazi korito i udara
negde o drvo a negde o kamen? Koliko govornika
toliko ideologa, ali svaki sa svoje tačke gledišta;
ako ne idu otvoreno u raskorak ali svakako ne idu
svi jednim korakom. Teško bi bilo pobrati sve govo-
re i napraviti jednu komparativnu studiju i to dr-
žeći samo onoga što je izgovoreno a ne zavirujući
preko plota pojedinih separea stranke vladine veći-
ne. To nije ni potrebno, jer su to familijarne stvari,
u koje se ne treba mešati i koje ne bi ni zapažali,
kad bi to bila stranka koja je redovitim načinom
formirana i pod normalnim uslovima primila držav-
nu situaciju u svoje ruke. No, kad je ta stranka je-
dini oslonac današnje režimske situacije, upravnik
državne radnje, ne može se ostati ravnodušan na
razvoj prilika i događaja, gde čitav narod i država
kao takova pri plaćanju računa dolazi u obzir. Pre-
lazeći preko mnogih govora u Narodnoj skupštini,
koji nisu uvijek u skladu sa parlamentarnim stilom,
treba se ipak na nekima zaustaviti, koji su sačuvali
formu ali koji po sadržini daju znakove nekih no-
vih državno-političkih težnja. Jedan od tih, inače
formom dotjeran, na pr. svršava izjavom, da će uza

svu iznesenu kritiku glasati za proračun, jer je »du-
boko uvjeren, da je današnja naša politika posljednja
etapa na ovom dosadašnjem političkom putu i da iza
nje mora da dode jugoslovenska jaka politika sa so-
cijalnom i privrednom sadržinom«. Ovakova rezerva
sa strane govornika vladine većine ne bi bila razum-
ljiva, kad ne bi čitav govor strujao zanosom za no-
vim autoritativnim sistemom, bio on u srotstvu sa
fašizmom ili nacional-socijalizmom. Na pitanje koje
govornik sam sebi postavlja: kakovu politiku treba
sada da povedemo, odgovara: »Sa starim političa-
rima nema više razgovora, a na istom mestu ne mo-
žemo uvek stajati, pa šta onda ima da radimo? —
Mi moramo energično u narodu provesti fanatični
jugoslovenski pokret sa socijalnom i privrednom sa-
držinom. Ceo naš narod treba u taj pokret da oku-
pimo i da stvorimo od njega psihološku kolektivnu
ličnost. Tačna je i posve opravdana ona psihološka
istina, da u izvesnim momentima svog narodnog ži-
vota može ceo jedan narod pod impresijom nekih
vanjskih uticaja da postane kolektivitet i kad nije
na okupu«. Ko su sve stari političari, to se u onom
govoru otvoreno ne kaže, ali pošto i vodećim poli-
tičarima rođene vladine stranke spočitava nelogič-
nost računanja sa starim grupacijama pri rekon-
strukcijama Vlade, izgleda, da ne bi svi ni iz vladine
većine bili pošteđeni i da bi ih i tamo dosta došlo
na indeks starih političara, s kojima nema više razgo-
vora. Uostalom mi nemamo da vodimo brigu o nji-
hovoju sudbini; ako im nije pravo, neka to rasprave
među sobom, a ako je njima pravo, onda: mirna
Bosna. Svakako ovo je znak prilika i vremena u ko-
jemu živimo. Ovo upućuje i nas i čitavu javnost ove
zemlje da budno pratimo događaje. — Isti govornik
govoreći o savremenoj unutrašnjoj politici zapaža
još i danas dvije koncepcije: »unitarističku i fede-
ralističku. Prva dolazi od ideje narodnog jedinstva
i traži sve političke konsekvencije iz ove misli. Dru-
ga, traži organizaciju zemlje na bazi raspektovanja
istorijsko-političkih individualiteta. Kad bi naši fede-
ralisti polazili od ideje narodnog jedinstva i Jugoslo-
venstvo iznosili kao krajnji cilj svoje politike, a fe-
deraciju branili potrebama etapnog hoda u politici,
federalizam i unitarizam bile bi potpuno ravnoprav-
ne koncepcije. Opasnost nije u koncepcijama nego u
tendencijama koje se u njima kriju«. Prelazeći preko
toga, što unitarizam i federalizam nisu sa gledišta
državnopravne nauke jedan prema drugom u odnosu
ekskluziviteta, nego naprotiv uključuju se kao odre-
deniji oblik na jednom istom nepodijeljenom polju,
prepuštajući ili hotimičnom ili slučajnom zamjenji-
vanju izraza i pojma centralizam sa pojmom unita-
rizam, ova je konstatacija ipak zanimljiva, i ako je
u dva smjera opterećena pogrešnom pretpostavkom.
Ideja narodnog jedinstva nije državno-pravni nego
nacionalni pojam. Ideja federacije čisto je državno-
pravni pojam. I najgorljiviji nacionalista, ili ako se
hoće tačnije nacionalni unitarista, ne dolazi u sukob
sa svojom nacionalnom ideologijom ni onda kad je
sa državno-pravnog gledišta izraziti federalista. S
druge strane i kruti centralista ne mora biti prista-
ša nacionalnog unitarizma, može polaziti i sa prin-
cipa nacionalnog dualizma ili trializma. I zato za-
ovakovu jednu konstataciju nije trebala kondicional-
na formula, kad i bez toga mogu biti i sa državno-
pravnog i sa nacionalnog gledišta federalizam i uni-
tarizam potpuno ravnopravne koncepcije. Korolarij
ove konstatacije, kojim se pripisuje tendencije jed-

noj koncepciji, nije objektivna. Tendencija je stvar unutrašnjeg nagnuća, koja se obično ne protokoliše niti se evidentira u programima, pak se radi toga ne može sa potpunom sigurnošću kontrolisati. Federalizam može imati i centripetalnu i centrifugalnu tendenciju, ali i unitarizam, koji u iznesenoj konstataciji zamjenjiva pojam centralizma, može imati i tendenciju ravnopravnosti i tendenciju hegemonije. Dosadašnje iskustvo uči da se manje griješi, kad se centralizmu upiše u teret hegemonistička nego li federalizmu separatistička tendencija. Da se izbegne tendencijama, a još više tendencioznom tumačenju formulacije unutrašnjeg državnog uređenja, može se naći izlaz u formi unutrašnjeg državnog uređenja na bazi najširih narodnih samouprava. I zato smo mi u našoj deklaraciji dali priznanje uređenju na bazi najširih narodnih samouprava. — Ima u ovom dosta kurioznom govoru i jedna da tako rečem politički perverzna neukusnost. Govornik je naime istakao svoje duboko uvjerenje »da današnji Srbin predstavlja vizantijsko-tursku varijantu originalne slovenske etničke mase, Hrvat germansko-madarsku, Slovenac čisto germansku, Bosanac bogomilsko-islamsku a Dalmatinac romansku«. Kad bi ovo uvjerenje bilo lišeno dobronamjernosti, predstavljalo bi tešku uvredu za sve nas, bila bi to nacionalna blasfemija. Svakako je ali sa gledišta jugoslovenske ideologije, koju govornik zastupa, ovakovo uvjerenje minus u postizavanju integralnosti a kod nas ne može da ne izazove protest makar u toliko, što je na dosadašnje tri jugoslovenske komponente Srbe, Hrvate i Slovence inpostirao još dvije Bosance i Dalmatince. Regionalna ili pokrajinska obilježja ne mogu da stupe u jednak red sa dosada svagde priznatim i dokumentovanim osnovnim faktorima jugoslovenstva i jugoslovenske države Srbima, Hrvatima i Slovencima.

Kroz budžetsku raspravu u Narodnoj skupštini intervenisao je nekoliko puta i sam Pretsjednik vlade g. Uzunović. Mi smo uzalud očekivali, da od njega, jedno kao šefa Vlade, drugo kao šefa kluba većine, treće kao šefa vladine stranke, čujemo odakle će se pokriti privredni i politički deficit, koji pokazuje bilans rada današnjega režima. Kad nismo to dočekali, moramo se ustaviti na onom što smo čuli. Dva momenta su naročito iz njegovih govora zapažena i ja ću se na oba ukratko osvrnuti. Odgovarajući članu Narodnoga kluba u Narodnoj skupštini g. Pavliču, koji je tražio od Kraljevske vlade da za Uskrs oslobodi daljeg izdržavanja kazne dr. Mačeka i pušti iz internacije dr. Korošca, g. Pretsjednik Vlade među ostalim je rekao: »sve izjave, sve deklaracije, sve akcije i sva dela ostavimo onima samim koji ih čine, da ih oni tumače i da oni — jedino pozvani i merodavno — o njima daju izjave«. Ja rado primam ovu deklaraciju g. Pretsjednika vlade, jer ona potvrđuje potrebu političke lojalnosti: da se čuje onoga koji je rekao ili napisao što je mislio onim što je rekao ili napisao. I ja mislim, kad nema nikakvog drugog djela, koje bi riječi ili pismo pratilo i iz koga bi se osnovano moglo izvoditi tumačenje autorovih namjera, da svaki drugi koji pretenduje na autentično tumačenje tuđih riječi, a naročito ako su u pitanju politički ljudi velikog ugleda i prvog ranga, griješi. Dr. Maček je sa još desetak drugova sastavljao jednu političku deklaraciju. Koliko je ko od učesnika unio svoga u taj politički akt, to se ne zna, pak prema tome ima se smatrati sve učesnike

solidarno i podjednako odgovornim. Za ovaj akt dr. Maček je bio najprije konfiniran, pak predan sudu za zaštitu držav i napokon osuđen na tri godine zatvora. Drugi nitko od učesnika nije bio ni konfiniran ni osuđen pače ni onda pozvan na odgovornost kad se je sam deklarirao sudu kao solidarno odgovoran. U zakoniku o sudskom krivičnom postupku § 44 napustio je princip oportuniteta a usvojio princip legaliteta. Prema tome državni tužilac ne može za isto djelo jednog učesnika progoniti a drugog mimoći. U ovom slučaju ili su svi krivi ili nije niko kriv. Pak da je pronašao neku krivicu koja se može čim drugim dokazati ili nekim djelom pravdati nezavisno od ostalih učesnika, još bi se dalo govoriti. Ali stvar je sva bila u tome, da se odredi autentično tumačenje jednog pismenog političkog akta, kojega je Vlada, mimo znanja autora, publicirala. Autentično tumačenje može dati samo autor, kako to sada vrlo lijepo naglašava i g. Pretsjednik Vlade. Dr. Maček je kao jedan od autora dao na glavnom pretresu svoje tumačenje, koje se nije moglo stavljati u dvojbu, kad to dolazi od čovjeka koji igra prvu ulogu u javnom životu Hrvata i od čovjeka, koji je do sada dosta puta pokazao da ima kuraži pogledati istini u lice i onda kad bi ona za nj mogla biti gorka. Objasnjenjem, koje je dr. Maček na pretresu dao, a koje je kulminiralo u kategoričnoj izjavi, da nitko od autora nije proti ovoj državi niti van njezinih granica, što traži, zadovoljila se je široka javnost prestoničkog grada Beograda, zadovoljili su se šefovi opozicionih partija iz Srbije, čiji patriotizam nije nikada od nikoga ni pokušao dovadati se u sumnju. Tako je to bilo shvaćeno van sudnice, a u sudnici je pala presuda na tri godine. Sud se mora poštivati, i kad bi svi učesnici bili pozvani na odgovornost i za jedno djelo jednako bili presuđeni, makar je to iznimni sud, pa makar čitavo javno mišljenje bilo na drugoj strani, s formalnoga gledišta na sudski poziv ne bi se moglo praviti zamjerke, a da se ne spotakne o neprikosnovenost sudskih odluka. Ali kad se izigrava § 44 Zakonika o sudskom krivičnom postupku i kad državni tužilac postupa po načelu oportuniteta i napušta obligatno zakonsko načelo legaliteta, zaustavlja proces na jednome i ako ih je desetak jednako odgovornih, onda se uza sve dužne obzire prema vlasti ne da oteći osjećaju, da je to učinjeno sa stanovitom tendencijom, sračunato. A kad se zna u kakvom odnosu državni tužilac stoji prema Vladi, onda se ne može verovati da u čitavoj toj stvari nije Vlada imala svoje prste. Ako je pak tu moglo biti mesta tendenciji, onda je sa gledišta zdravo shvaćenih viših državnih interesa, mogla biti tolerirana samo tendencija koja bi išla u pravcu da dr. Maček, nakon objašnjenja koje je na sudu dao a kojim se je rodoljubna javnost zadovoljila, bude pušten ispod sudenja. U ovom slučaju kad je autor kazao svoju reč nije potrebno dalje objašnjenje, a oni koji su pre u to uplitali prste, trebali bi da ovu stvar i raspletu onako kako bi odgovaralo političkoj pravdi i dobro shvaćenim interesima države.

Gospodo, u slučaju konfiniranja dr. Korošca, Kulovca, Natlačena i Ogrizeka ne ulazi sud nego policijska vlast, služeći se čl. 12 Zakona o zaštiti države. Čl. 12 Zakona o zaštiti države reguliše postupak prema skitnicama i pijanicama i onima, koji remete red i mir. To se po dubokom uverenju najboljih pravnikana ne može odnositi na političke lju-

de uopšte, a još manje na političkog čoveka prvog ranga kakav je dr. Korošec, šef jedne partije, bivši predsednik Vlade. Ali i kad bi se moglo taj član primenjivati na političke ljude i onda i po slovu i po duhu toga zakonskoga člana ne može se doći do kazne konfiniranja kao glavne kazne, jer ta kazna ima samo sporedni ili popratni karakter. U ovom slučaju nije došlo do kazne zatvora, jer dr. Korošec nije bio ni pozvan na sud, šta više nije ni saslušan, nego je arbitrarnom odlukom policijske vlasti bila određena kazna, kojoj po rešenju Upravnog suda u Celju nikako nije bilo niti moglo biti mesta. Ja sam se povodom ovakovog postupka naslušao od starih i uglednih ljudi u Beogradu, kako je svojedobno liberalski i naprednjački režim u Srbiji bio vrlo krut, ali da nije bilo slučaja, da takvi režimi gaze zakone koje su sami doneli. Bilo je pravilnije doneti nov zakon o konfiniranju i predati ga na izvršenje policijskoj vlasti, nego li izvršiti penzionisanje članova Upravnog suda u Celju radi jedne pravilne donesene presude. U ovom slučaju nije dru Korošcu i drugovima ni omogućeno, da u pravo vreme i na pravom mestu dadu autentično tumačenje ili da se izraze o vernom ili apokrifnom publiciranju akta, koji se njima pripisuje. Je li ovakav postupak u skladu sa izjavom Pretsjednika Vlade, neka g. Pretsjednik sam oceni.

Gospodo, na ovom mestu ne mogu a da ne podvučem nelogičnost između reči g. Pretsjednika Vlade u Narodnoj skupštini i onih, koje su juče sa njegove strane pale ovde na adresu demokratske stranke. Ja nisam pozvan ni ovlašćen, da ma šta kažem u ime demokratske stranke g. Ljubomira Davidovića, ali ne smatram da je politički lojalno davanjem miniaturne slike jednoj političkoj stranci, koja bi tek po slobodnom izborom sistemu u kome bi svoje pristalice bila u mogućnosti da izvede na biralište, mogla biti objektivnim merilom snimljena; još manje smatram da je politički lojalno bez ovlašćenja tumačiti partijsko pismo jednog ozbiljnog starog šefa partije kakav je g. Davidović, dovodeći čak u pitanje da li je on to pismo i sastavio i potpisao ili samo potpisao. Kad bi demokratska stranka imala svoga pretstavnika u ovom domu, ja ne bih, nepozvan i neovlašćen, ni ovoliko rekao. Rekao sam ovo samo i jedino u poštivanju načela političke lojalnosti, koja traži da se svakom autoru ostavi da tumači svoje političke akte, pa dosledno i g. Davidoviću, — a barem na ovoliko sam ovlašćen svojim opozicionim stavom.

Gospodo, drugi momenat, na koji želim da se osvrnem, jest reč g. Pretsjednika Vlade na govoru moga druga g. Preke u Narodnoj skupštini, u kojoj g. Pretsjednik formuliše i podvlači izraženu misao g. Preke, da se ne razlikujemo u osnovnim pitanjima naše državne politike. Ja ne bih na ovaj drugi momenat polagao toliko važnosti, da iz reči g. Pretsjednika nisu to druga lica tumačila kao neki novum u našem političkom stavu. Osnovna načela naše državne politike obilježavaju se najkraćim izrazom narodnog i državnog jedinstva. Načelo državnog jedinstva nikad ni u jednom programu ni jedne legalne političke organizacije u našoj zemlji od Ujedinjenja do danas nije bilo osporeno. Narodno jedinstvo kao načelo takode nije osporavano, samo što je dobilo dve definicije, jednu integralnu, drugu sintetičnu. Mi smo u našoj deklaraciji uzeli definiciju skupnog pojma, sinteze, kao genetički opravdanu, politički logičnu i

nekompromitovanu. Predašnji Pretsjednik Vlade g. Srškić, povodom lanjske budžetske rasprave, koja se je u svom političkom delu u velikoj meri kretala oko naše deklaracije, autoritativno — a on je svakako kao šef Vlade i pretstavnik Vladine stranke u političkim izjavama bio normativan za Vladinu stranku — odao je obima definicijama priznanje kao potpuno ravnopravnim. Mnogi govornici Vladine većine u Narodnoj skupštini isticali su i ove godine sintetičnu definiciju, a da zato nije u Klubu većine ni u stranci pravljeno pitanje naziranja na ovo osnovno načelo državne politike. Ako se još doda da je monarhički princip odavno zajednički svim strankama u zemlji, a da i Vladina stranka još uvek, makar u teoriji stoji na principu demokracije, te da nema onoga ko ne naglašava princip jednakosti i ravnopravnosti između Srba, Hrvata i Slovenaca, onda i nema više principa koji se mogu proglasiti za osnove države politike. Sve drugo, ne izostavljajući ni podraživanje fašizmu ili hitlerizmu, što se pokatkad u vladinoj partiji na otvoren ili uvijen način zastupa, to je stvar vladine partije i mi s time nemamo ništa zajedničkoga, ali će i gospoda iz vladine većine priznati da sve drugo, a ima dosta toga što nas luči, ne može doći u red osnovnih državnih principa. Mene u ovome ne može smesti ni to što je g. Ministar unutrašnjih poslova u svome ekspozeu postavio se na integralno stanovište, jer sve dok nije autoritativno izmijenjen stav vladine stranke i Vlade u ovom pitanju izražen lanjske godine normativno po g. Srškiću, svako drugo tumačenje stvar je pojedinca pa bio taj i Ministar unutrašnjih poslova. Možda je to njemu bilo potrebno da lakše pravda prema integralcu od nesumnjivog političkog porijekla, mome inače ličnom prijatelju g. Svetislavu Popoviću, svoju najnoviju odluku progurana zadnji čas jednim amandmanom o inkorporaciji Zemuna općini beogradskoj. Da je moj prijatelj stao na stanovište sinteze, lakše bi se mogao oduprijeti integraciji Beograda jeftinim gutanjem Zemuna. Ovako sada treba da vidi kako integralna definicija u skrajnjim konsekvencijama može donijeti štete ne samo Hrvatima nego i onim koji se ne nadaju. Ova moja refleksija na drugi momenat iz govora Pretsjednika Vlade, ujedno je i odgovor onim poslanicima većine, koji su se nervirali pomišlju da bi Narodni klub mogao zauzeti njihova mjesta. Mogu biti spokojni: rebus sic stantibus, mi nemamo što nadodati ni oduzeti našem dosadanjem političkom stavu.

Režim koji svršava i privredni i politički posao ponovno i stalno sa deficitom, koji preuzeti zadatak u nijednom pravcu nije ispunio, koji je doveo u pitanje normalan razvoj prilika, koji nije dao ništa od onoga što je obećavao, koji je u narodu pokolebao vjeru, mir i zadovoljstvo, ne može očekivati povjerenja sa naše strane. Zadatak svršen rebus infectis sam po sebi prestaje. Ako je ovaj režim svjestan odgovornosti, koju je na se primio, onda je red da svojim povlačenjem omogući stvaranje zdrave situacije, u kojoj bi trebalo da uzme riječ režim narodnog povjerenja, mira i zadovoljstva. Ja režimu kroničnih deficita ne mogu glasati kredite. Glasacu protiv budžeta.

Потпретседник др. Урош Круљ: Има реч г. Милан Поповић.

Милан Л. Поповић: Господо сенатори! Ово је трећи нацрт државног буџета који подноси једном истом Народном претставништву један исти

Министар финансија. У нашим приликама то је ређи случај. Редак је случај несумњиво и то, да се наш државни буџет за ових последњих година саставља и смањује услед привредних и финансијских недаћа, у општој економској кризи у свету, свуда око нас, што у знатној мери отежава и саму делатност Министра финансија. Што је данашњи Министар финансија ипак успео да већ трећи пут не само брани свој буџет, већ да добије за њега поверење Народног претставништва, то је доказ да у пркос извесног видљивог неспокојства и поремећаја у народу, због ове тешке кризе, данашњи Министар финансија успева не само да одржи буџетску равнотежу, већ и да из године у годину добије потребно овлашћење за вођење своје финансијске политике.

Ја претпостављам, да је г. Министар финансија из ових разлога свестан овог поверења, као што смо и ми свесни из којих разлога је његов рад на том пољу показао позитивне резултате.

Није без интереса, господо, утврдити разлику атмосфере у којој је узет у разматрање први буџет овог Народног претставништва од атмосфере у којој је он дискутован ове године. Први наш државни буџет изгласан је у једној парламентарној дебати, пуној одушевљених изјава о нашој југословенској преоријентацији, о шестојануарском прекрету, о новој државној идеологији и новом правцу коме је вођење државне политике упућено.

Наш други буџет третиран је у атмосфери разних пунктација и подвајања бивших шефова политичких странака из прошлости што смо сви, и у Сенату и у Скупштини, узајамно осудили.

Видели смо под каквим се паролама и у каквој атмосфери водила овогодишња скупштинска дебата приликом доношења буџета и можемо само зажалити, што та дебата није била на истом нивоу као прошле две године. У атмосфери опште економске кризе и једне тешке финансијске депресије, када су широки слојеви народних маса узнемирени и када је услед те кризе настао прави поремећај у свима привредним круговима, било би корисније и целисходније, да се у тако тешким приликама испитају узроци таквог стања и лекови, средства и методе, помоћу којих би се то стање могло поправити и, да се дебата у овом правцу водила мирније и сталоженије. Парламентарна дебата и сарадња Народног претставништва у овом правцу изискују у овим тешким приликама у којима се овај буџет дискутује мирну и сталожену политичку атмосферу.

Реформа државне администрације

Финансијску политику Владе и привредно стање у земљи изложио нам је г. Министар финансија у своме исцрпном експозеу. Колико год сви ми желимо, да се у државном буџетирању уведе и одржи принцип најстрожије штедње и прилагођавања данашњем тешком привредном стању у коме се наш народ налази, толико је и Министар финансија стварно водио о томе рачуна. И кад он тврди, да је данас наша буџетска ситуација здрава и да смо успели да очувамо своју финансијску аматуру, ми лојално верујемо не само да је то тако у стварности, него да ће се и у наредном буџетском периоду настојавати, да се ти постигнути резултати очувају и још побољшају. Ипак верујем, да у смањењу расхода није постигнута још последња

граница и да се у редуцији многих и многих личних расхода могло ићи још и даље. Примере нећу наводити, јер то редуцирање личних расхода и Министар финансија не може извести све док не спроведе корениту реформу државне администрације. Г. Министар финансија и сам је нагласио ту потребу корените административне реформе увиђајући „да би само она редуција, која би дошла као последица такве реформе могла бити заиста рационална и корисна.“ У исти мах Министар финансија изражава схватање „да би таква редуција могла да погоди у живац и, штавише да проузрокује потпуно осакаћење читавог државног апарата.“

Ове речи г. Министра могле би се схватити као да би се са том реформом државне администрације ишло до саморазорења, до потпуног расула или ослабљења државног апарата. Ја немам то уверење, господо, и мислим, да би та мера била само једна мера материјалне природе у серији карактеристичних појава које већ постоје код нас у материјалном и духовном стању извесног дела народа и целине.

Несумњиво да треба у овој општој збуњености, у којој се тешко сналазе и јаче и старије државе од нас, пазити, да се економске недаће не погоршавају и да се стање у земљи не отежава. Али ми то тешко стање у земљи стварно имамо већ, господо, имамо га не због политичких или социјалних, већ због економских прилика, због потпуног привредног застоја, због осећања: да нисмо кадри више да привређујемо, да плаћамо, да напредујемо и да се економски одржимо. Нисмо због тога више ни задовољни, ни мирни. Наш сељак не плаћа, нити његови производи имају цену, наш привредник нема зараде, наши производи све теже могу да се пласирају у иностранству, наши новчани заводи једва се одржавају у животу, наш адвокатски сталеж је руниран, свет је узрујан и запрепашћен. Људи као да су потиснули у страну сваку рационалну логику. У неким градовима и местима та је депресија достигла врхунац. Опажа се један песимизам, који опасно разједа већ и широке масе у народу, доводи до нетрпељивости према људима, па чак и до презирања и игноровања закона и реда.

Јесте, господо, свет је изгубио главу и не верује већ више никоме и ни у што. То је једно болесно стање, једна тешка депресија у којој људи у очајању и огорчењу бацају од себе све, и веру и наду у боље дане. У таквој ситуацији Краљевској влади и нама народним претставницима не остаје ништа друго, него да против тог стања, које је опште у свету, а које тешко погађа нашу земљу, заузмемо одбранбени став. Ми имамо за одбрану само једно једино сретство, а то је: штедња на целој линији. И то безобзирна и непоштедна према свима и свакоме.

И кад то и сам г. Министар финансија у своме експозеу увиђа и то своје схватање јасно изражава, да се та штедња у већим размерама и практично може спровести једино „коренитом реформом државне администрације“ — онда ту нема обесхрабрења и оклевања. То би значило повлачити се испред једне, може бити, тешке операције, али за сам процес оздрављења, то значи ставити свој живот на коцку.

Па онда нашто оклевати и не отпочети одмах најозбиљније на томе радити? Није то први пут

да се то предлаже и, да смо још пре три године одмах почели радикално реформисати нашу државну администрацију, ми би данас већ имали сношљивију ситуацију. Али код таквог великог посла и тако далекосежне реформе, изгледа преовладао је пре и лакше престиж наше бирократије, у коју ни један Министар не сме да дирне, него принцип штедње и ефекат који би отуда имао читав народ и државна целина.

Пропао је због ове тешке економске кризе толики имућан свет. Упронашћени су добри домаћини, сеоске газде, занатлије и трговци, пољубан је читав наш привредни сталеж, сав раден свет, честит и чист као комад хлеба. Пропале су толике корисне и дарежљиве привредне и хуманитарне установе, застала је свака привредна акција, нестао је новац из оптицаја и запала је читав земља у једну општу бригу, у једну депресију у којој се мирно умире без помоћи и способности да се живот обнови. Па кад се све већ испретурало, зар онда да не приступимо лечењу на оном месту на коме је зло најосетљивије?

Наша држава није још тако моћна и у сваком погледу збринута, да би могла да издржи тако велики механизам у државној администрацији, са оноликим бројем државних службеника и оноликим положајима у државној администрацији. Ми знамо како је одмах после уједињења постао тај механизам. Настала је једна јурњава за положајима, отвориле су се разне политичке, чиновничке и каријеристичке амбиције. Учитељи ускачу у општинске бележнике, попови у средње начелнике, људи без квалификација и недорасли задацима озбиљне стручне службе постављају се за чиновнике у државној администрацији, не по своје формалном особљењу, већ по партијским везама и протекцији. Тако нагомилавани чиновнички кадар наравно да није био у стању да дигне ниво наше администрације и да осигура престиж том сталежу у нашем националном и културном развоју. Г. Министар финансија сад страхује од последица које би могле наступити услед те „корените реформе“ државне администрације. Ја мислим, да је та бојазан претерана. Наш државни апарат страховито је велики и гломазан. То је једна искључива чиновничка хијерархија која гута и прождире и себе и све око себе. Како се уопште може мислити на олакшање кризе и на оживљавање привреде, кад се у првом реду и изнад свега, троши толико милијарди на одржавање административног апарата! Ја нисам за редукацију чиновничких плата, јер су оне у садашњим приликама стварно минималне. Ићи испод тога минимума, значило би изложити се једној великој социјалној опасности и изложити и само чиновништво искушењу да не буде у служби савесно. Али бих без обзира и с мирном савешћу прихватио предлог редукације чиновника, укидање чиновничких високих положаја и излишних установа. Већ године 1926/27 у Народној скупштини анкетом је утврђено, да смо ми још у оно доба имали много више чиновника, него што је то било потребно. А од тог доба, господо, до данас још су се издали на личне расходе само појачали. Значи, да је број чиновника данас још већи него што је био. Бановине су постављене првенствено ради деконцентрације и преношења једног дела буџетирања на самоуправе, али је, на жалост, задржан исти број чиновника у Министарствима и постављен веома велики број чиновника у Банској управи.

Ни једна држава са сличним бројем становника и сличним износом привредне продукције нема толико установа, школа и судова, као што је има наша држава. Зар је нама потребно имати свуда толико општинских судова, толико и толико средњих судова, па окружних судова, па толико небројено средњих школа, нарочито гимназија, па окружних инспектората, најзад тако страховито велики број универзитетских професора колики нема ни највећи универзитет у Европи. Један народ, напуштен самом себи, упућен једино на самог себе, у суштини још недорастао за велике научне и културне замахе помоћу којих би био у стању да конкурише великим цивилизованим народима — треба у првом реду и пре свега, да очува своју животну снагу и да сам собом и без потстрека са стране учини све, да се у оквиру своје привредне моћи и културног досезања оснажи, одржи у својој националној држави и да створи око себе мирне и пријатељске међународне политичке ситуације, како би у миру и несметано могао напредовати.

Министарство народне привреде

Ми морамо, господо, изнад свега, поготову данас, посветити првенствено старање привредним, кредитним и финансијским питањима. Краљевска влада треба да донесе мере помоћу којих ће олакшати и ублажити ово тешко стање изазвано општом економском кризом. Од подизања привреде зависи данас, више него икада, и остварење свих других државних и културних потреба. Како може Министар финансија и замислити убирање прихода за државу у од њега очекиваној мери и реализовати свој буџет, ако не створи нашем свету и нашим привредницима рада и зараде? Нико од привредника, ја знам, не живи у заблуди да решење опште економске кризе зависи само од нас и од Краљевске владе. Али Краљевска влада може аутономним мерама у многоструко ублажити и олакшати привредне невоље, само за то не треба губити време. Одмах и без одлагања треба извести координирање интереса разноликих привредних грана, јер досадашњи делимични рад у разним Министарствима, која су се бавила у својим ресорима привредним питањима, изазвао је често супротности и сукобе интереса разних привредних грана. У нас се решавала привредна питања подједнако и у Министарству трговине и индустрије, у Министарству пољопривреде, у Министарству шума и руда, у Министарству саобраћаја, па је баш због тога долазило до разних супротности у схватању и решавању на та привредна питања, те је таква делатност у разним Министарствима показала често негативно дејство. Већ и због тога (да о уштедама и не говорим) требало би та поменута Министарства укинути и ујединити те ресоре, у главном са истом привредном сврхом и арматуром, у Министарство народне привреде, које би концентрисало и координирало разнолике привредне гране и у своје пословању дало интензивније и позитивније резултате. Тако Министарство држало би у својој руди развој целокупне народне привреде, одредило би јој један јединствен правац и заједничку оријентацију. Оно би било позвано да спроведе систематску и планску привредну политику.

Став наше опозиције

Има, међутим, господо, једна чињеница која је данас потпуно тачна и коју би наша државна по-

литика требала да усвоји и стално држи пред очима. А то је: да владе свију земаља могу са успехом спровести привредни напредак само, ако и на политичком пољу осигурају међусобне добре односе и мирољубиву међународну ситуацију. Ви се сећате, да је нови претседник Русвелт говорећи о ублажавању кризе рекао: „Да у борби противу кризе Америка придаје највећу важност миру”. Стварно: без мира у земљи и пријатељства са осталим народима не може се ни замислити санирање и консолидовање једне велике државе.

И у место да се у овој, како уважени колега г. Мајстровић каже: „јубиларној години” констатује појачање преноса наших племенских и психичких нужности у један јединствени, цео, повезани органски покрет југословенског национализма, ми још увек, и дан данас уносимо у наше психичко расположење један отпор, једну тврдоглаву упорност, једну академску препирку и једно теоретско објашњавање о томе: да ли се наше јединство састоји у тројству или се наше племенско тројство састоји у јединству интеграла или синтезе. Зар сенатор г. Ђирлић, у тим зрелим својим годинама не жали у срцу свом, да је цела прва деценија наше проширене државне заједнице прошла у депласираном објашњавању питања племенског тројства у народном јединству и народног јединства у племенском тројству, у непрекидном изналажењу хармоничности између централизма и федерализма или о Уставу који је давно донет или о административној подели земље која је већ извршена.

Све је то већ свршено, господе, и то је сад већ стварност у коју се гледа отвореним очима. Никакве теорије и идеологије оне господе оданде нису у стању да засене ту стварност, још мање, а то је са политичког гледишта још важније, још мање су у стању да створе ма какав било националан или политички покрет одоздо. И према том мерилу се цене такве изјаве те господе из наше опозиције. Они су само нецелиходно ратоборни, али и та ратоборност њихова је од данас до сутра, од ситуације до ситуације. Они су, скоро да кажем, у рату са својим рођеним животом од јуче. И зато не треба узимати те речи бивших Краљевских Министара тако песимистички. Није то и не може то бити од стварне штете по Југославију. Она је ту и она није створена за данашњу генерацију која још увек од те велике наше националне добити тражи обрачуна и исплате личних претензија. Гинуло се и жртвовало, господе, за будућност, стварала се и одржавала једна велика држава, неговао се један циљ и један идеал за генерацију која долази. На нашој генерацији је, да овај фундамент ископамо и ла овај почетак рада предамо будућој генерацији која неће извесно тако ниско копати и која ће проблем народа и једне државне заједнице поставити на виши постамент од овог каквог сте ви, господе, замишљали. Да то постигнемо потребан нам је мир у земљи. Без мира у земљи и без безбедности наше државне територије нема сигурности ни за привредни просперитет. Све је то повезано једно с другим. Несигурност на граници не дозвољава ни сигурност у промету и међусобној размени добара. Зато је и нама у првом реду потребан мир, али мир у пуној активности за његово одржање како код нас, тако и код наших суседа. Отуда наша пацифистичка тежња за узајамним споразумом, за пријатељским односима и за међународном сарад-

њом. У том правцу кретала се и наша спољна политика.

Нови правац наше спољне политике

Кад сам пре годину дана са овог истог места покушао у буџетској дебати да скренем пажњу Сената на општи међународни положај у Европи и да из тога извучем закључке за нашу спољну политику, чинио сам то, као и остали говорници, у великој мери ослањајући се на предвиђања и претпоставке. Данас, господе, имамо већ пред собом чињенице које потврђују те претпоставке. Пре годину дана извесне појаве и у међународном политичком животу и код нас на Балкану отежавале су међународну ситуацију. Данас су наши непосредни односи са суседним Балканским државама у тако значајној мери побољшани, да Југославија пружа пример конструктивне државе на Балкану, способне за политичку стабилизацију и учвршћивање мира. (Тако је).

Развитак наших непосредних односа са нашим суседима на Балкану дао је у овој години знатно видније резултате. Док смо прошле године имали само Пакт о ненападању са Савезом Совјетских Социјалистичких Република, којим је појачана безбедност наших граница и којим смо и ми, попут других држава, документовали добру вољу да не прибегавамо нападању, дотле смо у току ове године отишли знатно даље.

На београдској железничкој станици имали смо као увод у наступајуће догађаје први сусрет Владара Краљевине Југославије и Краљевине Бугарске, затим посету Исмет Паше и Ружди Беја Софији, после које Турска почиње да узима учешћа у континенталној политици Југо-источне Европе. Одмах иза тога настају путовања нашег Владаоца у Синају, затим почетком октобра путовања у посету бугарском Краљу у Евксиноград; Кемал Паши у Анкару и на Крф, где се састаје са грчким државницима. Ово путовање скренуло је на себе пажњу свих политичких кругова у Европи и оно претставља за развитак наше међународне политике и за будућност нашег народа у правом смислу те речи: историјску епоху. Разговори и иницијатива Њ. В. Краља Александра на тим путовањима изазвали су нове моменте у нашем спољњем политичком животу и отворили су питање извесне преоријентације која је довела до конструктивних облика. Несумњива је чињеница да су ти напори, те идеје и интенције нашег Владаоца, што их је чинио на пољу стварања једне нормалне и здраве међународне ситуације на Балкану, имале позитиван успех, јер су ускоро добиле форму трајног система међународне сарадње међу Балканским државама.

Ускоро затим појављује се г. Титулеску у Варшави, Софији, Анкари, Атини и најзад 26 октобра прошле године у Београду. Већ 29 октобра састају се румунски Краљ Карол и бугарски Краљ Борис на Дунаву, а месец дана доцније долази Ружди Беј 24 новембра у Атину, 27 новембра у Београд и 28 новембра у Софију. Догађаји се затим нижу не само хронолошким редом, већ као серија једног организованог плана, који води коначном остварењу. Бугарски Краљ Борис са Краљем Јоаном бави се од 10 до 13 децембра прошле године у Београду, не само као гост Њихових Величанстава, већ бива предмет спонтаних мани-

фестација и народних маса, које су и при дочеку и при испраћају одушевљено поздравиле долазак бугарских Суверена у Југославију. Месец дана иза тога преговара у Европи грчки Министар иностраних послова г. Максимос и враћа се оданде у друштву са г. Титулеском и Ружди Бејом 2 фебруара о. г. у Београд, где се парафира текст Балканског пакта. Наш Министар иностраних послова потписује већ 9 фебруара о. г. у Атини Балкански пакт, који је склопљен између Југославије, Грчке, Турске и Румуније.

Овај међународни докуменат дао је целога свету доказа, да је Балкан, досадашње поприште немира и међународних интрига, постао елемент и гаранција за одржање мира. И у очима наших непријатеља морало је постати јасно, да је тиме ишчезла атмосфера међусобне мржње и да на ту атмосферу више нико не може рачунати. Балканске државе пружиле су једна другој руку и у једном чврсто свезаном блоку оне сада стварно представљају важан фактор реда и стабилности у овом делу Европе. Балкански пакт отвара у дипломатској историји Европе нову епоху и имаће у будућности балканских народа својих позитивних последица.

Пријатељство с Бугарском

Нема сумње, да би овај Пакт имао још више снаге да му је приступила и Бугарска. Било би и за нас и за Бугарску од необичне и изванредне политичке важности и узајамне користи, да смо заједнички приступили једном истом циљу, да смо усредсредили своје снаге и на тај начин, тако повезани, бранили постојеће стање ствари, заштитивајући своју независност и стварајући крај сваком антагонизму из прошлости. То није била само жеља Краљевске Владе, већ је то стварно узајамни интерес и искрена жеља Југословенског народа коме је пријатељство са суседном државом и са расно нама тако сродном Бугарском нацијом у истини на срцу. Наравно, да Балкански пакт предвиђа да Бугарска може да му приступи. Ми се надамо да ће она иступити из своје усамљености и да ће ревидирати свој став у том правцу. Али национална свест код свих народа тражи да се с њом озбиљно поступа и зато развитак наших пријатељских односа са Бугарском треба да иде у етапама. Главно је, и то више нико не може спорити, да смо ми већ и досада пребројали главне тешкоће и створили једну не само сношљиву међународну атмосферу, већ да сваком даном доприносимо и с једне и с друге стране учвршћивању пријатељства и међусобног зближења. Посета наших епископа у Софији, долазак бугарских новинара у Београд, гостовање бугарских уметника у нашој земљи, пријем чланова Југословенског Пен клуба у Бугарској, свраћање бугарских лекара к нама и срдчан пријем који су ти претставници југословенског и бугарског народа на онако срдчан начин имали и овде и тамо, све је то доказ да ми илемо свесно и смишљено напред, док се једног дана не састанемо на заједничком путу на који час упућују наш међународни положај и наш заједнички интерес. Ако тако наставимо, у истом правцу и са истом тежњом, онда можемо очекивати, да сами догађаји и стварност живота, наметну Бугарској одлуку, да се повеже с нама и са осталим балканским државама у ово коло, те да једног дана и формално приступи овој међународној

комбинацији у којој су се нашли сви суседи свесни своје одговорности пред историјом и будућношћу. (Аплауз).

Акција у Риму

У тренутку кад је наша држава одредила свој коначни став према својим суседима на Балкану и знатно побољшала своје међународне односе, што може вршити најздравији утицај и на оријентацију међународних послова у Европи, последњи састанак г. Мусолинија у Риму са г. г. Гембешом и Долфусом неоспорно даје разлога за забринутост. Поред свих разговора и плана да се ту спроводи заједничка акција у циљу сређивања привредних односа у Подунављу, овај састанак у Риму има првенствено карактер политичког споразума. Трећи Рајх има несумњиво тежњу да спроведе политику глајхшалтунга и да укине независност Аустрије. Према томе Италија нема никакву жељу да једног дана угледа Немачку на својим границама. Отуда толико интересовање Италије за наше Подунавље. Ситуација је јасна. Турска и Грчка биле су до скоро у италијанском систему. Одједном они су главни покретачи Балканског пакта.

Бугарска, међутим, није потписала Пакт, али њен став према уговорима о миру сличан је ставу Италије и Мађарске, иако она више није тако агресивна. Аустрија се бори за своју независност, Мађарска највише очекује од поремећаја на Балкану, Бугарска се мири са својим суседом. Такву ситуацију има сада пред собом Мусолини. Он је целом свету објавио, да одлучну реч о уређењу Подунавља и Балкана има да изговори Рим а да је водећа сила на Блиском Истоку: Италија. Италија има очигледно политичке планове и ускоро видећемо, колико су они у сагласности са општим међународним интересом и политиком Друштва народа. Нама Балканским државама, данас повезаним у једном блоку, ништа неће сметати ако Италија утврди заједничке погледе на међународну политику са државама Средње Европе, јер свака привредна обнова земаља Средње и Источне Европе може да се оствари само у сагласности са Малом Антантом и помоћу њене сарадње. Привредна обнова Дунавског басена не може бити уперена против Мале Антанте, јер се ова удружена и повезана заједничким одбрамбеним интересима, појављује данас у друштву са Турском и Грчком, као управљач своје сопствене судбине и као неопоривни бедем независности Балкана и најсигурнији чувар његовог мира. (Тако је!)

Ревизионистичке тежње

У исто време док се Беч, Пешта и Рим договарају о привредној обнови Подунавља, врши се пребацивање муниције у Мађарску, нарочито омет преко Аустрије. То није, ја мислим, ни у ком случају у складу са њеним пацифистичким декларацијама у Риму. Мађарска се доследно и са планом напредује и даље. Једва су велике силе заборавиле Хиртенбершку аферу, а оно се још колико пре неколико дана пребације преко Аустрије у Мађарску читав комплетан воз војничких маски против гасова, тенкова, пољских топова и велике количине ратног материјала и експлозива. Треба ли ко то да спречи, кад се то фактички већ спроводи?

Није ли карактеристично, да Друштво народа брине бригу и разбија главу о разоружању, а да Мађарска не само прекорчи ефикасност и одредбе наоружања, предвиђене клаузулама међународних уговора, већ да се и дан данас оружа на очиглед целог света?

Није ли карактеристично, да се усред Беча на неколико дана пред сам одлазак г. Долфуса у Рим одржава скупштина свих легитимистичких организација на којој и Кнез Штаремберг и лични секретар г. Долфуса др. Кемпфнер, заједно са бившим аустријским послаником на страни г. др. Визнером траже вољу кога им је „Божија милост дала“ — и подвлаче у својим говорима, да аустријски легитимизам тражи повратак Хабзбурговаца. Питање рестаурације Хабзбурговаца и питање Средње Европе у органској су вези. Ту лежи опасност. Господин др. Визнер, отворено и пре времена, открио нам је праву истину: не ради се само о рестаурацији Хабзбурговаца, него и о Хабзбуршкој идеји у целом њеном обиму. А та је идеја хабзбуршка држава коју је створила историја. То је у своме говору рекао г. Визнер отворено и без претеривања.

Није ли карактеристично, да је бив. председник мађарске владе гроф Бетлен још пре годину дана у своме предавању у хотел Кајзерхофу у Берлину говорио јавно у истом тону, наговештавајући ревизију уговора о миру и обезбеђењу привредног напретка Подунавља у блоку Италије, Аустрије и Мађарске.

Није ли карактеристично, да је гроф Бетлен још прошле године предлагао, да се има спречити и повредно и политичко уколчавање Мађарске за Малу Антанту, јер ако се то не буде спречило, створиће се на Балкану надмоћност и претстиж Словена, а с тим уједно довела би се у опасност хегемонија Италије на Јадрану и у источном делу Средоземног мора.

Није ли карактеристично, да је гроф Бетлен још пре г. Мусолинија нагласио потребу „да се Мађарска коначно ослободи из гвозденог обруча у који је dospела због Тријанона и да је Италија позвана, да изврши историјску мисију, кад се залаже за ревизију Тријанонског уговора.“ Та ревизија, каже г. Бетлен, претставља интерес самоодржања Мађарске, али се мачем и крвљу отете територије не могу повратити лепим речима и дипломатском игром, признаје гроф Бетлен.

Као што видите, господо, појавиле су се авети из прошлости на тим сеансама у Бечу и Берлину призивајући духове повампирене Аустрије и Мађарске. Ти дуси, међутим, нису кадри више да унесу забуну у данашње наше односе, а камо ли, да позову на аларм и на акцију већег стила. Јер су то само призивани дуси једне већ давно мртве силе.

Чим се она појави са својим старим знацима и са прохтевом васкрснућа, ми ћемо је препознати и она ће се понова разбити на отпору наших удружених снага које данас претстављају живу силу. (Буран аплауз).

Мир и срећеност у земљи

Колико год ове ревизионистичке аспирације буду дизале главе с поља, наш ће народ у друштву са државама Мале Антанте показивати све јаче тенденције, да се још тешње припије уз своје савезнике и подупре уједињеним снагама стубове своје сопствене зграде. На подупирају и учвршћивању те наше зграде ми сви од реда морамо радити и отклонити све разлоге непокојства, незадовољства и супротности интереса међу собом, да би народ и широки слојеви масе могли мирно радити, зарађивати и напредовати. Тај мир је неопходан за све појединце, за све покрајине, за све делове народа и за државну целину. Тек кад се све у земљи смири и у самом току кризе све друштвене и људске енергије употребе на материјално и културно подизање народа, тек онда ће моћи и Министар финансија да с правом гледа оптимистички у финансијску моћ државе. Да би ту финансијску моћ државе постигао, он мора имати јаке, непоколебиве и у борби истрајне субјекте. Та се његова војска зове: порески обвезник. Ти порески обвезници то су онај велики извор из кога све националне и државне установе црпе своју животну снагу. Они су већ петнаест година непрекидно у борби са животом и са пореским егзекуторима. Кад би се саставила листа жртава, палих у тој борби, била би она непрегледни збир тешко рањених, пропалих екзистенција, многих суза и очајања. Тај се губитак у тим нашим жртвама опажа данас у свима сталежима. Иако је Министар финансија, тај срећом послужени финансијски војсковођа наш, већ трећи пут успео да однесе победу са својим буџетом, он ипак не сме заборавити да ништа не вреди победа, која упропашта своју војску. И као год што добар командант у рату штеди своје војнике и повлачи из беспрекидне ватре заморене трупе, тако би требало и наш Министар финансија да поштеди своје пореске обвезнике и да им, после петнаест година, омогући да бар одану душом и да се за извесно време одморе од силних дажбина и у честим случајевима, на жалост, бруталног начина убирања пореза. То би било не само у њиховом интересу, већ у интересу државе. И кад бих ову компарацију даље развијао: као што се са изнемоглим ратницима не може изводити нов јуриш, тако да се и са изнемоглим пореским обвезницима не може извојевати нова победа. Господин Министар финансија мора боље чувати пореске субјекте, ако мисли и на годину да извојује победу државном буџету. Ми можемо само с радошћу поздравити овлашћене дато финансијском Уредбом Министарском савету, да среди и олакша економске прилике и унапреди привредне делатности.

Ја верујем, да ће то и наступити и зато ћу гласати у начелу за овај буџет. (Опште одобравање, многи честитају говорнику.)

Потпредседник др. Урош Круљ: Пошто је време подмакло, прекидам седницу, која ће се наставити у 16 часова.

Седница је прекинута у 12,45 часова.

СТЕНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ СЕНАТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ГОДИНА 3

БЕОГРАД, 1934 ГОДИНЕ

КЊИГА II

XV РЕДОВНИ САСТАНАК

СЕНАТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ДРЖАН 22. МАРТА 1934 ГОДИНЕ У БЕОГРАДУ

ПРЕТСЕДАВАЛИ:

Претседник

Др. ЉУБОМИР ТОМАШИЋ

Потпретседници

Др. МИРОСЛАВ ПЛОЈ

Др. УРОШ КРУЉ

Секретар

Др. БУРА КОТУР

Присутна су сва г. г. Министри

НАСТАВАК СЕДНИЦЕ У 16 ЧАСОВА

Potpretsednik dr. Uroš Krulj: Gospodo senatori, nastavljamo današnju prekinutu sednicu. Reč imia senator g. dr. Valentin Rožić.

Dr. Valentin Rožić: Gospodje senatoriji! Dovolite mi, da se o prilici načelne debate budžeta za leto 1934/35 dotaknem v par potezih nekaj markantnih točk iz zgodovine Jugoslovanov in to s posebnim ozikom na sedanje politične razmere, ki vladajo okrog nas, posebno v sosednih državah Avstriji in Madžarski. Zlasti slednja vedno znova povdarja besedo »revizija«, revizijo mirovnih pogodb in tem nemirnim, nervoznim revizionistom je posvečen ta del mojega govora. Pripominjam pa, da se vzdržujem vsake polemike, navajati hočem samo stvarna dejstva, ki nam bodo osvetlila marsikatero megleno in že pozabljeno historično dejanje.

Gospodje senatoriji! Življenska pot Jugoslovanov od preseljevanja narodov sem nikakor ni bila z rožicami posuta; zlasti se je njihov položaj poslabšal z vpadom Turkov v našo zemljo.

Po bitki Srbov ob Marici leta 1371 in po bitki na Kosovem polju leta 1389 je zapadel večji del našega naroda v poltisočletno turško sužnjost.

Tako gonjen in mučen kakor Jugoslovani menda

še ni bil nikdar noben drug narod na svetu. Od leta 1389 dalje je nenehoma tekla kri naših prednikov, ali v raznih bitkah ali na moriščih Jugoslovan je bil sužnja »raja«, brezpraven nevernik, ki so ga mogli usmrtiti brez sodnega pravoreka. Velikokrat so jih strašno mučili in nasajali na kol, jih obešali in mučili na azijski način, kakor je iz povestnice obče znano. Razen desetine in harača so Turki pobirali še krvni davek; vsako leto so narodu odvedli najbolj razvito moško deco in mlade deklice v robstvo, iz dečkov so vzgajali janičarje, ki so potem pod polumesecem pobijali lastne brate; vse trpljenje Jugoslovanov se sploh ne da primerno popisati. Šele pod Sultanom Abdul Mejidom, ki je vladal od leta 1839 do leta 1861 so se Turki začeli priučevati zapadno-evropskim običajem in se zanimati za zapadnoevropsko kulturo. Šele pod imenovanim sultanom se je krščanski »raji« priznala vsaj v teoriji nekaka enakopravnost ter varstvo vere, življenja in imetka.

Despotična vladna oblika, dvorna revolucija, nezmožnost vladarjev, propadanje vojaških naprav, slabe finance in nevzdržne pravne razmere so slabile Turčijo; anarhija je dosegla koncem XVIII stoletja vrhunec. Po prirodnih zakonih bi bila morala za živ-

ljenje nesposobna država propasti, ako je ne bi vzdrževale zavist evropskih velesil, ki se niso mogle zediniti o razdelitvi Evropske Turčije. V skrbeh in ljubosumnosti za bogato dedščino po »bolnem možu« ob Zlatem rogu se krščanske velesile niso dosti brigale za popolno osvoboditev krščanske »raje«. Jugoslovani so se morali končno osvoboditi sami, predzadnji akt osvoboditve Jugoslovanov se je odigral pred našimi očmi od leta 1912—1913 v balkanski vojni.

Vsak pametan in krščanski človek bi pričakoval, da bo civilizirana in humana Evropa tega uspeha veselila in da bo Jugoslovanom, ki so od bitke na Kosovem polju pa do leta 1912 prterpeli nečloveške muke in napore, k njih osvoboditvi od srca čestitala. Toda zgodilo se je ravno nasprotno. Namesto da bi evropske centralne velesile rešencem pomagale, so začelo razmišljati, kako bi uničile Srbe in druga plemena našega naroda; raje kakor da bi nas pustile svobodno živeti, so evropske Centralne sile izzvale Svetovno vojno, da bi si tako zagisurale premoč in neomejen dominanten vpliv za večne čase od Berlina do Bagdada. A svetovna vojna se je kot predpriprava za bodočo definitivno razdelitev zemlje in politične posesti v Evropi končala ravno nasprotno kot vojna za revizijo prejšnjega tisočletnega stanja v Centralni Evropi in na Balkanu!

Gospodje senatorji! Mirovne pogodbe, sklenjene po svetovni vojni, so kodifikacija revizije vseh prejšnjih mirovnih in teritorialnih pogodb in to na osnovi edino pravičnega Woodrow-Wilsonovega nauka o narodni samoodločbi na nacionalitetni podlagi držav; bile so ratificirane z 10 milijoni mrtvih in 20 milijoni ranjenih bojevnikov iz vsega sveta — ter so vsled tega kot pogodba med živimi in mrtvimi neovrgljiv testament in docela nespremenljive vsaj do druge svetovne vojne, do katere pa, kakor pacifist, upam in sem prepričan, hvala Bogu, ne bo prišlo nikdar več. Senžermenski in Versajski mirovni dogovor je velik historični tekst, ki deli evropsko zgodovino v novo dobo!

Vzročne zveze med gotovimi dejanji in med uspehom ali rezultati teh dejanj včasih ni težko najti in tako tudi ni težko najti pravega vzroka, zakaj so specijelno avstrijski Nemci na eni strani in Madžari na drugi strani toliko časa obdržali hegemonijo in nadoblast nad severnimi Slovani in Jugoslovani. Turška sužnjost enega dela Jugoslovanov t. j. Srbov je bila predpogoj za nadvlado Nemcev in Madžarov na severu nad Čehi in Poljaki — Rusini ter na jugu nad Slovenci in Hrvati. Nemci in Madžari na eni strani ter Turki, posedujoč Balkanski polotok na drugi strani, so si stvorili ravnovesje in držali tehtnico v gonjenju in zatiranju našega naroda. Ko pa je izginila turška moč in turški vpliv iz Evrope, je izginil kakor spomladanski sneg na solncu — tudi predpogoj za nadvlado Nemcev in Madžarov nad Jugoslovani. To so naši neprijatelji leta 1914 dobro vedeli in razumeli in zato začeli boj, da bi izbrisali z evropskega zemljevida odnosočno pozorišča Jugoslovane od Triglava do Vardarja. V gigantskem boju od leta 1914—1918 t. j. v svetovni vojni pa so bile centralne sile in njihovi zavezniki poraženi. Toda nekateri, ki se iz zgodovine očitvidno niso ničesar naučili, mislijo, da bi moralo biti vse tako, kakor je bilo pred svetovno vojno. Madžari še danes ne priznajo rezultatov ne balkanske in ne strašne svetovne vojne in se še ne morejo vživeti v realne razmere, ki nas in njih obdajajo. Oni

ne morejo pozabiti, kako dobro so živeli od žuljev naših rok ter zahtevajo nazaj, kar je naše in njihovo nikdar ni bilo, Madžari in Nemci zahtevajo revizijo mirovnih pogodb. Vrgli so se na revizionistično propagando. Pri vplivnih službenih in tudi pri zasebnih diplomatih Angleške, Nemčije in Italije dokazujejo, da se jim godi krivica radi teritorialnih sprememb odnosno izgub ali njih zahteve ne odgovarjajo ne resnici ne pravici. Mi smo dobili kar je naše in še tega ne svega. Res je sicer, da so bili Nemci v predvojni Avstriji in Ogrri v takratni Madžarski pravi mojstri v potvarjanju in pretvarjanju slovanskih krajevnih imen, imen gora in rek, da bi na tujca, kjer so koroški Slovenci, gradiščanski Hrvatje in rabsko-panonski Slovenci, ako je napisano v nemškem ali madžarskem jeziku, na ta način napravili vtis, da je tam vse nemško odnosno vse madžarsko.

Toda s tem, da kdo v uradne spiske, v oficijelne topografske knjige in krajevne repertorije, na javne napisne deske ali v zemljevide vpiše slovanske kraje kot nemške, madžarske in italijanske, faktičnega stanja še ni spremenil. Odkar so ravno italijanski rodoljubni inteligenti kakor Mazzini in drugi dokazali, da morajo bazirati države na naravni narodostni podlagi in ne morda na podlagli kake dedne ali ženitne pogodbe ali zavojevanja, odtedaj za nadvlado Madžarov nad nami ni nikake osnove več.

Gospodje senatorji! Po narodnostnem principu Madžari na rovaš Jugoslovanov niso utrpeli nobenih lastnih teritorialnih izgub. Zato nastane vprašanje, da li je želja Madžarov po nadaljnji hegemoniji nad Slovani (Slovaki in Jugoslovani) in Rumuni morda res upravičena na bazi višje civilizacije. Tudi na to je mogoč le negativen odgovor. Poglejmo nekoliko nazaj z kulturno zgodovino Slovanov in dobili bomo neizpodbitne dokaze, ki ravno nasprotno govore. Ko so se svojtčas Madžari naselili ob Tisi in Donavi, so bili tam naseljeni Slovani, vsaj napram njim že visoko civiliziran in kulturni narod. To nam dokazuje besede, ki so si jih Madžari isposodili od nas za svojo kulturo in jezik. Učenjak svetovnega slovesa vseučilišni profesor dr. Fran Miklošič, ki je spisal nad 50 učnih znanstvenih knjig in je nizpodbitno znanstvena kapaciteta v slovanskem primerjalnem jezikoslovju in še do danes naš največji znanstveni slavist — lingvist, navaja v svojem delu: »Die slavischen Elemente im Magvarischen« besede, ki so si jih Madžari isposodili od Slovanov.

Od velikega števila slovanskih elementov v madžarsčini podajam tu le nekatere in sicer:

1) izraze, ki se tičejo cerkve ter oseb, reči in dejani, ki so z njo v zvezi, kakor: keresztvén — kristianin, pogány — paganin, barát — brat, deák — dijak, koma — kum itd., nadalje dneve v tednu: szerda — sreda, csütörtök — četvrtak, péntek — petek, szent — svet, pokol pekeli;

2) izraze, ki se tičejo države, prava in pravnih razmer, davkov, kneza in knežiega dvora, uradnikov, varnostnih organov in kazni, kakor: branda — pravda, tekma — tekma, zálog — zalog, megye — mežda, granicza — granica, rab — rob, udvar — dvor, bojár — boljar, vajda — vojvoda, ispán — župan, koloda — kloda i t. d.

3) oznake za mero in denar, kakor: izlot — zlat, polovnyak — polovniak, merere — merica, korecz — korec, mér — meriti itd.

4) izraze, ki se tičejo vojne, vojniov, vojaške opreme, tabora, straže in zastave, kakor baj — boj,

csata — četa, vitéz — vitez, kopja — kopje, tábor — tabor, sztrázsa — straža i t. d.

5) imena živalstva, kakor: kabala — kobila, vidra — vidra, dáb — vodeb, veréb — vrabec, riba — riba, rák — rak itd.;

6) imena rastlinstva, kakor: rozs — rž, répa — repa, bab — bob, mák — mak, len — lan, jávor — javor, kapotnyak — kopitnik itd.;

7) imena rudnin, kakor: szompor — sumpor (žveplo), porond — prod, akna — okno itd.;

8) izraze za vse panoge poljedelstva, za polje in njegove oblike, akkor: iga — igo, patkó — podkva, kolya — kola, kolomáz — kolomaz, mocsola — močilo, kasza — kosa, széna — seno; itd.

9) izraze za rokodelstvo, trgovino, orodje in za razne materijalije, kakor: kolár — kolar, kovács — kovač, kupec — kupec, szekercze — sekirica, topor — topor, malom — mlin, abronsc — obroč; itd.

10) izrazi sa plovstvo: kakor: csolnak — čoln, naszád — nasad, zátony — zaton, itd.;

11) izraze za poslopja, stanovanje, za zidanje in opremo, kakor: asztal — stol, esztana — stena, eszterha — streha, polsz — polica, szoba — soba, szelmen — sleme itd.;

12) imena tkanin za obleko, za okras, ja pokrivača in obutev, kakor: csoha — čoha (sukno), irha — irha, kozsok — kožuh, palást — plašč, szoknya — suknja, itd.;

13) imena barv: barna — brna, rös — rujen, i t. d.;

14) izraze za jedi in pijače, kakor: kalács — kolač, kása — kaša, kovász — kvas, pecsenye — pečenje, tészta — testo, pálinka — palenka, vatka — vodka, vacsora — večerja, itd.;

15) izraze za kuhinjsko in drugo posodo, kakor: csésze — čaša, kopics — kupica, medencze — medenica, kád — kad, itd.;

16) izraze za godbo, gostovanje in igre, kakor: virelya — svirel, — ugrócz — igracev, koczka — kocka, puzdarek — pozdravek, pipa — pipa, itd.;

17) izraze za družino in družabnost, kakor: déd — ded, szana — žena, unoka — unuk, barát — brat, dorosba — družba, itd.;

18) izraze ki pomenijo človeka in njegovo zanimanje, kakor: kulcsár — ključar, szolga — sluga, tolmás — tolmač, szomszéd — sosed, i t. d.

19) izraz za telo in dele istega, kakor: kulyak — kulak (pest), mozga — mozeg, nadra — nedra, i t. d.;

20) izraze za bolezni in nedostatke telesa in duše, kakor: görbe — grba, tur — tvor, pilis — pleša, néma — nem, tompa — top, hiba — hiba, nyavalya — nevolja, itd.;

21) v etnografskem in geografskem oziru imena narodov, dežel in rek, kakor: német — Nemeč, horvát — Hrvat, bosnyak — Bošnjak, balaton — blato (jezero), itd.

Gospodje senatorji! Iz podanega je razvidno, da ti jezikovni elementi v madžarščini, ki se rabijo za označevanje v etnografskem in geografskem smislu, za bolezni, za človeka in njegov poklic, za godbo in igre, za kuhinjo, za hrano, za obleko in obutev, za dele hiše in za opremo, za trgovino, obrt, poljedelstvo, rastlinstvo in živalstvo, za vojsko za kneza in dvor in za dneve v tednu, nudijo jasno kulturno - historično sliko i. Madžarov i Slovanov in kažejo svetu, da mi z upravičenostjo odklanjamo kuratelo od te strani.

Gospodje senatorji! Glede revizije ponavljam,

kar sem že prej omenil, da so po svetovni vojni sklenjene mirovne pogodbe prava revizija prejšnjega krivičnega stanja. Kaj pa je zopetna vzpostavitev Poljske drugega kakor revizija delitvenih pogodb o razkosavanju in uničenju taiste? Analogno je z osvoboditvijo Čehoslovakov in Jugoslovanov na teritoriju bivše Avstro-Ogrske. S tem, da je Avstrija v St. Germainu priznala na avstrijskem ozemlju nastale narodne države in ko je Madžarska podpisala Trijanovski mir, so bile faktično revidirane vse stare zapuščinske ženitne in mirovne pogodbe, po katerih so si razni tuji rodovi lastili našo slovensko zemljo, vsak dan i brez vzroka pa se revizije ne morejo ponavljati.

Gospodje senatorji! Dovolite mi, da se po tej historično revizijski ekskurziji dotaknem s par besedami tudi naših bratov Koroških Slovencev, ki bivajo v Republici Avstriji.

Ugled naše Kraljevine je v zunanjem svetu prav radi srečne in dalekovidne politike, ki jo je inavguriral naš zunanji Minister, v zadnjem času mnogo pridobil. Reči moramo, da je naša zunanja politika postala vse bolj slovanska; ne samo zaradi tega, ker so se učvrstile vezi tako z našimi najbližjimi kakor tudi z oddaljenejšimi slovanskimi brati; tudi zaradi tega, ker je dosledno in povsod naglašala osnovna načela slovanskega človeka in slovenske kulture: spoštovanje do sočloveka, pravičnost do soseda in na etični osnovi širokogrudnega človečanstva zgrajeni mir med narodi. Naglašanje naše miroljubnosti si mogoče nekateri, ki nas ne poznaio, tolmačijo kot znak slabosti, a to nas naj ne moti! Zavedajmo se svoje mladosti in svoje moči. Nervoznost je lastnost bolehnih. Naša samozavest in naši dobri slovanski živci pa pomenijo bodočnost!

Ker bivam v Ljubljani, imam prilike dovoli, da slišim, kako mislijo o nas naši sosedje. Mnogo imam še vedno stikov posebno z našimi rojaki, ki so ostali izven mej naše Kraljevine, največ še s Koroškimi Slovenci, med katerimi sem pred svetovno vojno in tudi še po vojni mnogo deloval. Človek se mora čuditi, ko opazuje, s kakšnim zanimanjem zasledujejo dogodke pri nas prav naši bratje, ki so ostali izven mej naše države. Smelo trdim, da je naš ugled v preteklem letu prav po zaslugi odločne slovanske linije v naši zunanji politiki tudi pri Slovencih v Avstriji in Italiji zelo narastel. Njihova samozavest in njihov ponos, da so tudi oni člani velike slovanske družine in sinovi južoslovanske matere, je rasel vzporedno z našim ugledom v svetu.

Ker spada briga za naše brate, ki tvorijo narodne manjšine v sosednih državah, brez dvoma v kompetenco zunanjega Ministrstva, naj mi bo dovoljeno, da vsaj na kratko podam nekaj misli o stanju teh manjših in tudi o naših moralnih dolžnostih za kulturni dobrobit naših bratov, ki so ostali izven okrilja naše Kraljevine.

Da ne govorim podrobneje o usodi 600.000 Jugoslovanov, ki so ostali pod varstvom dvatisočletne kulture Rima, boste razumeli. O njihovi usodi pričao grobovi pri Razovici in pri Pulju. Govoril bi malo obširneje o Jugoslovanih pod Avstrijo, o gradiščanskih Hrvatih in Koroških Slovencih. Prav o teh dveh drobcih slovanstva smo mi še vedno malo poučeni. Gradiščanski Hrvatje praznujejo letos 400 letnico, odkar so se priselili v svoja sadanja bivališča iz Like in krajev od Kolpi. Po današnjem dne so se ohranili v širokem pasu naselij od južoslovanskega Prekmurja pa gori do Bratislave. 70.000 jih je še. Uživajo pod Avstrijo

še dosti pravic tako, da se je njihovo kulturno življenje v zadnjih letih vsaj skromno razgibalo. Pod Madžari pa so bili že zapisani smrti. Tam izumira tudi naša narodna veja 15.000 do 20.000 obrabskih Slovencev in Hrvatov naseljenih od Štefanovcev in Slovenske vesi ob Rabi pa do Bizonje in Hrvatskega Jandrofa ob Dunavu.

Med tem, ko moramo lojalno priznati, da se je položaj Gradiščanskih Hrvatov, ki so prišli po vojni izpod madžarskega gospodstva pod avstrijsko, nemško gospodstvo, pod novim gospodarjem znatno zboljšal, moramo z obžalovanjem ugotoviti, da se je položaj Koroških Slovencev, te najstarejše veje našega naroda, ki je prva izmed Slovanov stopila v zgodovino in prva si ustvarila mogočno svojo državo v Alpah, da se njen položaj slabša od leta do leta. To je razumljivo. Kajti dokler ne izgine zadnja sled slovanskega življa in slovanske miselnosti iz Koroške, tako dolgo Nemci niso gospodarji Alp in tako dolgo so jim pota iz Panonije v Italijo in z germanskega severa na Balkan ogrožena.

Že lansko leto sem s tega mesta pokazal na žalostno usodo slovanske manjšine na Koroškem in naštel nekaj posebno kričečih primerov, kako spoštuje Avstrija svoje obveznosti napram Slovanski narodni manjšini na šolskom polju. Stotisoč Koroških Slovencev nima nobene slovanske šole. Edino dve šoli sta, v Globasnici in v Selah, ki bi zaslužili mogoče ime, da sta dvojezični, ker se na njima poučuje slovenščina prvo šolsko leto in nekaj tudi v drugem šolskem letu. Germanizacijska mašina dela na Koroškem, kakor ni delala še nikoli v zgodovini našega naroda. Ker je od 100.000 Koroških Slovencev polovica narodno nezavednih, operira nemštvo s številko 50.000 zapeljanih narodnih odpadnikov, renegatov, ki v slovenskem jeziku zatrjuje ob volitvah in ob ljudskih štetjih da so polnokrvni Germani, in z glasovi teh nesrečnikov pobija Avstrija vse zahteve narodno zavednih Slovencev. To je taktika, ki je ustvarjala Turkom jeničarje, in to je taktika, ki je ustvarjala z razlastitvami in najogabnejšimi sredstvi prodiranje Poljakov v staro slovansko zemljo ob Visli in Odri. A vsaka taka taktika je bila vedno le znak slabosti naroda, ki jo je izvajal. Ni se do sedaj še nikoli vršila nekaznovano. Zdi se, da se pametni Nemci pogrješnosti svoje taktike na Koroškem le zavedajo in da ima tudi sedanji režim v Avstriji radi dosedanjega pogršenežega postopanja napram koroškimi Slovincem svoje skrbi. Včasih se čujejo iz ust vladinih zastopnikov kake medle in nekonkretne obljube, ki pa ostajajo, žal, samo obljube. Naše širokogrudno postopanje napram našim Nemcem je očitvidno uspavalo naše avstrijske sosede, ki mislijo, da je čisto v redu, da imajo Nemci pri nas svoje šole, svoje učiteljske, svojih meščanskih šol in svojo gimnazijo, ker so pač Nemci, in da je iz istega razloga popolnoma v redu, če ostanejo koroški Slovenci še naprej gnoj za nemške njive ob Dravi in Zili, da ostanejo brez šol, brez slovanske službe božje, brez pravic pri sodnijah, da ostanejo narod druge ali tretje vrste, ker so Slovani, da so enakopravni z Nemci in vpoštevani samo tedaj, kadar gre za davke.

V interesu miru v Srednji Evropi, predvsem pa radi naše časti in časti Nemcev samih je potrebno, da napravi Avstrija na Koroškem red, to je da da našemu narodu pravice ki jih je garantirala z mirovno pogodbo, da poskrbi, da se bo naša mladina na Koroškem naučila narodnega jezika v šoli, da preuredi vse šole v slovenskem delu Koroške res v manjšinske

šole kakor so naše nemške v Vojvodini in na Kočevskem. Dovolj je izginilo slovanskega življa v Alpah; sramota bi bila, če bi mi gledali nadaljno umiranje svojih bratov prekrizanih rok. Koroški Slovenci tega gotovo niso zaslužili. Po tragični usodi, ki jih je leta 1920 zadela, ko so bili po 1200 letih robstva pri plebiscitu preglasovani od tujih privandrancev in prodani od nekaterih velesil, ki so Slovanom povsod, kjer moréjo, nasprotne so nam postali še bližji, ker so nesrečni. Gospoda moja, to niso samie robske duše, kakor so po plebiscitu pisali neki naši listi, to so dobri slovanski kmetje, kakor so naši kmetje v Šumadiji; kar je odpadlo, to je oni del, ki je izgubil kontakt z zemljo, renegatski je uradnik, je industrijski delavec, so oni ljudje, ki jih je beda pognala v mesta in tam izročila v eksproprijacijo nemškemu gospodarju. Turki so zaslužnili telesa, nemška civilizacija je zaslužnija duše, a ni mogla zaslužniti vseh! Od 100.000 je danes še 50.000 Slovencev na Koroškem narodno zavednih, dobrih Jugoslovanov. Kljub temu, da se v šolah ne uče slovanske besede, kljub temu, da so izpostavljeni sramotenju in zaničevanju, vršijo svoje slovansko kulturno misijo.

Šolstvo na Koroškem! Ponemčevanje slovanske mladine nadaljuje nemško učiteljstvo na nemških in utrakvističnih šolah v slovenskem ozemlju s podvojeno silo. Vsako leto zapusti na tisoče otrok osnovne šole, ne da bi se naučili v svojem maternem jeziku branja, pisanja in računanja. Škoda, povzročena slovenskemu narodu, se brez prestanka veča od leta do leta. Navajamo samo nekaj primerov iz ozemlja južno od Drave, na katerem je Jugoslavija dobila večino glasov pri plebiscitu. Izbrane so le tiste občine, v katerih je tudi avstrijsko uradno štetje 7-III-1923 naštel nad polovico prebivalstva slovanske »jezikovne pripadnosti«.

Bistrica v Rožu: med 1600 prebivalci 180 Nemcev. Uradno 65.9% Slovencev. Osnovne šole so v občini tri: na Bistrici 140 slovenskih učencev, v Svečah 122 in v Zavrhu 22. Na vseh treh šolah je pouk samo v nemškem jeziku.

Slovenji Plajberk: uradno 92.3% Slovencev. Dve osnovni šoli; v Slov. Plajberku 76 slov. otrok, pouk v prvem razredu nemškoslovenski, v drugem razredu samo nemški, v Ljubelju 35 slov. otrok pouk prvo leto v slovenskem jeziku, drugo leto nemško-slovenski, potem samo nemški.

Sele: uradno 98.8% Slovencev. Slovenskih otrok v utrakvistični šoli v Selah je 122, nemških učencev sploh ni. Prvo in drugo šolsko leto se vrši pouk v slovenščini, v tretjem letu služi slovenščina kot pomožno sredstvo za pouk nemščine, v četrtem in nadaljnjih šolskih letih je slovenščina izključena iz pouka.

Šmarjeta v Rožu: uradno 70.3% Slovencev. Slovenskih učencev 190, nemška 2. Pouk samo prvi dve leti nemško-slovenski, nato samo nemški.

Bela: uradno 84.6% Slovencev. V občini so štiri šole: na Beli 27 slovenskih in 2 nemška učenca; v Lepeni 45, v Remšeniku 22 in na Obirskem 47 slovenskih in nobenega nemškega učenca. Pouk na Obirskem prvi dve leti v slovenščini, nato samo nemški, na ostalih treh šolah samo prvo leto slovenski, nato nemški.

Žitara ves: uradno 80.6% Slovencev. V občini sta dve šoli: v Št. Lipšu 114 slovenskih in 2 nemška učenca, v Žitari vesi 166 slovenskih in 4 nemški otroci. V Št. Lipšu v prvem letu po dve uri na teden slovensko čitanje, nato vsa leta samo nemški pouk. V Žitari vesi prvo leto pouk v slovenščini in nemščini, nato samo

nemški.

Škocjan: uradno 68,7% Slovencev, v resnici je med 1300 prebivalci samo 80 Nemcev. V šoli je 215 slovenskih in 6 nemških otrok. Pouk razven prve tri mesece v prvem letu izključno nemški.

Blato: Uradno 72,1% Slovencev. V občini sta dve šoli: v Vogrčah 88 slovenskih in 7 nemških, v Cirkovčah 110 slovenskih in 6 nemških učencev. Na obeh šolah se poučuje samo v prvem letu nekaj slovenskega čitanja in pisanja, vse ostalo je nemško.

Zvabek: Uradno 87,2% Slovencev, v resnici sta v občini samo dva prava Nemca. V šoli ni niti enega nemškega učenca, pač pa 102 slovenska. Vendar se vrši ves pouk v nemščini, razven nekaj malega slovensčine v prvem šolskem letu.

Naj zadostujejo ti primeri iz koroških občin, katerih slovenskega značaja niti avstrijska uradna statistika ni mogla zanikati. Nič boljše, pač pa po večini še dosti slabše je s poukom slovenskega jezika na ostalih 65 utrakvističnih šolah, ki jih poluradno imenujejo tudi slovensko-nemške ljudske šole.

Kljub temu, da nimajo nobene slovenske osnovne šole in ne srednje, vendar še z lastno energijo in žilavostjo s skrajnimi naporji in žrtvami kljubujejo nemškemu pritisku!

Nad 40 pevskih društev goji prelepo koroško slovensko narodno pesem, ki jo prinašajo tudi k nam, da nam dokažejo, da še živijo. Prinesli jo bodo tudi v Beograd in prepričan sem, da bo Beograd znal ceniti kulturno delo koroških Slovencev. Stare slovenske noše oblačijo in nosijo s pijeteto in med njimi so ohranjene prastare navade, ki segajo nazaj še v tiste čase, ko smo vsi Slovani bivali v skupni domovini in govorili isto narečje. Njihov veliki narodni buditelj in znanstvenik Urban Jarnik je bil prijatelj velikega Štefana Vuka-Karadžića in si je z njim mnogo dopisoval; a veliki Slovan Matija Majar Ziljski je bil osebno znan s Štrosmajerjem, s katerim ga je vezalo isto vzvišeno čustvo in necmajna vera v bodočnost slovanstva. Da ne govorimo o tem, koliko so ustvarili koroški Slovenci v službi Nemcev! Saj je znano, da je marsikateri avstrijski državnik, ki lomi kopje za nemštvo, zgubljeni sin slovenske matere.

Koroški Slovenci so dobri avstrijski državljani in patrioti. A oni nečejo postati Nemci. Oni hočejo ostati Jugoslovani, kakor hočejo ostati naši Nemci dobri Nemci. Kakor se zavzemajo Nemci v Avstriji in v Nemčiji za svoje rojake v Jugoslaviji, ki jim pošiljajo bodrilne pozdrave po radiju, tako se moramo tudi mi spominjati naših bratov izven mej naše države. Kakor jih je mati Nemčija pozdravila iz Stuttgarta, tako kličemo tudi mi koroškimi Slovincem in vsem Jugoslovanom izven naših mej: Mati Jugoslavija vas pozdravlja! S tem izpolnjujemo samo obljubo, ki jo je dal minister Jovanović po plebiscitu onim koroškimi Slovincem, ki so glasovali leta 1920 za Jugoslavijo, ko je rekel, da jih Jugoslavija nikoli ne bo pozabila.

Nemci kaj radi naglašajo, da tvorijo koroški Slovenci važno vez med Nemci in Jugoslovani. Mi smo istega mnenja. Zato opozarjamo avstrijske državnike, da smo mi na tej točki zelo občutljivi. Po tem, kako bodo Nemci postopali z našimi rojaki na Koroškem, naj se uredi tudi naše postopanje z našimi Nemci. Mi smo uredili naše razmerje današnjih Nemcev tako, da smo želi priznanje vse civilizirane Evrope in zahvalo zadovoljne manjšine; Avstrija svojega razmerja s koroškimi Slovenci v 15 letih ni znala ali ni hotela urediti. Nasprotno: vsako leto se je položaj koroških

Slovencev poslabšal in ni bil še nikoli tako obupen kakor ravno sedaj pod avtoritativnim režimom kancelerja Dollfussa, sedaj, ko se pretvarjajo šole v sredini Roža v popolnoma nemške in zasedajo slovenske župnije duhovniki iz rajha. Gospoda Ministra zunanjih zadev bi rad opozoril na to, da bije zdaj dvanajsta ura za slovensko manjšinsko šolstvo na Koroškem! Jutri ne bomo imeli več slovenske dece na Koroškem, kajti nemške šole bodo opravile svoje delo tako temeljito, da ne bo več naraščaja za kulturna društva, ne pevcev za slovenske pevske zборе. Prosim Gospoda zunanjega Ministra, da naj opozori avstrijsko vlado na njene dolžnosti kulturne države, in da izpolni svojo obljubo. Če opomini ne bodo zalegli, naj se pa Nemci zavedajo, da lahko napravijo iz Koroške drugi Rujan (Rügen), a da to pomeni, da so napravili za nas tudi drugo Kosovo. Sicer pa naj bodo naši severni sosede uverjeni, da nikoli ne bomo dovolili, da se na Koroškem ponovi zgodovina Polabskih Slovanov. Grobov je bilo že dovolj! Tu grobovi tulijo!

Gospodje senatorji! Dovolite, da vam prečitam iz nemške knjige nekaj pripomb nam znanega učenjaka o nas Jugoslovanih in o nas Balkanskih Jugoslovanih. Profesor Rihard Schmidt (Leipzig) piše v svoji knjigi »Literatur- und Quellennachweise für die Vorlesung über Allgemeine Staatslehre« v § 31, Balkanstaaten: »Die Lage der Minderheiten in Jugoslavien ist unter den gegebenen Umständen eine annähernd rechtlose, insbesondere die der Deutschen.« V našem prevodu: Položaj narodnih manjina u ovim prilikama je gotovo bespravan, naročito položaj Nemaca.

Dalje je pisano v nemški knjigi: Der Kampf um die deutsche Aussenpolitik, von * * * Paul List Verlag, Leipzig 1931, na strani 83 dobesedno: — dovolite, da vam to prečitam nemški: »Deutschum in Jugoslavien. Jugoslavien zählt rund 650.000 Deutsche. Sie stossen in Slovenien unmittelbar an deutsches Gebiet nämlich an Deutsch-Oesterreich. Die Lage der slowenischen Deutschen beansprucht besonderes Interesse. Nicht nur deshalb, weil Städte wie Cilli, Marburg, Pettau bis zum Kriegsausgang fast rein deutsch, unwittert von deutscher Geschichte und Romantik, immer Gegenstand deutscher Liebe waren, sondern weil von dem slowenischen Nationalismus, namentlich auch vom demjenigen in den angrenzenden, österreichisch gebliebenen Teilen Sloveniens, aufs heftigste die These verfochten wird, dass nicht der Wille der Bewohner, sondern die häusliche Umgangssprache oder gar etymologische Studien über die Namensherkunft für die Beurteilung der Zugehörigkeit zum Deutschum oder Slaventum entscheidend sein sollte. ... Es gibt in Oesterreich wie in Jugoslavien zahlreiche slavischstämmige Slovenen, die sich zum Deutschum bekennen und Ihre Kinder in deutsche Schulen schicken möchten, die auch eine Kulturautonomie gern annehmen würden, die aber vom slowenischen Radikalismus hieran gehindert werden. Die deutschgesinnte Bevölkerung des zu Jugoslavien gelangten Teils von Slovenien hat schwerste Bedrückung zu dulden. Leider kehrt sich Jugoslavien, wie in Slovenien so auch im Banat und in der Batscka nicht im geringsten an die Verpflichtungen, die ihm aus den Minderheitsverträgen erwachsen. Es sind erschütternde Tatbestände, grosse Rücksichtslosigkeit gegen das Deutschum zu verzeichnen. Von Deutschen in Jugoslavien kann man nicht mehr reden, wenn in der fünften und sechsten Klasse der Unterricht rein serbisch ist, wenn meistens Serben oder Russen unterrichten, die selbst nur gebro-

chen deutsch sprechen, wenn Eltern, die ihre Kinder in die deutsche Schule schicken wollen, hieran gehindert werden, wenn stellenweise von 400 angemeldeten Kindern nur 20 Aufnahme finden. Über die Hälfte der deutschen Kinder erhält keinen oder geringwertigen Unterricht und fällt dem Analphabetismus anheim. Privatschulen sind entgegen dem Minderheitenvertrag nicht konzessioniert. Deutsche Lehrerbildungsanstalten fehlen. (Medkic: Kar pa ni res!)

Seit der Diktatur ist es besonders schlimm geworden. Selbst deutsche Kindergärten werden nicht mehr erlaubt; ebensowenig hauslicher Unterricht für zwei bis drei Kinder! Womit sind aber französische Gymnasien in Beograd und Skopje eröffnet worden. Diesen Dingen gegenüber kann Deutschland unmöglich gleichgültig bleiben.« In na strani 322 je se en stavek, jako soroden z nemških naziranjem: »Hier ist in den Serben der Hass gegen das deutsche Wesen verwurzelt. Wie die deutschen Minderheiten im Banat, in der Batschka und in Slovenien bedrückt werden, ist eine Schande, eine ständige Belädigung der deutschen Nation!« (Graja. — **Daka Popovic:** Dali smo Nemcima celu državu u Vojvodini!)

Gospodje senatorji! Slišali ste, kako krivično sodijo in pišejo ugledni nemški učenjaki o nas Jugoslovanih in kako smo Nemcem še vedno na potu od Berlina do Bagdada v njihovem »Drangu nach Osten«. Politično in diplomatsko povojno spletkarjenje je ravno zadnje dni doseglo kulminacijo svojega skrivnostnega delovanja v teh sosednih državah na terenu podunavskega basena.

Sile, ki so podzemsko delovale skozi 15 let druga proti drugi so končno trčile skupaj na središču Evrope, na Balkanu in v Podunavju. Razmere, ki nas obdajajo, so prenasočene z dušljivimi plini in strela, ki je vanje udarila, namesto da bi razbistrila ozračje, v katerem živimo, je še povečala splošno zmedo in negotovost. Blagodejno učinkujoča plona italijansko-avstrijsko-madžarskih pogajanj in sklepov se ni vlila s političnih višav, da bi pomirjujoče vplivala na razburkane človeško-državne strasti Srednje Evrope. A nekaj, kar bo v doglednem času usecopolnega pomena za celo Evropo in zlasti za Balkan, se je vendarle pojavilo na horizontu političnega življenja Nove Evrope.

Dve politični struji sta se brez krinke in hinavstva izkristalizirali na obnebjju Srednje Evrope, in ti dve struji bosta dali pečat zgodovini Nove Evrope.

Ti dve sili sta prvič dinamičnem mladim brezobzirnih Evropejcev in na drugi strani diplomatična okorelost tradicionalistov starejše generacije.

Mi pa gremo z lastno gonilno silo in vero v sveto pravičnost, po lastnem prevdarku stavljenih si ciljev na novo delo za svoje lastno kulturno jugoslovansko življenje in splošni človeški napredek.

Hvala Bogu, našemu presvetlemu Vladarju Nj. V. Kralju Aleksandru I. (Klici: Ziveo!) in Njegovemu znanjemu Ministru g. Bogoljubu Jevtiću, da je vendar enkrat znova zaživele in vzkipele novo sveže življenje tudi na Balkanu in pokazalo ono inicijativo, ki smo jo vsi Jugoslovani toliko pogrešali v prvih povojnih letih.

Pretsednik dr. Ljubomir Tomašić: Molim g. govornika, da završi svoj govor, jer je vreme već prošlo!

Dr. Valentin Rožić: Odkritosrčno, bratsko zblizanje z Bolgarijo in zgodovinsko epohalen Balkanski pakt, to sta dva porfirna kristalna mejnika v najnovjši balkanski zgodovinski zasnovi, mejnika, ki drug drugega izpopolnjujeta in, skoro bi lahko rekli in

trdili; tudi nadomeščata one vrzeli, ki so nastale na našem potoku vsteda nepotrebnega in nezazetjenega tujevega vmesevanja v naše balkanske razmere.

Napocno je mirno stvarno gledanje naših domačih razmer in nastalo je izreženje, in to ne toliko z Balkanskim paktom, ki je le naravna posledica zdrave logične doslednosti pravega političnega razpoloženja evropskega vznosa, temveč nastalo je novo veselo upajoče življenje z modro akcijo, ki jo je prvi zapocel uspesno naš modri vladar tekoni prošega leta in zadnjih za nas tako zgodovinsko pomembnih mesecev. S to visoko vladarjevo akcijo smo dokazali našemu narodu človeštvu koristno spravljivost in strpljivost, ki mnogim preje ni bila znana, celo našim bratom Bolgarom ne!

Barikade in jezovi sovrasva in nezaupljivosti so podru in poruseni, močni zidovi, ki so ločili brate Bolgare od nas ostalih Jugoslovenov, ne obstojajo več. Toda sveta naša naroga takorekoc bozje po stanstvo nase je, da zgradimo čim močnejše in odpornejše fundamente ponosnemu mostu, pod katerim se boe deroca reka jugoslovanstva izvala v prostrano morje slovanstva.

Gospodje senatorji! Bodimo srčni, jaki, energični, neustrasni! Ne bojmo se prii tem idealnem bratskom zblizavanju in čuvstvovanju nobenega tujevega sovraznega natoicevanja in razpoloženja na naš rovaš! Z mogočno voljo in nekoničivo vztrajnostjo in energijo bomo prišli do bratskega sporazuma in tako dosegli vsako, četudi težavno rešitev obsuoječih in morebiti tudi spornih točk, pa naj bi bile se tako velike in tolike važnosti.

Pretsednik dr. Ljubomir Tomašić: Ponovo opominjem g. govornika, da je njegovo vreme prošlo i da sto pre završi svoj govor!

Dr. Valentin Rožić: Odmah ču!

Balkanski »gordijski« vozeli smo začeli razvozljavati in reševati mi Balkanci sami, a podunavskega nameravanje razrešiti tujci! Gospoda moja! Ze vsled tega dejstva samega je načeta rešavalna akcija v Podunavju riskantna in nekoliko problematična in tudi politično sporna! Tukaj v Podunavju se križajo silni in veliki interesi Evrope, če hočete — Panevropo. Tuje sile in struje si hočejo tukaj osvajati teren, ki ni njihov in si postavljajo brannik, ki istočasno uničujejo blagostanje in zadržujejo naravni kulturni razvoj v tem vprašanju edino zainteresiranih činiteljev, to je vseh podonavskih držav, katerih geopolitični radij je Donava s svojimi pritoki.

Gospodje senatorji! Izsiljena, prisiljena, nenaravna statika okolščin bodisi političnih, gospodarskih in trgovskih je za vsako bodočnost absurdna, vsaka gospodarska ureditev na škodo in rovaš najbližjih sosedov zelo dvomljiva, problematična, negotova in morda celo škodljiva za naravni kulturni razvoj Srednje Evrope in razmer na Balkanu. Pustimo prosto pot naravnim silam, krvnemu sožitju in resnični dejanski skladnosti takozvanih objektivnih političkih interesov.

Reelno smatranje in gledanje, ter udejstvovanje pri tem važnem vprašanju bo samo rodilo ono zaželjeno politično in gospodarsko harmonično sodelovanje, ki bo temeljilo na svobodnem, neprisiljenem sporazumu Podonavja in ki bo prineslo uravnovešenje današnjega embrionalnega stanja na tem velevažnem križišču in centru Evrope.

Gospodje senatorji! Tuji nasveti morajo biti za nas v tem problemu le v toliko merodavni, v kolikor se ujemajo z resničnimi potrebami podonavske-

ga bazena in so le plod nesebičnega, človečanskega čuta razsojevanja. A na vsak način moramo onemogočiti razne tuje razsodnike, ki se nam vsiljujejo le iz političnih nagibov višje vrste in ki so edini krivi, da so danes uspeli na tem polju tako majhni, pičli, skoraj nični.

Narodnostna ureditev naj bo predpogoj za vsako sodelovanje gospodarsko-financijskega značaja med zainteresiranimi in prizadetimi državami. To narodnostno in gospodarsko zblizanje in sodelovanje naj se vrši v zravni, nezadušljivi atmosferi popolnega medsebojnega zaupanja in resnične lojalnosti. To je visok, lep, idealen cilj, ali ne nemogoč, samo človeške iskrenosti, trdne neomajane volje in velike širokogrudnosti je treba.

Zakaj sem razpravljaj o podonavskem problemu in to bolj s principijelnega stališča? Zato, ker vem in mi je znano, kakšne nakane in naklepe imajo naši sosede na zapadu, severu in vzhodu in zato jih svarim, da se ne prenaglijo v razklenjenju tega zivega problema, ki se bistveno tiče tudi nas Jugoslovancev.

Gospodje senatorji! Završujem. Konstatiram veselo dejstvo, da sem v prošlem letu, ko sem mnogo potoval po Sloveniji, dobil med narodom najboljše vtise. Nasi Slovenci so iskreno navdušeni za državo, za Kralja in za svojo zemljo. O priliki te budžetske debate naglašam, da bomo Slovenci kot Jugoslovanci zvesto branili vselej in povsod našega Kralja, našo državo in našo sveto zemljo. (Odobranje in ploskanje).

Predsednik dr. Ljubomir Tomašić: Ima reč senator g. Stjepan Janković.

Stjepan Janković: Gospodo senatori, ovo je već treći državni proračun za vrijeme ovog našeg novog ustavnog perioda. I u njemu kao i u prijašnjima dva išla je Vlada za što većom štednjom.

Medutim, gospodo senatori, ja uzprkos toga što se je državni budžet za ove tri godine smanjio za blizu 4 milijarde dinara, ipak držim da mi faktično nismo ništa ili vrlo malo prištedili. Ne može se po mom sudu nazvati štednjom, kad štedimo na onom bez čega ne smijemo biti. Štednja je samo onda, kad štedimo na onom, bez čega možemo biti. Zar se, gospodo senatori, može nazvati štednjom u državnom budžetu štednja na i onako već rdavim cestama, ohranjenim željeznicama, oronulim melioracijama, ruševnim već državnim zgradama itd., kad je to sve u tako detrutnom stanju da neminovno traži popravke, ako se hoće da spasi od potpune propasti? A naša Vlada eto baš na tom šteti. Ja to ne zovem, gospodo senatori, štednjom već nastavljanjem uništavanja postojećih vrijednosti do njihovog potpunog uništenja i konačno srljanjem u još veće deficite, a s tim i u finansijsku i ekonomsku propast naroda i države. Na oko dođu izgleda to kao štednja, a u stvari to je samo daljnje prepuštanje uništenju onog, što imamo.

Pa kraj sve te vladine štednje nije se ipak moglo ni ovaj put doći do uravnoteženja budžeta drugačije nego povišenjem poreza u iznosu od 472 miliona dinara.

Da je to povišenje poreza došlo prije svojih 10 godina, ne bi se tako teško osjećalo, ali u današnje doba, gdje je ekonomska i finansijska snaga narodna strašnom krizom posve iscrpljena, taj će se povišeni porez i te kako osjetiti.

Valja znati, gospodo senatori, da naša Hercegovina, Crna Gora, Dalmacija, Hrvatsko Primorje i Lika formalno gladuju, a da ni u drugim našim zemljama,

osobito Bosni nije mnogo bolje, pa otkuda onda da narod plaća još veći porez nego do sad, kad nema ni ono što mu je najnužnije: nema kruha? Nemojmo, gospodo, od naroda tražiti previše, jer se bojim da će nam se to svima osvetiti. Bolje bi bilo da se je tražio izlaz iz situacije na kojoj drugoj strani, da se je tražio tamo, gde nas skoro ništa ne košta, a donosi vrlo mnogo koristi i za narod i za državu.

Taj izlaz može se naći u reorganiziranju čitave državne uprave: u reduciranju broja Ministara i banova i u smanjenju broja srezova i opština. Mi imamo danas trinaest resornih ministara i četiri ministra bez portfelja, a zapravo bi dostajala tri do četiri resorna ministra. Imamo devet banova a ne bi trebalo više od četiri do pet; imamo 342 sreza, od kojih mnogo sa ispod 10.000 stanovnika, dapače jedan i sa 2000, a srezovi bi mogli vršiti svoju funkciju i zadovoljiti narodne i državne potrebe kad bi im se broj smanjio na polovinu dosadašnjeg broja; isto tako i broj opština mogao bi spasti na polovinu, pa i ispod polovine, a da od toga smanjenja ni narodu ni državi ne bi nastala nikakva šteta.

Ovakva reorganizacija državne uprave donela bi državi godišnjih ušteda ne samo koju stotinu miliona, već i koju milijardu dinara, osim što bi narod plaćao manji porez. To bi eto bila prava štednja, jer bi narod od toga imao koristi, a i država bi sigurno ne samo bolje funkcionisala, nego i daleko više na svakom polju prosperirala. Ali mi smo »velika država« kako se to i u Senatu voli često reći i moramo dakako imati sve na veliko kao Francuska i Engleska, ma da smo brojem stanovnika i veličinom površine još uvek mali a po bogatstvu i kulturi naroda još manji. Ne osvrćemo se na svoju prošlost, ne osvrćemo na svoju sadašnjost već se gledamo već sada onakima, kakvima bismo mogli biti u budućnosti, a kakovi bismo sigurno mogli biti kad bismo drugačije radili. Ovakvo, kako se, gospodo senatori, kod nas žalibože do sada radilo, a i sada nažalost radi, izgleda, kao da je narod samo zato tu, da se na njegovim ledima podigne što više Ministara, banova i drugih visokih funkcionera sa masnom platom, a kasnije i sa dobrim penzijama.

Naš narod, gospodo senatori, sve to vidi, nu on je dobar i strpljiv, pa šuti i čeka, ali ne zaboravimo da njegova dobrota i strpljivost imaju granica. Nemojmo čekati da on jednom progovori, onda može da bude sve kasno. (Šerif Arnautović: Onda će te vi doći na Vladu).

Narodu je, vjerujte, sve već dozlogrdilo i uzalud su sva uveravanja naše Vlade, da je narod miran i zadovoljan. Taj mir je, bojim se, mir pred burom i dobro bi bilo, kad bi naša Vlada već jednom ozbiljno i energično prišla rešavanju svih još nerešenih problema u našoj državi, kad bi ispitala bilo naroda preko njegovih istinskih voda, te mudro i pametno pripravila teren za izlaz iz ovoga stanja.

Moje je mišljenje, gospodo senatori, dozvolite, da Vam otvoreno kažem, da za ovom Vladom i ovim Narodnim predstavništvom nema naroda ni izdaleka u onoj mjeri, kako se misli u Vladinim redovima. Na ovo mišljenje dovodi me to, što još ni od koga člana Vladine stranke, dapače ni od odbornika nisam čuo, a razgovarao sam sa stotinama, da osećaju sa strankom, što je i razumljivo, jer straka se ne pravi odozgo već odozdo, iz naroda. Nu i ako ova Vlada nema naroda za sobom, ona može ipak dobro poslužiti, da se danas sutra dodé do one Vlade, koja će uživati narodno poverenje, pa ako joj to uspije, ona je uči-

nila mnogo.

U našoj državi ima mnogo nerešenih problema, a najvažniji je po mome sudu spor između naša tri plemena oko uređenja naše zajedničke kuće, naše zajedničke države. Rešenje toga spora čini mi se važnijim od svakoga drugoga problema, pa i od samoga pitanja stišavanja gospodarske krize.

Meni se dapače čini, da kad bi se taj spor riješio na zadovoljstvo sve troje braće, da bi nestalo i krize, jer bi došlo u narodu do nekog nutarnjeg mira i onda bi već sam narod našao put iz krize. Ja znam da će možda mnogi i među vama reći: nema toga spora! Nu zaludu je, gospodo senatori, tako govoriti. Spor je tu i ne da se ničim utuškat; susrećete ga na svakom koraku: kod postavljanja, premještanja; avansiranja i penzionisanja činovnika i uopće državnih namještenika i radnika, kod gradnje željeznica, puteva i cesta i svih javnih radnja, kod podjeljivanja subvencija, osnivanja škola i t. d. Njega će te susresti u kafani, u gostini, na šetnji, uopće svagde, gde se god bar dvojica sastanu. Taj spor ne ističe se doduše sad u javnosti, nije predmetom dnevne štampe, jer nema slobode štampe, nema zбора ni dogovora, ali je prenesen u podzemlje, a to je baš najpogibelnije.

Neću više da govorim o ovom problemu, pošto se danas pre podne moj drug g. Dirlić dosta s time pozabavio i o tome doneo mišljenje našeg kluba. Preći ću na drugi važan problem u našoj državi na gospodarsku i finansijsku krizu. Ona, gospodo, ima svoje izvore u svjetskoj krizi i dokle god je bude u velikom svijetu, biće je poradi povezanih interesa i kod nas. Ali mi smo krizu kod nas potencirali sami, stvarajući zakone o zaštiti zemljoradnika, koju zaštitu zapravo nije ni tražio čestit seljak, a tih je, hvala Bogu, ogromna većina. Čestit seljak je stajao vazda na stanovištu da se dug mora platiti i on se poradi toga nije lako upuštao u dugove, osim u skrajnjoj nuždi, a i tada se gledao što prije otarasiti, samo da ne bude dužan. To je seljakov visoki moral i taj ga je moral osposobljavao za kredit, pa su banke, trgovci i zanatlije, najradije i davali kredit seljaku, jer su znali da im novac kod njega neće propasti, a roba neće biti neisplaćena. Rđavi seljaci, kao u ostalom i rđavi trgovci, zanatlije i činovnici, koji novac, pozajmljen od banaka, propiju i prokartaju i već kad su uzimali nijesu imali namjeru vratiti ga, ti su seljaci sa tim zakonom o zaštiti dobro prošli, jer su se neznajući ni sami kako riješili i ono malo brige što su je osjećali. Dakako kad se je od nekih nesavjesnih demagoga turila među seljake parola: »ne plaćajte dugove; država će ih platiti!« — da su se onda i čestiti seljaci pokolebali u tom svom moralu te pozdravili zakon o moratorijumu seljačkih privatnih dugova, iza kojega je tobože imalo doći potpuno razdušenje. Nu jao i pomagaj kasnije, kad su se malo razmislili o posljedicama toga zakona, a te su upravo strašne: ubijeni su banke, ubijeni trgovci i zanatlije, ubijeno zadrugarstvo, pa i sami čestiti seljaci, jer im je ubijen kredit, bez kojega ne mogu živjeti i raditi, dapače ubijen im je i onaj njihov visoko stojeći dužnički moral, kojim su se baš oni od svih staleža najviše odlikovali i poradi kojega im se najradije kreditiralo. Pa tako danas seljaci niti su razduženi niti imaju potrebnog kredita, niti im ga ima ko više pružiti, jer je sve utuženo.

Jedini put po mome sudu, kojim se seljaku može još pomoći — jest zadrugarstvo. Putem valjano vođenih seoskih zadruga seljak će se ne samo svojom

snagom razdužiti sam i izaći iz krize, nego dapače dignuti krizu i sa ostalih staleža, pa i same države. Imam zato kao zadrugar povoljnih simptoma, jer poznam nekoliko naših seljačkih zadruga u Bosni, gdje su seljaci, videći se u čor-sokaku, složili svoje snage i po uputi svoga Saveza seljačkih zadruga počeli raditi i već nakon kratkoga vremena uvidjeli što znači volja i sloga. Interesantno je pri tome to, da su to zadruge, koje su sve do nedavna vrlo loše stajale, a danas su već toliko uznapredovale, da im skoro više i ne treba tude finansijske potpore. Da su kojom srećom naše vlade odmah od prvog početka naše države poklonile pažnju zadrugarstvu i pomogle kroz nekoliko godina ne baš velikim, ali stalnim subvencijama, uvjeren sam, da ne bi ni došlo do zakona o zaštiti seljaka, niti bi se u nas kriza osjećala, barem ne u onom stepenu, na kojem je danas našalost, to se nije učinilo, a ne čini ni danas. Šta više »zakonom o produženju važnosti zakona o zaštiti zemljoradnika i t. d.« od 20 decembra 1932 god. dokinuta je zaštita zakona između ostalih i za tražbine zadruga kao i Privilegovane agrarne banke, koja je zadrugarstvu bila od velike koristi a ne uzima zadruge pod zaštitu od njihovih vjerovnika: raznih banaka, iz kojih su zadruge preko svojih saveza novac uzimale, da pomognu svojim članovima seljacima. »Uredba o zaštiti zemljoradnika« od 23 novembra 1933 g. nije zadrugarstvu ništa popravila nego dapače i pogoršala stanje, jer su tom uredbom normirani kamati za seljačke dugove mnogo niži, nego kamati zadruga i njihovih saveza za njihove dugove kod banaka što znači: upropašćenje čitavog zadrugarstva da se više ne digne. Ovo se eto čini kod nas zadrugarstvu i to u momentu kada sav kulturni svijet, a po gotovu naši agrarni susjedi, poklanja zadrugarstvu sve veću pažnju, dapače ga smatra jednim vanrednim sredstvom za ublaženje teške gospodarske krize i jednim novim gospodarskim poretkom. Tako smo i u tom pogledu mimo ostalog svijeta!

U uskoj vezi sa gospodarskom krizom stoji i finansijska kriza, koja je kod nas takode potencirana pomenutim zakonom o zaštiti seljaka usljed kojeg je novac povučen iz prometa i svet danas oskudeva u prometnom novcu. Vlada bi stoga trebala da nade načina da barem taj povučeni novac istjera iz skrovišta i dotjera u promet i cirkulaciju.

Jedna od najvažnijih posljedica gospodarske i finansijske krize jeste strašna nezaposlenost i to ne samo manuelnih već i intelektualnih radnika i to je treći veliki problem u našoj državi. Dok se manuelnim besposlenim radnicima daje pomoći jedino na taj način da država, banovine i općine, otvore što više radova — intelektualnim besposlenim radnicima mnogo je teže pomoći. Kad se zna da oko 3.000 samih mladih učitelja i učiteljica, a oko 1.000 mladih profesora čekaju već godinama na namještenje, možemo si zamisliti, kakova je kod nas nezaposlenost školovane mladeži. A gdje su osim toga hiljade mladih diplomiranih pravnika, gdje su toliki mladi liječnici, inženjeri, tehničari i t. d.? Kad se pomisli, gospodo senatori, na to, koliko je taj mlad svijet utrošio muke i truda kroz 12—16 i više godina učenja i koliko je stao troška svoje roditelje ili skrbnike, osobito na ovoj teškoj krizi, možemo si onda pretstaviti koliko je njihovo i njihovih roditelja strašno razočaranje, kad poslije svih tih patnja i napora ne dobiju mjesta, već možebit godinama moraju čekati na egzistenciju.

Na svu sreću došla je Vlada na ideju, da sve u-

date žene ukloni iz državne službe. Tako će se tim načinom napraviti dva dobra, otvoriće se mjesta mladima i žene će se povratiti svojoj kući i obitelji. Preporučio bih samo Vladi, da pazi da ta redukcija ne pogodi one udate, koje moraju uzdržavati svoje bolesne i nezaposlene muževe i djecu barem dotle, dok take prilike traju u njihovim obiteljima.

Osim toga će Vlada, kako čujem, oduzeti činovnicima nuzzarade, koje su u dosta slučajeva iznosile više nego plaća, što je u današnje doba, kad toliki nemaju ništa, bila jedna teška nepravda, pa će tako i tim putem pripomoći mnogoj mladeži, da dođe do egzistencije.

Dobro je učinila Vlada i to, što je odlučila u državnim preduzećima i državnim bankama smanjiti honorare i tantijeme članovima upravnih i nadzornih odbora, te plaće generalnih direktora i direktora, jer su zaista za sadašnje životne prilike previsoke, što će doći dobro svim preduzećima, jer će moći dati kruha mnogim radnicima i namještenicima i njihovim obiteljima.

Ima još jedan način da se mnogim mladima i djevojkama otvori mjesta u državnoj, banovinskoj i općinskoj službi. Mnogo je naime činovnika, koji su navršili potpun broj godina službe, a mnogo je i takvih, koji radi bolesti i nesposobnosti sami traže penziju, ali je ne mogu dobiti. Ovakima treba što prije udovoljiti, dapače ne bi ih se ni časa smjelo u službi zadržavati, jer sprečavaju mlade i zdrave da si stvore egzistenciju, a i posao takvih činovnika ne vrijedi mnogo, jer oni su državi i općini dosta dali, dok su bili mladi i zdravi, pa su zaslужili penziju. Uostalom to propisuje i Činovnički zakon, pa ne mogu razumjeti, zašto ga Vlada ne izvršuje.

Na ove načine učiniće se momentalno mnogo za smanjenje besposlice, ali bi se Vlada već sada morala početi brinuti, da se protiv toga zla osigura i za budućnost, jer su nezaposleni radnici, a još više nezaposleni intelektualci — iz razumljivih razloga — stalna opasnost po državu i narod.

Vrlo mnogo neprilika, dapače štete nanosi građanima i narodu rdava državna administracija i to u tolikoj mjeri da je to postao već jedan državni problem. Mi iz Bosne i Hercegovine, koji smo navikli na vrlo dobru administraciju za vrijeme gospodstva Austro-Ugarske, ne možemo se načuditi, kako je ova sadašnja državna administracija loša. Ponajprije ne možeš ništa dobiti na vrijeme, što tražiš, a za svaki akt, što ga dobiješ, mora se platiti nekakva taksu. Svijet se u čudu i pita, pa čemu onda plaćamo činovnike, kad sve što god tražimo, moramo opet platiti? K tome se čitava administracija čsniva na nekom nepovjerenju i sve polazi sa tog gledišta, kao da su svi naprosto lopovi i građani i činovnici. Vječno se traže neka uvjerenja, svjedodžbe, potvrde i t. d. Došlo je do toga, da činovnik mora vazda uza se nositi sva svoja dokumenta, a građani opet uvjerenje da je platio porez, a za porez opet nikad nije siguran, da ga je platio, jer kolikogod puta mu je rečeno, da je sve uplatio, vazda se opet nešto nađe, što nije uplatio. Kad neko traži službu valja da se iskaže sa tucetom kojekakvih dokumenata. Dobije li ju slučajno, pa dođe vrijeme da avansira, valja mu za avansman moliti, jer se valjda pertpostavlja, da dotični neće da avansira, pa i opet priložiti sva dokumenta kao da je došao bez dokumenata do avansmana. Dogodi se često, da negdje nestanu i molba i dokumenti, pa pošto se ne zna koga valja za to kriviti, jer se ne zna,

kroz koje je sve kanale prolazila molba i gdje je zapela, ne preostaje drugo, nego pisati urgencije i tražiti intervencije od strane raznih ljudi, pomoću kojih se onda često dozna, da nema ni molbe ni dokumenata. I sada valja iznova praviti molbu i nabavljati duplikate svih dokumenata, a što to znači, znajmo samo onaj, koji je to iskusio. Pa i kod penzioniranja događa se slično: vazda se mora biti pripravan na podnošenje dokumenata, pa i kad penzioner umre, ostane ta dužnost na njegovoj udovici i djeci. To je, gospodo senatori, jedno strašno maltretiranje ljudi, poradi kojega svaki proklinje čas, kad je stupio u državnu službu ili kad ima tražiti šta od države.

Kako je to sve bilo prije kod nas u Bosni i Hercegovini jednostavno! Pređaš molbu u svom srežu i eto ti odgovora na svima dokumentima preko istog sreza za dvije, tri nedelje dana, a najviše za dva mjeseca, ako je već molba morala ići u Beč na Ministarstvo. O kakvim intervencijama, urgencijama, gubljenju molbe i dokumenata nije se nikada moglo ni čuti, a kamo li to doživjeti. Trebaš li avansirati, dolazilo to automatski. Niti je trebalo moliti, niti slati dokumenta, jer je sve to zavedeno odmah kod primanja u službu. Nije li avansiranje došlo na vrijeme, upitao si svoga neposrednog šefa i on ti je kazao razlog, zašto nisi i kad ćeš avansirati. Jesi li trebao ići u penziju, a nijesi navršio broj godina službe, tada si molio i odmah ti je odgovoreno. Jesi li navršio potpun broj godina službe, dobio si sa penzioniranjem odmah i penziju bez molbe i čekanja. Ako si bio penzioniran iz razloga službe, pa makar na zadnji dan mjeseca dobio si brzojavno sutra dan na prvog pripadajuću ti penziju i nijesi imao nikakva maltretiranja. Nijedan dan nijesi bio bez plaće ili penzije, kad si već jednom bio u službi.

A kako je kod nas, gospodo senatori? Znete sami, jer ste gotovo svi bili u državnoj službi i na svojim ledima iskusili sve one teške nevolje, koje danas pati jedni činovnik, kad traži namještenje, avansman ili penziju. Valja mu biti pripravan da godinama čeka na svoje pravo, pa dapače i da gladuje kroz godine i ako na papiru ima penziju. Pa i kad je već neko došao u službu, nakon što se je godinama namučio, onda mora neprestano da strepi, da mu ko god što god ne podvali, da ga ne ocrni i da ga ne reducira ili sramotno ne otjeraju. Ima doduše činovnički zakon, ali njegovo ministarstvo za to ne haje. Može li, gospodo senatori, uz ovakovo stanje činovnik mirno i savjesno raditi? Ne može sigurno. Pa eto, to je razlog da nam sve tako ide.

Ovako se događa općenito i svima onima koji se ne broje među privilegisane, kojima dakako ide sve od ruke i po želji. Oni ne trebaju ni dan čekati, a molba, pa i dokumenta su samo formalnosti, koje se i naknadno mogu pridonijeti, ako ih ima, a ništa zato ako ih i nema! Sve ovo samo u potenciranoj još mjeri tiče se Hrvata. Kod njih se nadaleko i na široko ispituje i istražuje. Tu se čeka, tu se traži dlaka u jajetu, i ma da je davno prije predao molbu, nego privilegisani i ma da ima sve najbolje svjedodžbe, a privilegisani samo što se je provukao kroz ispite i podnio molbu za namještenje, već je dobio mjesto, koje je tražio, dok onaj Hrvat još čeka i čeka. Privilegisani se ne boje redukcije, on se ne boji premeštaja, on se ne boji neurednosti u službi, ne boji se skandala, to se sve njega ne tiče. Hrvat, ma i najbolji bio — treba od svega toga da strepi, on je građanin, ne drugoga, već desetoga reda. Zato je Hr-

vata u Bosni i Hercegovini sve manje po službama, u nekim granama uprave nema ih skoro nikako. Ako je Hrvat činovnik premješten, mora ići u određenò vrijeme, ne ode li, smatra se kao da je napustio službu. Ne može ga od toga spasiti ni žena činovnica, koja sa službom mora oстати u mjestu, ni djeca koja idu u srednju školu, ni bolest ne znam kakva bilo njegovà, bilo članova njegove porodice. Ne može ga čak spasiti ni to što nema novaca za put, jer se dogodi i to da se činovnik premjesti, ali ne dobije preduplatu na račun putnih troškova, jer mu njegovo Ministarstvo nema više novaca za premještaje. Pa šta se još događa Hrvatima u državnoj službi? Baca ih se sa višeg položaja na niži i pod šetove, koji su u službi daleko niži, a sve bez ikakova razloga, niti im ga se kaže, što puni krv i revoltira.

Sasvim drugacije radila je austro-ugarska uprava u Bosni i Hercegovini. I ona je premještala, ali sa tim premještajima nije činovnik upio ikakve stete: ni materijalne ni moralne. Ona je dapače vodila računa i o njegovim obiteljskim i imućevnim prilikama i prema tome se ravnila. (Jedan glas: Ti žališ za tom upravom!). Ne žalim, nego bih htio da mi budemo takvi ako ne bolji. To je podvaljivanje. Ja protiv takvog podvaljivanja protestujem. To je kod vas da se uvek podvaljivalo, a ništa se drugo ne zna. (Mihal-dzić: Kod koga to?). Kod onakvih.

Председник др. Томасић: Molim Vas, gospodine senatore, izvolite nastaviti.

Stjepan Janković: Pa i inače je vlada u Bosni i Hercegovini za vrijeme austro-ugarske uprave vodila računa o svom činovniku, kao i o njegovu ponašanju u službi i van službe. Ona je pazila da se činovnik lakoumno ne zadužuje, a ako je bio potreban davala mu je potpore i manje zajmove, a u hitnim potrebama dozvoljavala je šetovima ureda, da od uredskog paušala daju svojim činovnicima male zajmove, koje su na slijedećeg prvog imali vratiti. Ovo je sve radila, da činovnici ne stanu u kajsarske ruke i da se ne zadužuju, te tim da činovnik održi ugled države, ugled svoga staleža i svoj u narodu. Kod nas se na sve to ne pazi i stoga grasiра корупција, malverzacija, prevare, skandal i t. d., čim se dnevno puni naša današnja štampa.

Skrajnje je, gospodo, vrijeme, da se sve ovo popravi! Ovakva administracija ne smije biti u jednoj kulturnoj državi!

Гласаћу против.

Председник др. Љубомир Томашић: Реч има сенатор г. Милутин Драговић.

Милутин Драговић: Господо сенатори, претрес државног буџета у начелу и појединостима даје маха појединим говорницима и у Сенату и у Народној скупштини, да се свестрано обраде на рад режима и на рад како појединих чиновника тако и појединих министара. Да Вам кажем право, господо сенатори, ја сам увек мислио, да је ово увек врло корисна ствар, али сам данас и јуче за ова два дана буџетске дебате видео у Сенату, да је још кориснија ствар да приликом те дебате о буџету покаже сваки говорник што жели и што мисли. Као што у народу влада мишљење: не пада снег да помори свет, него да свака зверка покаже свој траг, ја сам видео, да је та дебата потребна и корисна, да се види шта ко мисли и шта ко жели.

Ми сви знамо и говоримо међусобно да код нас у нашој држави од нашега Уједињења па до данас не иду ствари онако како би требало у погледу политичке и друштвене организације и да

није све на својем месту, како би требало да буде. Тако многи мисле, и ја сам узео на себе да се мало позабавим о нашој прошлости и да видим, ако могу као човек из народа, да објасним зашто и откуда то долази.

1918 године, првог децембра, господо сенатори, ја мислим да смо се ми скупили, да смо се ми ујединили под оним идејама и жељама за братство, за слободу и да смо се у тој нашој заједници скупили, и то може бити и онај који је требао да дође у наше друштво, и онај који није заслужио да буде с нама; нисмо довољно познавали један другог и нашу појединачну и друштвену вредност, него смо гледали све под оним тешким ратним последицама и утицајима, у предатној малој Србији, која је била израњављена, мучена, осакаћена и међусобно завађена. Била је завађена, јер они који су били интернирани, мрзели су оне који су остали код куће, или они који су прешли Албанију, мрзели су оне који нису били с њима и т. д.; па када смо дошли натраг кућама својим и видели сама згаришта, нисмо имали времена да питамо шта је ко све радио под Аустријом, како се владао, је ли се ишло правим путем, да ли се радило за добро народа.

Чим смо се ми Срби, Хрвати и Словенци ујединили, одмах смо пошли погрешним путем. Почели смо да доводимо сваки своје пријатеље на поједине положаје и висока места, без обзира на то да ли је дотични способан да заузме тако важан положај. И тако утркујући се у том да доводимо своје пријатеље у државну управу и на добре положаје, ми смо видели како је онај Парламент који је изабран 1922 године био штур са људима из народа, како је било људи који су исте године дипломирали па су изабрани за посланике, и одмах је појединац од њих тражио да буде Министар или да добије какав високи положај. Таквој господи која су дошла у Народну скупштину под оним тешким послератним приликама није било стало до тога да воде рачуна о добру свога народа, него су почели да упрежу читав државни апарат само на корист своју и својих пријатеља, да би себи осигурали политичку будућност.

И зато ја мислим да сам сведок, и сви ћете и ви бити сведоци, да смо ми у 1928 години доживели да пред 6 јануар нисмо имали ни једне странке где нису постојале две до три па и четири групације или фракције. Све је то једно другом сметало, чак сви нису имали места по свима тим групацијама, него су се извесна господо латила па су образовала једну земљорадничку странку која се састојала од чисте господе и дали су јој тако звучно име, а рачунајући да ће тиме све земљораднике придобити за себе. Али, када су сељаци видели да су у ту странку ушли људи који, приликом кандидације, нису могли добити никаквог положаја у бившој радикалној и бившој демократској странци, и када су видели да се ту налази све сама госпоштина, онда су они почели да напуштају ту странку и та странка је почела да опада.

Због оваквог склопа политичких странака из ранијега доба, ниједна странка није имала снаге ни толико способности да узме сама управу државну у своје руке и да ради и одговара за свој рад пред народом, пред Круном и пред историјом, него се морало крпарити, погађати, вршити коалиције, давати разне концесије, све на рачун државе и на-

родне имовине. И ви сви добро знате до чега је било дошло у последње време са тим коалиционим владама, јер и ако је код нас постојало уверење да закон вољу мења, тада је било обратно: да воља закон мења. Стварало се и оно што треба и што не треба, само да би се задовољиле поједине политичке групе. Ја знам да је тако вођена та политика која је по несрећи била поверена једноме човеку који је сам био господар и домаћин за крајеве преко Саве и Дунава, хапшени су људи, довођени су на положаје људи неисправни, тако да је народ питао куда све то води. Углед парламентаризма био је толико пао у народу и странке су биле толико завађене, те да није дошао 6. јануар, ја не знам где би се то зауставило.

Али, благодарећи мудрости и предвиђању нашег узвишеног Краља који је предвидео још онда пре 5—6 година, у нашој држави да ће доћи оно што се данас одиграва у другим државама око нас, Он је 6. јануара 1929. године прекинуо те заваде, прекинуо привремено са уставом и законима и узео сам власт у своје руке, да би на тај начин учинио да се завађена браћа измире, да се појединци окану болесних амбиција, свађа и неваљалства и да раде за државу и народ.

Господо сенатори, ја видим много политичара који говоре: немојте све стално помињати 6. јануар, немојте у дебати да једнако о томе говорите. Ја, господо сенатори, сматрам 6. јануар као један врло важан дан за нашу државу, сматрам га да је то један тако велики дан да ће можда кроз неколико година скупштина која дође из народа тај дан прогласити за државни празник, као што је 1. децембар, јер је 6. јануар дао неколико великих камена темељца у темељу наше југословенске идеје, па су такви знаменити дани као камени темељци и 3. октобар 1929. године и 6. септембар 1930. године и 3. септембар 1931. године. То су све таква акта и такви документи да ја верујем да ми само због тога што смо били савременици тога посла не можемо још довољно да оценимо колико ће они имати спасоносних чињеница за наш народ и наше државно јединство као и нашу заједничку будућност. Због тога ја сматрам да би се шести јануар требао сматрати као светиња и одвојити од рада појединих људи, па били они Министри или чиновници, који су сарађивали у шестојануарском режиму. Они требају да одговарају сваки за свој рад одвојено и да иду пред суд а не да се уклањају за 6. јануарски режим. Господо, било је рђавих појединих радњи и за време парламентаризма и за време разних коалиционих владавина а можда и за време шестојануарског режима, па нека сваки појединац одговара за свој рад. Ја се, господо, не могу сложити са говором г. Претседника Владе, који је јуче у одговору г. Мајстровићу рекао, да су сви који су сарађивали у шестојануарском режиму били истински и одани екзекутори и пионири идеја 6. јануарског режима. У народу се верује друкчије и зна се да има људи који данас отворено међу својим пријатељима говоре: Па ја сам морао да примим тај положај, да не би дошло нешто горе и да се саботирајући рад не би вратили на оно старо. Таквих је било чиновника и народних посланика који кажу: Па ја сам се кандидовао зато што нисам могао одрећи. А народ тим људима поручује: Ко није искрено свесрдно пришао идеји 6. јануара, ко није искрено примио југословенску идеју и раскрстио

са старим политичким веровањем и странком, нека иде, без њега се може.

Господо сенатори, да вам искрено кажем, и ја кад сам се примио да сарађујем на спровођењу шестојануарске идеје и југословенског националног покрета, ја сам унапред био уверен, да ме не чека велика популарност и слава у ово време, у оваквом склопу наше државе, крај овакве интелигенције, у ово доба где су последице рата толико разориле наш кућевни и јавни живот, данас кад и у вароши и на селу влада толика разузданост и самовоља деце према родитељима, када нема оне старе наше дисциплине и послушности, када све хоће да живи олако и на туђ рачун и када све тражи да му се да а не питајући одакле и може ли му се дати. Тим путем пошла је и наша омладина и наша интелигенција, не сва али добар део и то треба лечити и спречавати и изводити на прави пут. Има много политичара, који кад им треба мандат, отиђу међу народ и обећавају златна брда и долине, а кад добију мандат, нема их више да загледају у село и у кућу свога бирача па да виде како и под којим околностима он живи, да види како тај јадан свет тавори и како издржава себе и своју породицу.

Наш г. Министар финансија је казао како је успео да смањи буџет од 14 милијарди на 10 милијарди и неколико стотина милиона. И ако се дивим његовој способности, ипак му ја морам рећи да се то смањење до данашњег дана не осећа ни на једној пореској књижици код сељака, код малог трговца и знатлије, већ напротив стало се цифра неће. Његовој способности и добром раду ја могу само да јој дам признање за овакав рад као Министра, али има и један велики недостатак, што је далеко од народа и његових жеља и потреба. Ја бих му стога желео да само једанпут или двапут иде на изборе у опозицију па да дође међу народ и да упозна његове жеље и потребе, па сам уверен да би он много боље спроводио наше државне финансије и много боље примао поједине народне посланике и саслушавао њихове жеље из народа. Ја сам више од 25 година у парламенту претставник свога краја, па знам да има посланика са претераним жељама, који врло лако примају захтеве својих пријатеља, који често желе да се свете неком чиновнику, што им је стао на жуљ њему или неком његовом пријатељу.

Али ја знам и то да је Стојан Протић за време свога министровања, кога смо ми радикали па и они из опозиције звали бандоглави Столе, примио сваког посланика и саслушао га, па преко својих инспектора проверавао његове наводе, па ако би утврдио да је оно што му је неки посланик рекао о неком чиновнику тачно, тај чиновник је за двадесет и четири часа излетео из службе. А ако би утврдио противно, он би рекао дотичном посланику: Вас су ваши бирачи и пријатељи обманули, не стоји тако, како сте рекли о оном чиновнику и он би онога чиновника наградио и дао му класу.

Ја признајем да су лични режими за државу и народ много јевтинији и експедитивнији и много бржи него парламентарни режими. Али кад би било од Бога послано 10—15 људи који би се слагали, који би били поштени и који би могли радити, који би могли у неком чанку или тањиру да враћају што би коме требало учинити у народу, онда би лични режим био у све државе па и код нас.

Али ми таквих људи, господо, немамо и због тога су све државе па и ми прихватили парламентарни режим зато да би преко народних посланика, као људи који живе на извору народних жеља и у народу могли да се обавештавају о потребама и жељама појединих крајева, и да или критикују или похваљују рад владиног чиновничког апарата, те би се тако радило што правилније, доносили што разумљивије законе како би их поједини крајеви и покрајине разумеле, и како би се много лакше пригодили у дело. Ми у народу примећујемо да су се у последње време почели нагло да доносе поједини закони и уредбе. Ја сам имао примера да поједине судије не могу да тумаче судске законе, да поједини порески чиновници не могу да тумаче разне уредбе и правилнике о трошарини, о дажбини итд. Нека ми се не замери што све ово хоћу да кажем. Ово је наша земља. Ја не идем оним путем да сматрам да не треба да говорим зато што сам у владиној већини. Боље је да као члан те већине и странке кажем оно што није добро него да то каже неко из другог или трећег клуба из опозиције. Што је милије човеку од свога детета!? Па кад дете неће да се поправи и после неколико родитељских опомена, отац га истера из куће и раскрсти с њим. Тако исто треба и ми да радимо. Свакога који није на свом месту, па био он посланик, сенатор или чиновник, боље је да га ми уклонимо из наше куће него да га чисти опозиција. Не треба да ми се замери ово што говорим. Мени је дао куражи и говор г. Претседника Министарског савета и Претседника наше странке који је јуче рекао да свако треба да изнесе оно што осећа и што мисли да треба да каже. Извршујући такве уредбе наши чиновници заборављају на многе народне потребе. Они гледају само да се одређују поједине комисије да би се давале што веће награде и тап-тијеме, а све се више товарило на пореске књижице пореских обвезника. Ево, г. Министре, ја вас уверавам да до данашњег дана још ни један динар није скинут са пореске књижице нашег пореског обвезника, занатлије и малог трговца у селу и варошици. Код нас у народу влада уверење да треба дати цару оно што је царско, Богу што је боље, а нама што остане, и верујте ми да ја нисам чуо ни један протест ни од кога због тога што плаћа држави оно што јој је потребно да плати и да на добро државе и њезин правилан развитак треба да подноси финансијске жртве.

Овакав рад појединих чиновника намеће народу неправилне намете тако, да га доводе до сиромаштине и немаштине и они су доведени до тога да готово немају одела, живе по влажним кућицама а о другим потребама и да не говорим.

А што се тиче о некоме гасу да се осветле домови или о соли за потребу куће, о томе нема ни помена. Ратне последице у нашој Србији направиле су неописан лом. Ја знам да је 3040 кућа попаљено и да је око 1200 душа побијено од стране Бугара, а о отимању ситне стоке, о пчелама и другим стварима и да не говорим. Тешко је томе народу помоћи кад мора све својим знојем то да подмири. Ето, таквих чиновника било је који нису били близу народа да му помогну онако како би му требало помоћи, да даду помоћ ономе који је главни темељ ове државе, ономе који ће у даном моменту дати свој голи живот за ову државу. Мени изгледа, господине Министре, да онај који се дере да

тај највише добија, а као најбољи доказ за то навешћу вам овај пример. Ја мислим да добру трећину државног буџета троши Београд, а ни Крагујевац није изостао иза њега. Јер, шта је било када се је појавио пројекат закона о порезу за који они честито нису ни сазнали какав је? Они су нашли за потребно да затворе варош и да не раде у знак протеста. Верујте, господо, да се у селу за порез продаје и последња кравица. Ја се не слажем са г. Стјепаном Јанковићем, али се слажем у томе да има чиновника, па чак и финансијских и пореских управа које нису у стању да даду потребна обавештења колико који дужник има да плати порезе. Онога дана кад смо ми са демократима ступили у коалицију, тада се натрпало на државна леђа велики број чиновништва и онога који треба и онога који не треба, и данас, господо, имамо једну добру трећину чиновника за које отворено могу казати да су неспособни за посао у државној служби и који су или непоштени или картароши или пијанице. Под таквим тешким околностима наш сељак трпи и подлежан је утицају разних агитација и преко задругарства земљорадника и преко комуниста, па се сипа зејтин на ватру, и, благодарени томе и таквоме чиновништву и чиновничком апарату, то се незадовољство тако сеје. Шта то значи? Значи слабост, полутанство и неодлучност у државној управи. Ми не можемо да признамо да је у држави све на своме месту. У самој држави влада уверење да је Народна скупштина дошла на југословенску идеју, и сви ти народни посланици који су дошли по новом Уставу, они су примили моралну и друштвену обавезу да ће се држати југословенске идеје. А шта сад бива?

Бива то да су се одвојиле групице и у Сенату и у Скупштини и образовале нове клубове, јер се с нама не слажу само зато што у овој заједници виде њихов губитак популарности и личног престижа. Па, господо, зашто нећете са нама? Ви сте добили мандат да идете са нама. Ако нећете да идете са нама, дајте оставку. Не можете ви са туђим поверењем да се одвајате. Да вам искрено кажем, ја сматрам да Југословенска народна странка не види ко долази на зборове, јер они мисле да су им ти људи пријатељи, а не виде да су то људи који хоће да искористе њихову помоћ и да им што више нашкоде.

Господо, али ја им морам једно признати. Признајем им то што су оних 10 посланика, неiskusних, младих створили и успели да формирају странку на основу закона и на основу устава, и тиме су доказали свима политичким вођама шта су учинили; свима вођама који су казали: то не да закон, не да устав, а ево ова дечурлија ипак су основала странку. Истина, нико у народу неће да пође за њима, и они ће се ваљда покајати у своје време и доћи ће и вратиће се на прави пут. (Смех.)

Ја сматрам, господо сенатори, да је крајње време да престанемо већ једанпут са овим прекорима: те Србин хоће да потчини Хрвата, те Хрвати су грађани другог реда у овој земљи. То су старе теорије, то је стари отров који у нашем државном и народном организму нема сад више много дејства! Кад би мој пријатељ др. Шуперина мало зашао по Јужној Србији и по Црној Гори и кад би тако дошао у додир са оним Хрватима који се налазе у финансијској управи, у финансијским контролама, што их ми зовемо гуштерима и зеленба-

ћима, онда би видео колико је добра српска душа и да је она неспособна за било какву превласт према своме брату. (Гласови: Тако је! — и одобравање). Али може бити да њему треба то због тога, што се после 6 јануара, после оног лепог програма и жеља Његовог Величанства Краља још нисмо могли отрести оних старих политичких мржња и зађевица. Јер он сада само има пред очима још оне старе политичке организације од пре 6 јануара, и зато је јуче и казао у своме говору: да он у данашњем режиму и Југословенској националној странци види само радикалну демократију и самосталну демократију. Господо, једно говорити а друго радити, то није ни лепо ни племенито. Ми људи из народа никада не бисмо могли тако да радимо да онда када смо у влади све је добро, а када смо изгубили положај и место, онда нам све не ваља. Таква је политика убитачна. Ја се, господо сенатори, само радујем што хрватско село не мисли онако како то мисле они око г. др. Шуперинић. Ја сам био по зборовима у околини Загреба и на Сушаку и видео сам ону исту одушевљеност и припадност нашем државном и народном јединству и Краљу, коју видим и код нас. Видео сам да је наш сељак, без обзира да ли је он Хрват или Србин или Словенац, тако одушевљен и одан своме Краљу и отаџбини, да нема те силе која би га могла више раздвојити од државе и Краља. (Бурно одобравање). Него, господо сенатори, овде треба повести мало рачуна и о врховима, треба решити и видети ко је где, шта ради и с ким има веза. Јер има чиновника који повлашћују појединце, који бацају и дрвље и камење на режим, вичу на све нас да смо лопови, корупционаши и хајдуци, да само што не кољемо људе, — а кад та господа дођу овде у Београд, они све своје послове свршавају успешно, јер им се од стране данашњег режима у сваком погледу излази на сусрет. Вама је познато име Милоша Тупањанина. Он се био потпуно одметнуо од власти, полиција га је јурила на све стране, није могла да га ухвати, мислило се да ће отићи у хајдуке и тако постати некакав вођ, а кад се најзад предао властима није му фалила ни длака са главе. Па не само то, тај Милош Тупањанин закључује и послове са овом државом. Он закључује уговор о лифровању 70.000 прагова за Министарство саобраћаја, — па поводом тога посла он пише једном свом другу — ортаку овако писмо: „Понеси са собом све дупликате товарних листова о отпреми прагова. Ако би било какве непријатности од шумске управе, то нека вас ни мало не буни, ја сам то већ уредио данас у Министарству. Имаћу да ти причам много нових ствари. Букове прагове нећемо радити, отказао сам; јер је већ касно, а морају бити сви готови за три месеца. Радићемо око 70.000 комада борових, и то је доста за сада. Кад доћеш овамо, говорићемо о томе... Поздрав Милош Тупањанин.”

Господо, тај исти човек успева да једну комисију која му је одбила прагове смени и постаје другу комисију која те прагове прима.

У једном другом писму, тај исти Тупањанин честита Илији и његовим друговима на лепој и неочекиваној победи приликом општинских избора. Он вели у писму да правда и поштење морају кад тад да дођу до изражаја, — а затим опет пише да је комисија дефинитивно одређена за пријем прагова, вели, неће бити она која је долазила, већ

друга која ће примање извршити у шуми.

Дакле, као што видите, он је издејствовао да примање буде у шуми! (Смех).

Ето, господо, какве су те тнице које у народу бацају дрвље и камење на режим, нас све називају издајницима, јер смо тобож напустили своја начела и програме, па дошли да помажемо један неуставан режим, — а међутим кад дођу овамо да траже нешто од државе, они свугде наилазе на предусретљивост и код чиновника и код Владе, па лепо спроводе своје послове.

Господо, ја сам, пролазећи кроз Шумадију, разговарао са многим људима, па су ми многи људи упућивали оваква питања: па шта је то, Драговићу, ми ништа не успевамо, ми ништа од државе не добијамо. Кад је тако, онда да и ми стварамо разне Мачеке, разне Корошце, јер политичари да би имали успеха у тим крајевима, њима се у свему излази у сусрет и све чини за те тамо крајеве: стварају се железничке пруге, граде путеви, а све то због тога да би тај народ придобили за себе, на рачун државне помоћи.

Сва је несрећа, господо, у томе што Влада води једну полутанску политику, што не иде једним сигурним и здравим путем и што не решава брзо многа питања.

Господо сенатори, Закон о заштити земљорадника најбољи је доказ о томе да се питања добро не решавају и да се не иде добрим путем. Влада од 6 јануара 1929 год., да би помогла народу који је био у тешком стању и који је презадужен, основала је новчани завод — Привилеговану аграрну банку. И тада уместо да сви новчани заводи појуре да што више акција Привилеговане аграрне банке упишу и створе један капитал од три милијарде динара, они се код уписа акција уздржавају и остављају да највећи део акција уписује сам земљорадник и чиновник. А било је и таквих случајева где су по неколико завода новчаних доносили одлуке да ће уписате акције Привилеговане аграрне банке, ако им држава да гаранцију да ће им уписане акције реесконтовати по номиналној вредности код Поштанске штедионице. Ето колика је била њихова неувиђаност, јер би Привилегована аграрна банка била једини посредник за регулисање дугова сељачких код новчаних завода.

Ишло се још и даље. Хоћу да наведем поједине конкретне чињенице како поједина надлештва не знају свој позив и своју дужност.

Мислим да је приликом буџетске дебате у Скупштини г. Министар Сркул рекао у своме експозеу: Закон о пољопривредном кредиту је јалов, није успео ништа и не треба да се о томе говори. Господо, донет је Закон о заштити земљорадника, који га је спасао привремено, да не продаје оно што му је најмилије, да не остане без куће и огњишта, али му је тај закон затворно све кредитне, тако да данас не може да добије ни сто динара, па чак да донесе и потпис једнога Вајферта!

Господо сенатори, данас се развило у селу огромно зеленаштво, тако да данас зеленаши који имају новаца дају тај новац на пренос тапије, стоке и на амбулантна писма. Ја не знам да ли тога чуда има у вашим крајевима, али то код нас има, и ако је то забрањено по закону, и ти зеленаши искористићују народ и рачунају сто на сто интереса.

Стога је дужност Владе да нађе пута и начина и да донесе такве мере да то пољопривредно за-

другарство оспособи, да се томе пољопривредном задругарству, које сада има преко 1.400 задруга, створи могућност да образује свуда месне задруге за пољопривредни кредит, јер није само задатак давати сељаку новац на зајам, него га треба преко задругарства учити и васпитати да чува своју имовину и да има своју уштеђевину, коју ће давати он или његова деца на улог код своје месне задруге.

Ја сам — као што рекох — дошао овде у ову организацију, да помогнем колико могу, да се пође једним здравим путем, да се помогне ономе коме треба помоћи, да се одузме ономе коме се и сувише много прелива, и да се учини реда код нашега чиновништва, јер верујте ми, у унутрашњости ниједан од чиновника неће на увиђај да изиђе, ако му се не положи 100 до 150 динара дијурне, а вредност спора износи свега 20 динара, а да и не говоримо о шумским комисијама, о објавама за дрво, о трошарини и таксама, јер би нас то и сувише далеко одвело.

Али се, господо сенатори, у Бога надамо и у божју провидност, у оно што се каже: „Бог чува Југославију”, — надамо се, да ћемо све тегабе пребродити, а то тим пре — нека ми г. Узновић дозволи да га без његова пристанка похвалим, јер је било прилике и времена да се ми нисмо политички слагали, и ако смо били у једној странци, — али ја ипак верујем данас у њега, јер је човек који је, хвала Богу, имућан још од његовог бабе, и за кога се не може казати, нико није могао досада казати, да је узео оно што му не би припадало по закону и што није заслужио; а није ни младић од 35 до 40 година, да би морао да води рачуна о томе да се не би неком политичару или чиновнику замерио, па да му се после у политичком животу свети, него је човек од 60 и више година (веселост), и зато нико боље не може у овој мутној ситуацији да води данашњу политику, у ова тешка времена, кад је криза неповерења ухватила све слојеве, кад је криза морала, — до њега једнога, који ће својим искуством и својим ауторитетом и као Претседник владе и као шеф странке знати и моћи да постави свакога на своје место, и да свима нама омогући тиме да пођемо правим путем у интересу и за добро Краља и народа. И зато ћу, господо сенатори, гласати за овај буџет, јер сам и дошао у ову Југословенску националну странку да помажем Владу, тим пре, што је сада шеф наше странке на челу Краљевске Владе, који мора да сноси сву одговорност у име целе странке за све послове у држави. (Аплауз).

Претседник др. Љубомир Томашић: Има реч сенатор г. Драгослав Борђевић.

Драгослав П. Борђевић: Господо сенатори, многи проблеми стоје пред нашим Владом, којима она треба да нађе решење. Тих проблема је данас, после једнога дуготрајног и свеуништавајућег рата, можда више него икада раније. Њих је много у целом свету, па и у нашој младој држави, која се тек изграђује. У њој их је можда и више него у другима, јер је наш народ у рату највише настрадао, јер је наша земља највише опустошена, те ми данас на многим пољима људске делатности морамо да стварамо скоро све испочетка.

Сви ти проблеми, који од Владе и наше сарадње очекују решење, су више или мање важни, свима се њима поклања већа или мања пажња,

према схватању њихове важности и прешности од стране меродавних, и према стварним могућностима за њихово решење. Један од проблема, који је ангажовао интересовање свју јавних радника у целој свету, па и код нас; који је заузео централно место у свима говорима једне и друге куће нашег Народног претставништва, и који је постао опште место свакога разговора о јавним пословама — јесте проблем кризе. И несумњиво је, господо сенатори, да је ово важан проблем. Криза је као рат, који осети и дете у колевци. Криза је тешка и акутна болест нашега времена. Али, да одмах речем, болест нарочите врсте, којој лека неће наћи ни народни лекари, ни видари, а можда ни најбољи специјалисти лекари. Има врста болести, које лече највећи капацитети медицински, о којима се саветују конзилијуми најбољих лекарских снага, за које се употребе најбољи лекови, што их медицина има на расположењу, па ипак болест траје и траје. Траје све дотле, док једнога дана не почне да пролази, докле једнога дана, чак можда онда, кад је изгубљена свака нада, болесник не почне да оздравља. Не може се рећи, да ови лекари нису имали заслуга, што је болест почела да иде на боље али се још мање сме рећи, да сам организам својим дубоко скривеним снагама није успео да савлада болест.

А криза је болест од ове врсте. Њу лече звани и незвани, али моје је уверење, да ће болест, и да то није далеко, окренути на боље, да ће оболели друштвени организам успети да својим скривеним снагама збаци болест са себе. Сам живот наћи ће своје канале, кроз које ће се пробити и тећи вода куд је текла. А када то буде, онда неће бити заслужни ни ови ни они, као што сада нису ни криви ни ови ни они, него нико и свако. Као нестручњак за ову врсту питања ја имам једно инстинктивно осећање, да ће нарочито наш млади друштвени државни организам наћи у себи довољно животних снага, да се болести отме. Код нас специјално можда ће и заслуга лекара бити већа него код других, али ова моментана мора, која нам притиска душу, остаће само једна мучна успомена и ми ћемо се моћи тада са пуно воље и снаге бацити на решавање других питања, која нису пролазна и моментана, која су ту и ту остају, па ма каква невоља за моменат скретала пажњу људи од њих.

А један од тих проблема који је важнији, тежи и пречи од своју других јест т.зв. лични проблем човеков. Другим речима, проблем васпитања, које има за циљ духовно изграђивање појединца, једне генерације, читавог једног народа.

Зато, господо сенатори, дозволите, да се у овој општој дебати мало дуже задржим на проблему васпитања, посматрајући ствари генерално и више теоријски, а остављајући за специјалну дебату, да укажем на извесне конкретне проблеме у ресору Министарства просвете, и да можда учиним и извесне конкретне сугестије.

Господо сенатори, проблем васпитања је важнији од свију осталих. Јер док се сви други проблеми баве овом или оном граном државног или друштвеног живота, овим или оним интересом једне или друге класе друштвене, овом или оном потребом, згодом или незгодом појединца или читавих људских заједница, васпитање се бави самим човеком, човеком као таквим. Човеком,

ради кога постоји све, што постоји у друштву и у држави. Човеком, господо сенатори, чије морално, интелектуално и опште духовно усавршавање заједно са његовим материјалним благостањем претставља циљ целокупне историје, целокупне садашњости, целокупне културе наше.

И као што је човек изнад свега осталог, што је он у својој историји створио, јер све то има њему да послужи, тако је и васпитање, које се бави њим самим, њиме као таквим, важније од свију других функција људских.

Што се, пак, ова истина у пракси обично не признаје у правој мери, то је зато што се резултати доброг или рђавог васпитања не постизавају и не виде одмах (двадесет или тридесет година је потребно за потпуно духовно изграђивање човека), а људи су по својој природи склони да оно више цене чије добре и штетне последице могу одмах да виде и осете.

Господо сенатори, проблем васпитања је и тежи, јер је и комплициранији од свију осталих.

То је зато, што се васпитање бави формирањем живог људског материјала, уобличавањем живог духа човековог као таквог по једном унапред утврђеном плану, по једном унапред утврђеном циљу. А главна карактеристика људског духа јесте, да он баш зато што је жив, слободан и вечно активан, показује највећу отпорност према планском и систематском уобличавању, које се друкчије зове васпитање људско. Ни најчвршћа мртва материја не показује такав отпор према њеном уобличавању, као што то чини живи људски дух. А с друге стране, и опет за разлику од мртве материје, ништа се лакше не квари, ако се изложи неповољним условима, као што се квари живи људски материјал. То чини главну тешкоћу васпитања.

Човек као духовно биће је резултат многих чинилаца: херeditарних, социјалних, историјских.

Зато се модерна педагошка наука данас толико развила, толико диференцирала и специјализирала, — а нарочито у Америци, где су људи најдубље загледали у проблем васпитања, да је постала наука, која дубоко задира у области других наука, којима с једне стране отвара и нуди нове проблеме на решавање, а с друге, од њих узима резултате њихових теоријских истраживања и даље их практично обрађује и примењује.

Од психологије нормалног и ненормалног људског бића, анатомије, физиологије, хемије, опште биологије, етике, политичке и културне историје до историје људске филозофске мисли, све су то науке, на којима се данас базира модерна педагогија. Нема више у педагогији лаичког лутања и пипања по мраку, нема ослањања на случајни педагошки таленат, на случајна и непроверена педагошка искуства. Данас је педагогија постала систематска филозофско-научна дисциплина, за чије разумевање се траже стручне студије, озбиљне и дубоке.

Ово истичем, да бих после показао како је у том погледу код нас.

Треба једном са гледишта науке погледати на проблем васпитања па рећи, да је васпитање и преце од свију других људских послова.

Јер, да узмем један пример, која вајда, ако донесемо и савршене законе у области људског правосуђа, ако нам сам људски материјал, који те законе има да примењује, не ваља?

Која вајда и од савршеног закона о контроли над људским пословањима, ако контроле треба и онима, који контролу врше?

Која вајда и од савршеног закона о Државном рачуноводству, којим се тежи да се спрече злоупотребе у набавкама за државу и општине, кад ће зла људска воља, неморал појединаца, баш тај закон окренути у заштиту неваљалаца?

Не, господо, страх од казне, не само бране, препреке и кврге за злу вољу људску, што је главни циљ односних закона, него уништити у човеку злу вољу. Јер нема закона, који се не може изиграти, бар у неким његовим одредбама, ако се он хоће изиграти. Нема закона без бреше, а нема бреше, кроз коју се рђави неће провући. Уништити злу вољу, а створити моралну вољу, моралне карактере, који зло не чине зато што неће да га чине, а не што се плаше казне, — то је највиши циљ сваке педагошке теорије, а то треба да буде и најпречи циљ сваке праксе педагошке, сваке, у овом случају, званичне просветне политике.

Ја ћу овде да укажем на један за наш случај карактеристичан моменат из светског рата. На солунском фронту смо водили скоро две године рововску војну. Били смо се толико приближили непријатељима, да су пешачки ровови, врло често били свега по 100, па и мање од 100 метара удаљени од непријатељских. Па ипак, из тако блиских ровова избацивани су напред поједини војници за осматраче, који би се ноћу утврдили колико су могли, направивши од гомиле камења право једно гнездо, из кога су будним оком пратили, обично гледајући кроз перископ, сваки покрет код непријатеља. Ти војници су били у буквалном смислу речи осуђени на смрт, јер сваки препад непријатељских јуришних одељења формално их је брисао са лица земље. Што је овде важно, тим војницима преко лана нико живи није могао проћи, јер би га непријатељски митраљеви и специјални стрелци, који су отуда на нас стално мотрили, у тренутку сравнили са земљом.

Пред крај рата, када се и код наших војника почео да јавља телесни и духовни умор, а душу да му раздира очајање због неизвесне судбине његових милих и драгих под непријатељском окупацијом, непријатељи су почели да врше нарочити притисак на душу његову. Бацали су летке, истицали су испред својих ровова велике табле са огромним натписима, и најзад почели су гласом позивати наше војнике да баце оружје. Као артилеријски осматрач у пешачком рову, ја сам често слушао нарочито ноћу кад се све умири, како неко, за то нарочито одређен, чистим српским језиком позива отуда наше војнике: „Лацо, брацо, зашто се бориш, зашто страдаш? Зашто се бориш за брадатог Пашића и пропаде Французе? Зашто за другог пропадаш? Зашто узалуд гинеш? Остави пушку и дођи овамо, јер рат је за вас изгубљен. Дођи овамо, где те очекује твоје село, мајка, жена и други твоји најмилији!”

Господо сенатори, могу Вам рећи, да је било моралних криза код наших војника, па ипак они су остајали на својим местима. Остајали су сви, па и они истакнути напред, који су, понављам, формално били осуђени на смрт, којима нико живи није могао проћи, које нико живи не би могао спречити, нарочито ноћу, да баце оружје и у не-

колико скокова пређу непријатељу, који их је тако мамно и преластно. Остајали су и они, мада су на тим и таквим местима били стављени изнад свију људских закона, изван сваког домаћаја људске власти! Који је тај старешина, који генерал, која Врховна команда, који би те добре војнике могли да спрече, да не изврше своју злу вољу, да су је имали?

А шта је створило ону добру вољу, која је учинила да су они и под онаквим условима до краја извршили своју дужност? Васпитање, које је почело од колевке и песме успаванке, па се је даље развијало преко гусала, школе, цркве, касарне, журналистике, књижевности и целокупног државног и друштвеног живота нашега.

Та и таква воља, васпитањем створена, не прави бреше у законима, та и таква воља не провлада се кроз те бреше законске, та и таква воља чини излешним писане законе.

Беса код Арнаута, које многи сматрају за дивљаке, је неписани закон, али нема писаног закона у цивилизованом свету, који се тако стриктно извршава као неписани закон арнаутске бесе. А зашто? Јер је морал тога света чвршћи од најчвршћег челика, јер је морална воља, која врши тај закон, чиста, здрава и непоколебива. Та и таква воља заиста чини излешним писане законе.

А нека падне та морална воља, нека наша тако реформирана западна цивилизација разједе морал тога народа, па ће и код њега бити што и код других: неће често пута вредети ни најстрожији писани закони људски.

Господо сенатори! Сви закони, све уредбе, сва правила, која људи доносе, све је то, и кад је добро, само оквир, само рам, само форма; све је то само ванитас ванитатум без човека. Тек човек као морална личност даје садржину и вредност тој форми, томе оквиру. И кад тако ствар стоји, једна од најпречих дужности сваке Владе јесте, да организује и до максимума искористи све интелектуалне, етичке и стручне снаге једне генерације, као и сва материјална средства, да пре свију реши лични проблем човека, т.ј. проблем васпитања његовог. Међутим, у пракси се, ма да то можда тако и не изгледа, никад не схвата сва важност, сва комплицираност, сва прешност васпитања. Доказ томе је и нови наш државни буџет, који је у ресурсу Министарства просвете таман толики, да се, народски речено, просвети тек душа одржи у носу.

Господо, код нас педагогија не ужива припадајуће јој уважање. Не ужива га из простог разлога, што она код нас и није обрађена као затворен научни систем, у коме би теоријски били решени сви општи и сви специјални проблеми васпитања. Узрок томе је што ми скоро никад нисмо имали катедру педагогије достојно заступљену на нашем универзитету (мислим првенствено на Београдски универзитет).

Нама је недостајао Цвијић у педагогији. Недостајао нам је Цвијић, који би на универзитету организовао и радио катедру педагогије, који би педагошку науку подигао на достојну висину, који би јој прибавио одговарајуће уважање и код меродавних фактора и код публике и код омладине. Мени се, као помоћнику Министра просвете, један педагог жалио, како су га другови исмевали, што је изабрао да студира ту глупу

науку педагогију. А ти његови другови били су студенти филозофског факултета т.ј. будући практични педагошки радници, наставници средњих школа.

Господо, као прва последица слабо заступљене педагошке катедре јесте, да ми нисмо имали и немамо довољан број стручних педагога. Ми немамо генерације стручних педагога. А потребне су генерације педагога, као што их имамо у другим струкама, да би се утицај педагогије као теорије и педагога као стручњака осетио у нашем практичном васпитном животу. Педагогија је наука, али и уметност. За науку треба имати интелект, здрав и снажан, а за уметност таленат. Педагогија, односно васпитање ваја људске душе, као што скулптор ваја мермер. А за то, поред неизбежне стручне спреме, треба имати и талента. Шта би било од нашег Мештровића, да је целога века остао код коза и јарића, а шта је постало од њега, пошто је свој таленат култивисао и усавршио на највишим уметничким школама? Међутим, таленти се не срећу на сваком кораку. Да би се јавили, потребно је имати читаве генерације стручно образованих педагога. Тек у једном великом броју педагога нашло би се талената, који би с једне стране унапредили науку педагошку, а с друге стране створили и водили практичне педагошке покрете, практични педагошки живот.

Господо, зато што је код нас наука педагошка остала неразвијена, што нисмо имали ни довољан број педагошких стручњака, ни међу њима крупних личности, могло се десити, да су код нас стручна, педагошка питања више или мање нестручно и ненаучно решавана. Данас је свуда, па и код нас опште примљено, да стручна питања имају стручњаци да решавају. Нико не одриче да техничке проблеме имају техничари да решавају, финансијске финансијери, правне правници, медицинске медицинари и т. д. Ми људи са стране, ми ланци можемо и треба о свима тим питањима да се интересујемо, јер сва она и нас тангирају, али водити их и решавати, правилно решавати могу само, или бар првенствено стручњаци. Данас је ван свакога спора, да се болести људског организма не могу лечити ни бајањем, ни врачањем ни томе слично.

Данас се ниједан културни човек не ослања на непроверена искуства и мистификације народних врача и видара, него сваки тражи лекара са највишом медицинском спремом, па и међу њима бира оне са специјалном спремом за специјалне болести.

Све је то тако код свију других струка. Али тако није и код педагошке струке. Код нас се много и бајало и врачало да се нађе лека овој или оној невољи васпитања; код нас је било много народних врача, лекара и видара који су за сваку бољку у васпитању имали и нудили по неку нарочиту, лековиту травку.

Код нас се није имао један научни сајт (sight) на школство, наставу и васпитање. Код нас се, са изузетцима, свакако, у теорији пабирчило, а у пракси нагађало и по мраку пипало. Зато је посао на усавршавању личности човекове тако много изостао, ма да се у њему ипак напредовало, док смо на свима другим странама и брже и боље напредовали.

Што смо, господо сенатори, већ прилично и

зашли из периода примитивне пољопривреде и прешли на рационалну обраду земље, нарочито у северно-западним крајевима државе, има се благодари чинијеници да су пољопривредне науке и код нас узеле прилично маха; што је опште примљено, да се пољопривреда има развијати плански и систематски по начелима и захтевима пољопривредних наука.

Па, кад смо већ прешли на рационалну обраду народне земље, ред је и време је да пређемо и на рационалну обраду народне душе. А да се до тога у пуној мери дође, треба учинити све што је потребно да се и код нас организује и унапреди педагогија као наука, јер је то примарни, фундаментални посао за систематску, корениту и на научној основи изведену реформу нашег васпитања, школског и ваншколског.

А где ће се педагогија боље обрадити као наука, где ће се она довести до одговарајућег уважења и одлучујућег утицаја на практичну васпитну делатност, ако не на универзитету и са универзитета?

Зато се као први посао у томе правцу истиче: организација катедре педагогије на универзитету.

Тој катедри, господо сенатори, треба дати највећу моралну и материјалну помоћ. Од ове катедре треба учинити централну катедру на филозофском факултету.

А ево зашто. Универзитет, у опште узев, има две задаће. Са једне стране да самостално обрађује и унапређује науку, а с друге да спрема практичне раднике за разна људска занимања: инжењере, лекаре, ветеринаре, судије, адвокате, административне чиновнике ит.д.

Филозофски факултет са свима својим богато диференцираним групама и отсецима такође има два задатка: да врши оно што Енглези зову ресерч (research), самостална научна истраживања у циљу богаћења саме науке, и с друге стране да спрема практичне школске раднике, наставнике разних средњих школа.

Благодарећи томе, што сви они студенти који сврше филозофски факултет постају средњошколски наставници, са изузетком једног минималног процента; што сви они, другим речима, постају практични педагошки радници, није довољно што се они на универзитету усаврше у познавању појединих наука: математике, физике, зоологије, ботанике и т. д., него је потребно да они исто тако уђу и у најдубље познавање педагошких наука. Кад они по свршеном универзитету не би постајали и наставници, када би они у животу продужили да се баве самосталним научним истраживањима у циљу унапређивања науке као такве, они не би морали студирати и педагогију. Али они, без мало сви, као што рекох, постају наставници који ће предавати математику, предавати хемију, предавати ботанику и т. д. А за то је потребно озбиљно простудирати и науку, која за свој предмет предавања разних наставних предмета у школама нижим од универзитета.

Може неко бити доктор математике, може бити реномирани физичар, славни географ, професор зоологије на универзитету, па да буде врло рђав наставник тих предмета у I разреду гимназије. Јер, једно је знати једну науку, а друго, са-

свим је друго знати је предати оним зеленим главама, које својим често заплашеним очима буље у нас на катедри из својих малих и дрвених клупа. А вештина предавања, то је посао којим се бави педагогија. Али то је и посао којим се не баве наши студенти. Зато они без икакве педагошке спреме улећу у један чисто педагошки посао, те као наставници често пута направе од учионице мучионицу и за децу и за саме себе. (Оно што они на универзитету добију од педагогије, то је апсолутно недовољно, изузев, донекле, студенте којима је педагогија ужа струка).

Педагошкој катедри, дакле, треба на универзитету дати највећу и моралну и материјалну помоћ.

Али то није све.

Да се организује катедра педагогије са свима њеним помоћним катедрама, потребно је, пре свега, имати бар двојицу-тројицу реномираних педагога, научника вишег стила. Међутим, таквих ауторитета у педагошкој науци ми немамо у земљи. Сви наши педагози, изузев др. Базале, који је ангажован и у другим филозофско-научним дисциплинама су људи, од којих би се могао изабрати приличан број асистената и доцената, који би били добри сарадници шефу педагошке катедре, али ни један од њих, нека ми не замере на отворености, не би могао ту катедру да води.

Да се и та празнина попуни има два начина. Један — обилазан и спор, други — краћи и бржи. Први би био: што пре послати у иностранство већи број питомаца, који би педагогију студирали код великих светских ауторитета педагошких. Велики, што већи број, јер би тада била већа вероватноћа, да ће се међу њима наћи потребан број млађих људи са личним талентима, који би, ослањајући се на свој таленат, а наоружани знањима модерне педагогије, били у стању да организују педагошку катедру на универзитету, да унапреде педагошку науку и да изврше реформу школског и ваншколског васпитања код нас на научној основи. Други, много краћи и бржи начин био би: довести са стране једног или бар двојицу реномираних научника и педагога, како је то, можда са мање стварне потребе учињено, и за друге струке. (Ја овде имам извесне конкретне предлоге, али није сада моменат да их излажем).

Господо сенатори, као што сте видели, ја сам се у своме говору задржао на генералном и теоријском посматрању наставе, школства и васпитања уопште. Само сам на крају указао, шта треба учинити, одакле све почети, па да се зграда васпитања и код нас једанпут почне зидати од фундамента и на научним принципима. Конкретне проблеме и евентуалне конкретне сугестије оставио сам, као што сам у почетку споменуо, за специјалну дебату, а ово све зато што се целокупна васпитна делатност код нас не може поставити на научне основе, док се пре свега сама наука о васпитању код нас не обради.

А сада на крају да речем: Министарство просвете је ресор, за чије успешно вођење је потребно много безодморног труда, много идеалног схватања дужности, много падања на нос од умора, а можда више свега много стручности.

Данашњи Министар просвете није школски човек није стручњак ни у најширем смислу речи. Али, господо сенатори, Министар и не мора да буде стручњак, ако већ то није. Министар је по пре-

восходству политичка личност, а данашњи Министар просвете је политички човек у најлепшем смислу речи. Данашњи Министар просвете је и човек са најлепшом националном прошлoшћу, те нам је и то гаранција да ће он хтети да води послове ресора националног васпитања онако, како се они морају водити. Према томе, ствар је у потпуном реду, у колико се тиче министрове личности.

Али баш зато, што Министар није стручњак, његови најужи сарадници неизоставно морају бити стручњаци. Данас нико не може замислити Министарство војно без војника, Министарство грађевина без инжењера, Министарство правде без правника, па ипак ми имамо Министарство педагогије без педагога — сем једнога који је случајно остао у животу под бившим Министром.

И то у времену, када стојимо, или када треба да стојимо, пред практичним решењем многобројних и врло значајних школских и васпитних питања.

Ја нећу да улазим у анализу личности свију водећих шефова у Министарству просвете. То остављам за специјалну дебату и усмени разговор са г. Министром, али за усмени разговор у присуству заинтересованих. Онако старовремски: око у око, дим у дим!

Но ипак сматрам за дужност, да још сада кажем, да г. Министар без обзира и на шта, а у интересу посла, који му је поверен, треба што пре да се окружи људима сасвим других квалитета, стручних и осталих.

Господо сенатори! Да завршим.

Људи који воле нашу народну просвету, а на првом месту они, којима је просвета струка, са жалошћу су посматрали, шта се све и како радило у оној кући, која се зове Министарство просвете, док је тамо ствари водио претходник данашњег Министра. Зато, готов и да докажем што кажем, хоћу да, вршећи и у том погледу своју дужност, свој говор завршим једном изјавом, молећи господо сенаторе да ми верују, да су ствари много теже него речи којима ћу их констатовати.

Ја верујем да др. Илија Шуменковић, човек једне високе личне културе; неће ствари доводити до тле, да шефови највиших културних установа, ректори универзитета, скоро главачки излећу из кабинета министра културе: да неће дозволити да људи највишега ранга у науци и у политичком животу траже заштиту против некултурних поступака Министра културе; да неће убијати ауторитет професора пред њиховим студентима; да неће завађати професоре са њиховим студентима; да се у столица Министра просвете неће инатити, свађати и светити људима, који му нису у вољи, и најзад, да неће г. г. сенаторе и народне посланике таксирати по грош комад, — како је то радио његов претходник, који је својим осионим и препотентним држањем, својим неразумевањем васпитних проблема, својом познатом личношћу нетрпељивошћу и партизанчењем, а што је најгоре, својим злоупотребавањем имена Његовог Величанства Краља, Кога сви треба да чувамо као зеницу у оку — оставио репутацију најгорег Министра просвете од ослобођења до данас, извезев фамозног и фаталног Светозара Прибићевића!

Изјављујем да ћу гласати за буџет.

Претседник др. Љубомир Томашић: Има реч сенатор г. др. Васо Глушац.

Др. Васо Глушац: Господо сенатори, разматрајући предлог буџета за 1934/35 годину, видимо озбиљан и напоран рад Господина Министра финансија који настоји да одржи равнотежу између државних расхода и прихода, а да при томе не страда ни државна администрација, нити да се превисше оптерети народ.

Г. Министар финансија успео је да за ове три задње године не само да одржава равнотежу буџета, него и да знатно смањи државне расходе. Ти су расходи смањени за три милијарде 800 милиона динара, што се може уписати готово у личну заслугу нашега Министра финансија г. др. Милорада Ђорђевића.

То смањивање диктовала је велика економска криза, у коју је запао наш народ, а нарочито наш земљорадник, на коме углавном и почива ова држава.

Ми бисмо били веома забринути, када би ова економска криза владала само у нашој земљи, али није тако. У нашу земљу она је дошла само као одјек велике економске кризе која влада у целом свету, а настала је као последица великог светског рата. Проматрамо ли ту кризу код нас и код осталих народа у Европи, видимо да је ми од свих народа најлакше подносимо. Она није код нас тако тешка и страшна као у неким индустријским државама Европе, где је остало без посла на милионе радника. Ми готово и немамо професионалних радника, јер сваки наш радник потјече из селске задруге и пошао је на рад, да помогне оне који су остали код куће. Немамо дакле бескућника, као што су професионални радници у индустријским земљама, где се држава мора да побрине и за њихову храну и за кров над главом. Кад би се повратило оно старо поверење и подигла цена земљорадничким производима, одмах би се осетило и побољшање, јер би нестало оне оскудице у новцу, коју данас највише осећају земљорадници, мале занатлије и мали трговци. Треба дакле настојати да тезаврирани новац по банкама и приватним касама појединих богаташа и установа изиђе на светлост дана и да почне у већој мери колати од руке до руке, па би било зараде за свакога и онога момента ублажила би се криза. И према томе Министар финансија лакше би побрерао порез и лакше долазио до државних прихода и удељивао државне расходе. Стога молим Господина Министра финансија, да са финансијским и привредним стручњацима потражи и нађе начина, како би овај прикривени новац дошао опет у промет и како би се повратило старо поверење, па би се тиме у главном решила и наша криза.

Што се тиче економске кризе у коју је запао наш земљорадник због ниских цена његових производа, она ће се решити постепено када дођемо до корисних трговачких уговора са осталим државама, па ће наш земљорадник моћи своје производе извозити на стране пијаци и пролавати по бољој цени. О томе Краљевска влада води бригу, а нарочито г. Министар трговине и индустрије, па се можемо с правом надати да ће се у томе погледу ускоро осетити побољшање.

С обзиром на ову економску кризу која се код нас још увек осећа, г. Министар финансија завео је свуда примерну штедњу и што је за нарочиту похвалу није дирао у чиновничке плате. Чиновници без сумње и заслужују да се поштеде од даљ-

њега снижавање плата, јер су им ове тако малене да једва животаре. Када би било буџетске могућности, те би плате требало и повисити, јер данас нема готово ниједног чиновника, изузевши у највишим групама, који може пристojно живети и подмиривати најскупније потребе културног човека. Чиновнички сталез толи оскудицу и бори се за голи живот. Али има нешто што га у души више мучи од ове оскудице. То је његова несталност и она брига која га обвизма сваке године при доношењу новог буџета. Многи од њих у то време стрепе, да ли ће и даље остати у служби или ће бити редуцирани. Дожим да би са том браќом требало сасвим престати и озбиљно се позабавити решењем чиновничког питања. На чиновничтву почива држава и државна администрација и ако чиновништво није на своме месту, онда не може бити добра ни државна администрација. Чиновници треба да буду стални у својој служби и добро плаћени, па ће мирно и савесно вршити своју дужност. А ако они осећају да су нестални и да могу свакога часа бити и без своје кривице избачени на улицу, онда ту од службе нема ништа и ту је корупција већ на помолу. Оне појаве корупције међу чиновништвом иза рата па овамо, последица су несталности и дефинитивно нерешеног чиновничког питања. Стога би по мом уверењу требало постепено, природним путем, неквалификовано чиновништво замењивати квалификованим, а отпуштати само по казни, после савесно проведене истраге.

У предлогу Финансијског закона у § 48. тач. 3 каже се: „Да би се постигле буџетске уштеде на личним расходима и тиме створила могућност да се упосле свршени ученици факултета и стручних школа, Министарски савет ће утврдити услове даље останка у државној или самоуправној служби службеница чији су мужеви такође упослени у државној, самоуправној или приватној служби или ипаче имају довољно прихода за одржавање породица, као и услове упослења у случајевима, кад се више лица из једне породице налазе у државној и самоуправној служби”.

Ова одредба Финансијског закона унела је толико неспокојства у све релове женског чиновништва, да су по свима већим местима одржане или се одржавају скупштине женских удружења, на којима се доносе резолуције и захтеви на Краљевску владу да одустане од тих намера. И ја бих од своје стране апеловао на увиђавност Министарског савета, да од овога овлашћења не чини употребе, барем не у великој мери, јер би тиме настало толико потреса и штете у нашем друштвеном и фамилијарном животу, да се то не може ни предвидети. То би био олвише драконски начин задовољавања социјалне правде с једне стране, а питање је да ли би се тиме на другој страни учинила правда или неправда.

Све наше жене чиновнице не служе из некога луксуза већ из тешке невоље да издржавају себе и своје и да својом зарадом помогну оцу, брату, мужу да издрже овај тешки живот у данашње доба. Многе од њих не могу се ни удати, јер немају за кога. Млади људи, чиновници, не жене се, јер са својом малом платом не могу да издржавају породицу. А привредици ако се жене, траже мираз да разгранају свој посао и осигурају оне велике издатке које захтева кућа и породица. И

ето стога, из тих чисто економских разлога, већина нашега женскога особља које свршава школу, упућено је на државну службу и ако којој од њих пође за руком да се уда, обично се удаје за чиновника, свога колегу, да би заједнички са своје две мале плате могли живети. Млад чиновник у данашње доба ако се не ожени младом чиновницом или каквом богатом девојком, осућен је да остане нежењен све до своје 40 године, док не добије толику плату да може издржавати себе и жену.

Стога би мушке чиновнике требало много боље платити, нарочито у почетку службовања, и тако их обезбедити да се могу женити, а у исто време специјално за њих увести врло велики порез на нежењене, па би се онда женили те би се велики број наших школованих девојака на тај начин вратио кући и породици и не би тражиле државне службе. То би била срећа за тај млади свет, а корист и за нацију и за државу.

Свака жена већ по својој природи волела би да се посвети кући, мужу и деци, него да троши своју нежну снагу по разним канцеларијама. Али док се то питање темељито не реши, дужни смо баш у интересу те социјалне правде и женско особље задржати у државној служби. Па и онда када би решењем чиновничког питања обезбедили удају нашим школованим девојкама, остале би неке гране државне службе у којима су жене неопходно потребне. То су школе и болнице. У школама свих врста, а нарочито у онима које похађају женска деца, потребно је да наставници буду женскога пола. Исто тако у болницама, у женским одељењима, потпуно је природно и оправдано да и лекари и остало особље буде такође женскога пола.

При решавању овога питања које је наметнуто горе цитираним чланом Финансијског закона, Министарски савет треба да начелно не дира у поставно и лекарско женско чиновништво. А што се тиче женскога чиновништва у осталим гранама државне службе, и ту се не би смело поступати нагло, јер су економске прилике врло тешке, па би се отпуштањем женског чиновништва пре учинила социјална неправда, него правда за којом се иде.

У данашње тешко доба економске кризе, која нарочито тишти велики део градског становништва, треба задржати у државној служби све сиромашно, способно и поштено чиновништво без озбира на то да ли је мушкога или женскога пола. А да се добије довољан број празних места, за постављање оних, који чекају на државну службу, треба у првом реду пензионисати оне, који по закону имају потпуни број година за пензију, даље треба пензионисати или отпустити оне, који не ваљају и који су штетни по државну службу, а нарочито оне, за које се докаже, да су у служби били неспособни и на недозвољен се начин богатали. Дакле треба поћи од најстаријих и по годинама и по групама, по исправности и економском стању, а не по мушком и женском полу. Осим тога треба државну администрацију упростити и тако уредити, да се стане на пут разним проневерима и разним корупционашким аферама, којима се штети државна каса, па ће бити доста и новаца и службених места да се поставе они који чекају. Тим путем треба поћи, а не избацивањем из служ-

бе женскога особља.

Овде морам нарочито нагласити да верујем у способности и добре намере г. Министра финансија, па га молим, да што пре проведе реформу у начину одмеравања и убирања пореза, а исто тако и јачу контролу над новцем, који се убире и издаје из државне касе. Често пута читамо по новинама, како је учињена проневера државног новца у појединим наддештвима, а нарочито у неким пореским управама. То су само случајеви, који су ухваћени, а колико их има, који су извршени, а нису откривени. Стога би Краљевска влада и Министар финансија требали да свим силама настоје, да ове крађе државног новца већ једном престану. Само јака контрола и друкчија и упрошћенија организација финансијске службе могла би овакоре злоупотребе спречити. А осим тога треба што пре донети и строг закон против корупције, па ће се овоме злу стати на пут, и ми ћемо онда имати много више прихода у државној каси.

Наша је земља богата свим могућим благом овога света и ништа јој не треба него добро, савесно и поштено чиновништво, паметна организација државне службе и добри закони. А ми јој то можемо дати само ако хоћемо. Сви смо ми, господо, позвани да својим предлозима и добронамерном и објективном критиком помогнемо Влади у њеном настојању да што пре исправи све што се може исправити и да заједно с нама донесе уредбе и законе који су потребни нашој земљи, па да се свуда осети ред, рад и напредак.

Наш је народ паметан и увиђаван, и кад се осведочио да режим после 6 јануара настоји да искорени све што неваља у нашој управи, приступио је са великим одушевљењем организацији наше Југословенске националне странке. У тој странци видео је конструктивност рада и нашао своје душевно умирење народне слоге, братства и јединства, јер је сам по својој души расположен за такав рад и на тој братској основи. И кад не би било политичких спекуланата који хотимично уносе неспокојство у народне редове, уверен сам, да би Краљевска влада постигла много веће и брже успехе. Али и покрај тога, ако објективно проматрамо, шта се је учинило пре 6 јануара, а шта је учињено после тога сретнога преокрета у нашем политичком животу, доћи ћемо до закључка, да су после 6 јануара у свакој грани државне управе постигнути велики резултати. При томе треба имати на уму, да се је овај режим морао борити и са великом економском кризом која је управо у његово време наступила великом жестином у читавом свету, па наша одјека и у нашој земљи. Шта би се све могло учинити, да је овај режим дошао неколико година раније? Сваки увиђаван човек види и осећа, да смо се раније надмудривали у јаловој политици и нисмо имали када обраћати пажњу народу, државној управи и државним финансијама. И врло ми је жао што сам јуче чуо овде у Сенату покушај враћања тој јаловој политици. Наш колега г. Бењамин Шуперина својим говором учинио је врло мучан утисак на све праве пријатеље народне слоге и државног јединства. Ко тако говори, томе није стало до свршавања крупних послова, који још чекају и на нас и на Краљевску владу и које треба посвршавати, па да се осети онај напредак који сви желимо. Треба дакле непрестано и смишљено радити и у томе раду

бацати објективне погледе на оно што се је већ урадило, па према томе удешавати даљи рад. Тако радећи и својим радом и саветом помажући Владу доћи ћемо до жељеног циља, када ћемо на сваком месту државне управе имати узоран ред и напредак.

Бацимо ли само летимичан поглед на све оно што је учињено после 6 јануара можемо бити потпуно задовољни. Донесени су многи корисни закони и законодавство је готово изједначено у читавој земљи. Још има овде и онде да се понешто учини и исправи и то ће се лако свршити. Исто тако, што је од велике важности, учињен је знатан преокрет и у нашем страначком животу. Наш ранији страначки живот уносно је неслогу и мржњу у народне редове, јер се није заснивао на принципу народне слоге, братства и јединства. А данашња наша велика Југословенска национална странка основана на томе принципу унела је у народ мир, љубав и слогу, а осим тога, судећи по досадањем раду, донеће одличне резултате у свима гранама државне управе. Само овим путем треба наставити и енергично радити, па успеси неће изостати. Не треба се освртати на поједине демагоге, јер ће њих народ презрети и време прегазити.

Наша унутрашња управа пре 6 јануара није била на завидној висини. А одмах после тога времена, чим је заведен нови режим, осетило се побољшање на свима странама. Данас унутрашња управа примерно функционише у свима крајевима наше отаџбине и безбедност је свуда осигурана. Да нема још оно неколико проданих душа које из иностранства хоће да унесу неред преко наше границе, стање би било готово идеално. А ако пратимо оно што се догађа у неким европским државама и испоредимо то њихово унутрашње стање са нашим стањем, онда можемо бити потпуно задовољни. Мале и ситне грешке које се евентуално догоде овде или онде, лако се исправљају. Од тога не треба правити велико питање, како то чине нека господа из опозиције, већ само упозорити г. Министра унутрашњих дела, па да ствар буде одмах уређена и грешка исправљена.

Код унутрашњег уређења државе одличне су резултате показале Банске управе, само им треба проширити делокруг рада и дати већу компетенцију бановима. Тиме би се лакше проводила и контрола над чиновништвом и лакше би се извршивале и унапређивале поједине гране државне управе. Бивши Претседник Владе г. др. Милан Сришкић износио је своје погледе о томе питању и обећавао да ће Влада изнети пред Народно претставништво нови закон о уређењу бановина, како би се на тај начин дошло до боље и ефикасније државне управе. Стога ми је необично мило, што сам јуче чуо из уста нашега уваженог Претседника Владе и наше странке г. Николе Узуновића да ће Краљевска влада у томе смислу поднети предлог закона Народном претставништву. Такав закон донеће много користи народу и још већи углед нашој Југословенској националној странци.

У сваком Министарству могао би се констативати знатан напредак за време овога режима, али о томе се нећу бавити, јер би ме то далеко одвело, него ћу само код неких ресора споменути, шта би се још дало учинити, па да успеси буду још већи.

У првоме реду, као што сам већ поменуо, не-

опходно је потребно реорганизовати финансијску управу и финансијску контролу и то у смислу у-прошћавања и јачег надзора над руковањем државним новцем.

О раду у Министарству шума и руда дало би се много говорити, нарочито о искоришћавању шума и пошумљавању кршева, али за сада о томе нећу говорити него ћу скренути пажњу ресорном Министру на једну велику штету која се неразумно чини. То је уништавање наших шума од стране сеоског народа. Ако овако устраје још неко време читави ће комплекси шума бити уништени. Народ не разуме шта му вреди шума, па је уништава немилеце као туђе и непријатељско добро. Стога би томе злу требало тражити лека, док је још време. Ако се из буџетских разлога не може што пре поставити довољан број чувара шума, могле би се оне државне шуме у близини села поделити појединим општинама, па да их оне чувају и одређују како ће се сељаци њима служити. Дакле, треба их или предати на чување општинама, разуме се опет под надзором државне власти, или што пре поставити довољан број чувара. Само на тај начин може се спречити ово зло што га народ чини несвесно и неразумно. Молим ресорног Министра да о овоме поведе нарочитог рачуна.

У Министарству пољопривреде желео бих да се посвети много већа пажња рационалном обрађивању земље и подизању воћарства, нарочито у крајевима бивше Босне и Херцеговине. Тамо се земља још увек обрађује на врло примитиван начин, а воћарству се не поклања готово никаква пажња. Ови су крајеви врло погодни за гајење сваковрсног племенитог воћа, које би се могло лако извозити у северне државе, од чега би наш народ имао велике користи. Спремни и ваљани срески пољопривредни референти уз добру контролу централне и бановинске власти могли би у томе погледу за кратко време показати одличне резултате. Само би требало непосредно прићи народу и с њим заједно радити, иначе од лепих речи и неких стручних предавања нема никакве користи.

Министарство грађевина требало би, уз остали свој редовни рад, да преко банских управа поведе нарочитог рачуна око изградње добрих путева између појединих насеља. Тиме би се лакше уносила култура у наше забачено и запуштено село, а олакшао би се и сваки други рад државне управе. Ово би нарочито потребно било да се изводи у Врбаској, Зетској и Вардарској бановини.

Министарство социјалне политике и народног здравља учинило је до данас доста, али је његов делокруг рада веома широк и изискивао би много већа новчана средства него што му стоје на располагању. Али и покрај тога ово Министарство треба да свим силама настоји, да санитарска служба буде што ближа и што кориснија широким слојевима народа. Иако данас имамо веома велик број свршених лекара, ипак има у појединим крајевима на десетине хиљада становништва где нема ни лекара ни болнице. Срески лекар у једноме срезу од 50 и више хиљада становника не може савесно вршити своје службе, нити може бити лако приступачан свима онима који га требају, јер су често пута од њега далеко по 30 километара, а уз то без путева и без икаквих комуникација. Стога треба настојати, да се у будуће може поставити већи број лекара и то не само са седиштем у среском месту,

него према величини среза још у једноме или у више места дотичног среза. У оним селима где би се одредило седиште лекара, треба подићи и пристојну амбуланту са потребним лековима и барем са неколико кревета, где би се могли привремено примити тешки болесници, док се не отпреме у среску болницу. А у сваком срезу требало би безувјетно подићи болницу и снабдети је свима потребним инструментима и намештајем. Разуме се да се све ово не може извршити за једну или две године, али треба почети и сукцесивно радити сваке године по извесном плану, док се не постигне довољан резултат. На тај начин доћи ће и сиромашни сеоски свет до лекара, што му до сада није било могуће.

О раду у Министарству саобраћаја било је у задње време доста говора и у јавности и у Народном претставништву, па стога ја нећу и не мислим о томе да говорим, него бих само хтео скренути пажњу господину Министру саобраћаја на изградњу жељезничке пруге од Бихаћа долином Уне до Книна. Ова пројектована пруга могла би се одмах сад узети у посао, јер је траса од Бихаћа до Кулен-Вакуфа потпуно у детаљима готова има већ 8 година. Стога молим господина Министра да што пре нађе кредита, да се са изградњом ове пруге отпочне још овога лета, како би сиромашни народ онога краја дошао до посла и зараде.

О Министарству просвете говорићу у специјалној дебати.

На концу морам са нарочитим задовољством истакнути и велике успехе наше вањске политике. Ти успеси из године у годину бивају све већи и већи. И данас без сумње нема ни једног разумног Југословена који би могао ма шта приговорити овако одличном вођењу вањске политике. Свуда на све стране стекли смо пријатеље и савезнике, а онамо где смо у политичком погледу били најудаљенији, створили смо потпуно коректне односе. Покрај савеза са великом Француском и пријатељских односа са братском Пољском, и покрај стварања Мале антанте која нам је прибавила респект и поштовање у страноме свету, склопили смо уговор о пријатељству, ненападању и арбитражи са напредном Републиком Турском. А прошле године потписаном конвенцијом у Лондону о дефиницији нападача између Мале антанте, Пољске, Турске и Савеза Социјалистичких Совјетских Република приближили смо се и братском великом руском народу, са којим нас вежу многе традиције из прошлости. У најновије време склопили смо и значајни Балкански пакт у који су ушле наша Краљевина, Краљевина Румунија, Република Турска и Република Грчка. Овај пакт оставио је отворена врата да у њега могу ући и остале две балканске државе Бугарска и Албанија. Наши односи са Краљевином Бугарском бивају из дана у дан све тежији и пријатељскији, да се можемо с правом надати, да ће и она ускоро прићи овоме пакту. А и Краљевина Албанија наћи ће унутра пријатељски пријем, јер су балкански народи упућени једни на друге и само у заједничком раду и пријатељском споразуму могу одржати мир на Балкану и своју националну слободу и независност.

Иницијатор овог Балканског пакта и пријатељског приближавања братском бугарском народу био је наш узвишени велики Краљ Александар (Узвици: Живео!), Који се показао у чувању мира исто

онако велик, какав је био и у ратовима за ослобођење. Његова искрена настојања да се очува мир и створи пријатељство међу народима прибавили су му љубав и углед у целој свету.

Када би сви народи имали такве државне шефове и били мирољубиви као наш народ, лако би се одржао мир и осигурао општи културни и економски напредак.

После Светског рата сви су народи у главном решили своја национална питања, због којих је раније и могло долазити до ратова између појединих народа и држава. Данас је тај главни разлог отпао и сва остала питања могу се решавати у пријатељском споразуму. У томе смислу и наша Краљевина Југославија искрено ће пружити своју пријатељску руку свима народима, да би се што пре дошло до благостања у целој свету.

Погледамо ли нашу прошлост која је била и тешка и славна и нашу садашњост која показује све већи и већи напредак, ми не смемо бити ни за час песимисти, него ведром челом можемо гледати у нашу велику будућност. Краљевина Југославија ићи ће гигантским корацима напред, само ми морамо бити паметни да јој не спречавамо тај велики и брзи ход.

Са тим мислима гласају за буџет. (Аплауз.)

Претседник др. Љубомир Томашић: Има реч сенатор г. Спира Хаџи-Ристић.

Спира Хаџи-Ристић: Господо сенатори, после ова два сентиментална говора, право је да чујете и један реалан говор. У расправи о буџету за 1934/35 годину не може се много шта казати. То је буџет личних издатака. Са оваквом структуром буџета не можемо очекивати какав бољитак у земљи. Буџет који осигурава једино администрацију у земљи, не ствара могућност ма каквом стваралачком раду у културном и материјалном погледу. Са оваквим буџетом то је тапканје у месту, другим речима сталан корак уназад. Да је наша земља у материјалном и културном погледу савремено изграђена, ми бисмо могли бити задовољни оваквим стањем. Али ми смо далеко од свега тога. Нама предстоји велики културни и материјални рад да бисмо нашу земљу довели до оног ступња материјалне и умне културе на коме се налазе западне европске државе. И Краљевска влада и ми народни претставници не можемо се задовољити да цео наш рад буде једино усредсређен како ћемо осигурати плату нашем многобројном чиновништву.

Задатак Министра финансија не може бити само изналагање нових извора прихода, напротив, он треба да се стара да својом провидљивом финансијском политиком заједно са Краљевском владом створи могућност да народ својим стваралачким радом омогући остварење тих прихода. Наша земља је сада у таквом стадијуму да је паралисан сваки рад.

Сељак гледајући како плод његовог напорног рада остаје ненаграђен, напреже све своје силе да одржи једино поли живот и да како тако одговори многобројним обавезама које има према држави и општини. Он нема могућности да нешто одвоји за унапређење свога газдинства. Занатлија једва животиари беспомоћно се копрца да не оде једнога дана пред јавне кујне да себе и своју породицу исхрани. Он је постао апатичан и са зебњом гледа у будућност која му ништа ружичастог не обећава. Трговац под престанком сваког промене-

та у земљи и ван, ломи руке и пита се: докле ће овако ићи и шта ће бити са њим. Он не види никаквог зрачка да ће се његово стање мало побољшати. Он сада или једе туђе паре или свој капитал ако га је могао сачувати. Индуријалац, тај редак човек у нашој земљи, са својим и туђим инвестицијама, забринуто гледа како се капацитет његовог предузећа сваког дана смањује, док не дође час када ће и оцак престати да се пуши. Пред сталним опадањем куповне моћи становништва лагери прерађене а непродате робе стално се гомилају па и он се пита шта би од уложеног капитала. Ти наши највреднији пионери у сталном су страху да их немају не задеси и очајно упиру погледе у бољу будућност која нажалост не долази. Раденик који живи једино од рада срља у беспустицу. Њега видимо како тумара по земљи из једне вароши у другу безнадежно тражећи посла кога нема.

Пред оваквим стањем у земљи смемо ли седети скрштених руку? Зар не треба нешто урадити да олакшамо тешко стање и сељака и трговца и индустријалца и раденика? Ови сталезичине гро нашег народа и на приходима тих сталеза базирамо приходе буџета који се сада налази на расправи пред нама.

Финансијска политика Господина Министра финансија не може се усредсредити само на одржавање равнотеже буџета и на непрекидном оптерећивању народа у виду разних такса, трошарина и порезе. Та је политика уска, једнострана, чисто меркантилне природе. Она је по моме мишљењу погрешна и штетна директно према националној привреди а индиректно и према државном фискусу.

У доба кризе, немаштине сва оптерећења су неразумна и она дају негативна дејства. Не може се никако прихватити као исправна, финансијска политика, да у колико народ осиромашава да се од њега све више тражи. Напротив дажбине морају ићи упоредо са благостањем народа, т.ј. уколико је оно веће, у толико треба и дажбине да буду веће, а у колико је мање у толико да се дажбине снизе. Наш Министар финансија ради обрнуто; ја не знам како он долази до закључка, да онај коме се приходи све више смањују, да он може све више да даје. Сем ако г. Министар финансија сматра да је у земљи благостање да пољопривреда, трговина, занатство и индустрија цветају и да су то непресушиви извори. Г. Министар финансија може да има ту илузију, посматрајући стање у земљи кроз призму Теразија или његовог зеленог стола. Али факта друшчије говоре. Нека се г. Министар потруди да мало сиђе у народ, да обиђе унутрашњост земље, да на лицу места дође у додир са свима сталезима, па ће се лако уверити да све што сија није злато. Нека сиђе мало до Вардарске бановине. Она није далеко, само једну ноћ брзовозне возице. Он ће одмах још са воза видети да је нестало богатство те покрајине. Видеће да њива, које су биле засејане опијумом и дуваном, више нема. Те њиве, које су давале неколико стотина милиона динара том вредном и штетљивом народу, нестале су. Њиховим нестанком нестало је и богатства тога краја. Он се неће онда чудити зашто су му Велес и Неготин-Вардар дали 49% порезе. (Министар финансија др. М. Ђорђевић: То није тачно!). Тачно је г. Министре, према извештају Финансијске дирекције! — Кажем да се неће онда чудити зашто су му Велес и Неготин — Вардар

дали 49% порезе и неће кривити порезнике да нису били ревностни у наплаћивању пореза. Неће тражити њихову смену, већ ће увидети да је доходак тог народа опао из других разлога. Ако прође само кроз неколико вароши, он ће својим очима видети да су дућани празни и да дућаница узалуд чека свог јединог потрошача сељака, који и пазарним даном не долази да ма шта купи, јер нема са чиме да купи. Не би се он онда грчевито држао своје финансијске политике која ствара забринутост и доводи у тежак положај наше највредније сталеже. Копрена би му пала са очију и видео би да му политика није добра и да је треба мењати. Не би онда излазио са неостварљивим приходима и не би се чудно зашто га сваке године предвиђени приходи демантују. Лако је бацити на папир неостварљиве приходе, а доцније попуњавати новим наметима. Приходи за 10 месеци ове буџетске године, поред уведених нових намета, подбацили су са преко 5/4 милиона динара.

По мишљењу господина Министра финансија терети које сада сноси народ, издржљиви су. То се види из његовог експозеа, у коме он износи многе чињенице, које му служе за базу предвиђених прихода. Тако је било са свима прошлим буџетима, па тако је и сада са овим. Међутим, његова је рачуница и раније била погрешна, па и сада. То ме потсећа на причу о сеоској учитељици која, питајући једног ђака у сеоској школи: кад са једне обале где је било 10 оваца пређу на другу обалу 5, колико је остало на првој обали? добила одговор да није остала ни једна, сва у чуду замерила ђаку да није тачно одговорио, већ да је остало 5. На то ће сељаче: јесте, госпођице, ваша је рачуница тачна за то што нисте чували овце. И ја сада кажем господину Министру: е мој Министре, Ви добро рачунате, зато што нисте привредник и порески обвезник. (Министар финансија др. М. Ђорђевић: Па ваљда сам и ја порески обвезник!).

Како смо од Претседника Владе у два маха добили изјаву, да се више не може рачунати са новим наметима, постоји једно велико питање, да ли ће се овај буџет од 10 милијарди 171 милион динара моћи остварити. Ја себи допуштам право да у то посумњам, јер кад се нису могли остварити предвиђени приходи прошлих буџета, по чему се може очекивати да ће се и ови остварити кад и ова година не само да не даје никакав знак на боље, већ се привредна ситуација погоршава. Тврди се да је у привреди стање стационарно, па чак и да има неког бољитка. За овакво произвољно тврђење узима се као основа наш трговински биланс од прошле године. Тако се вели да је наш трговински биланс активан за близу 500 милиона динара према ономе из 1932 године. Међутим, заборавља се да је 1932 године наш динар био без прима од 28,50% пуних 9 месеци. Рачунски је, да смо ми у 1933 години морали да извеземо више робе а да добијемо мање стране валуте од оне коју смо добили у 1932 години. Са овом калкулацијом не кажем да смо у дефициту, али смо далеко од означене милионске активе. Према томе о каквом бољитку не може још бити говора и не може се оваква не сигурна и нетачна база узети као аргуменат и тиме бранити једно побољшано стање, које у ствари не постоји. То се види и из стања наше целокупне привреде. Новчани заводи су у латентној ликвида-

цији, трговина замрла, а пољопривреда и занатство готово пропали, а да не говоримо о индустрији која тавори тешке дане... (Министар финансија др. Милорад Ђорђевић: Зар и текстилна и дрварска индустрија?!)..

Па то нису наше индустрије, јер се сировине набављају из иностранства, нарочито је то случај са текстилном индустријом, која ужива велику заштитну царину. Она не долази у обзир.

Пред оваквом ситуацијом ми не можемо седети скрштених руку, морамо погледати истини у очи и не смео се заваравати неким цифрама које су далеко од стварног стања у коме се налазимо. Привредна ситуација у земљи, која је све тежа и тежа намеће нам дужност да о свему озбиљно размишљамо и да тражимо путеве да томе злу станемо на пут. Бежи се од експеримената, а ја велим да су експерименти потребни. (Министар финансија др. М. Ђорђевић: Треба сносити одговорност, господине Хаџи Ристићу!). Најгоре је кад се ништа не ради, кад се ништа не предузима, већ се оставља да ствари иду како иду. (Министар финансија др. М. Ђорђевић: Јесте! Ми ваљда седимо скрштених руку!). Ништа горе од заузимања посматрачког става и не прибегавању ма и половним мерама, да се ма шта уради. Кад се види да пут којим се сада иде није добар, да нам привреда запада у све гори положај, зар се сме допустити да се и партично нешто не покуша. Није у духу нашега народа потпуна апатија; наш народ је борбен, живав, оран за највећа напрегнућа и готов да се хвата у коштак са највећим недаћама. Карактеристичан је пример оног обућара у Београду који је, на својој радњи окачио слику где се бори лично са кризом у виду једнога партнера кога је ипак на крају победио.

Поставља се питање да ли се може фактички што урадити? Ја велим да може. Узеху за пример Јужну Србију. Тамо је донста тешко стање у привредном погледу. Али ипак једним смишљеним радом може се ситуација знатно поправити. Главни извори богатства те покрајине су: опијум, дуван и ситна стока. Неразумним нашим ставом у питању опијума ми смо ову рентабилну биљку готово упропастили и то не туђом кривицом већ нашом. Потписивањем и ратификовањем Женевске опијумске конвенције ми смо сами довели у питање културу опијума. Откажимо Женевску опијумску конвенцију, заведемо заштитну царину на уљана семена и ми смо скинули са дневнога реда ово витално питање југа. Опет неразумном и једностраном политиком наше Управе монопола доведена је у питање и култура дувана. Дозволимо слободну производњу дувана за извоз, зашто то забрањивати кад наши суседи Бугарска и Грчка који немају боље дуване, извозе сваке године милионске количине. Оваквим једним потезом и ово се питање скида са дневног реда. Кад би Министарство шума и рудника напустило своју меркантилну политику у питању испаша — сувата за ситну стоку и питање ситне стоке добило би своје правилно решење. Пре свега сувати нису државна својина, па кад се она огласила господарем зашто не дозвољава да се они рационално искоришћују. У место да се наша стада оваца повећавају она се сваке године смањују да их једнога дана сасвим нестане, другим речима да Јужна Србија доживи исте милице у сточном газдинству као што је доживела са опијумом и дуваном.

Господо сенатори, нама се, господо, силом околности намеће израда једног планског привредног програма. Тим путем дали би могућност, да се сваки крај наше државе развија према конфигурацији свога тла и климатских прилика, које владају и оспособили би га у рационалној производњи оних култура, које су њему својствене. Зато је потребно, да се Привредно, веће што пре образује, јер је оно једино у стању да изради плански привредни програм.

Сада неколико речи о валутарној политици. Нећу улазити у теоријска разлагања овога питања, али једно констатујем, да је мени непојмљиво зашто да наш новац има две разне вредности. На страни његова је вредност са 28,50% мања од вредности коју има у земљи и чему служи прим, који пада на терет буџета и привреде. Ја држим, да је ово погрешна валутарна политика нашега г. Министра финансија. Кад се наш динар није могао одржати на висини, коју је имао пре увођења прима крајем 1932 године, каква нас је потреба навела да га путем прима одржавамо? Динар треба да буде израз моћи наше привреде. (*Министар финансија др. Милорад Ђорђевић*: Онда да вреди нулу!). Ако нам привреда вреди нулу, нулу, јер вештачко одржавање не вреди (*Министар финансија др. Милорад Ђорђевић*: То ви мислите!). Динар треба да буде израз моћи наше привреде... (*Министар финансија др. Милорад Ђорђевић*: А пошто привреда нема никакве моћи, то треба да буде динар нула! То изводим закључак из онога што сте Ви навели, да је све мртво, да је све црно и да је све замрло!). Ја сам изнео реалну ситуацију, а Ви пропућте кроз земљу, па ћете видети. (*Министар финансија др. Милорад Ђорђевић*: Ја знам боље земљу! Није земља само Скопље!) — Па и у другим крајевима је исто стање.

Господо, ми смо капиталима сиромашна земља и не можемо себи дозволити издатке, који без потребе терете и буџет и привреду. По моме мишљењу аномалија је, да се вредност новца одржава путем прима. Правилније би било, да се изврши девалвација динара у сразмери овога прима и да се прим даље не плаћа. Једном ревизијом закона о стабилизацији динара то се може постићи и имали би фактичну вредност наше монете. Ми до данас још не знамо, колико је издато на име прима за стране валуте. Специјално Јужну Србију интересује наше валутарно питање. Једино тржиште за извоз продуката са Југа је Грчка, која има слабу валуту. Наши конкуренти са истим продуктима на истом тржишту су: Румунија, Бугарска и Турска, које такође имају слабу валуту и оне нас стално потискују ма да са Грчком имамо специјалне споразуме. Прошле године у питању извоза пшенице наишли смо на јаког конкурента у лицу Америчких Сједињених Држава са девалвираним доларом, тако да писмо ни једно зрно пшенице извезли. Из ових разлога бар за нас на Југу намеће се потреба девалвације динара, јер нам прети опасност, да своје вишкове нарочито у цереалијама не можемо даље пласирати у Грчкој и ако је наш најближи сосед, и ако су накнадним споразумима отклоњене све препреке, као што је било питање хемијске анализе која је за нашу пшеницу постојала. (*Министар финансија др. М. Ђорђевић*: Привредници друкчије говоре!). Ја сам привредник. (*Министар финансија др. М. Ђорђевић*: Извините!). Нама сто-

ји пшеница неизвезена. (*Министар финансија др. М. Ђорђевић*: Није тако. Статистика показује друкчије податке.) Узмите трговински биланс. (*Министар финансија др. М. Ђорђевић*: Ја га имам сваки дан пред очима.) Колико је извезено пшенице у Грчку? (*Министар финансија др. М. Ђорђевић*: Извезли смо друге ствари.) Било је у изгледу да буде нови закључак створен са Грчком, али нас је Америка тукла. Пшеница стоји на Косову.

Пример Чехословачке је довољно поучан, да је крајње време да се мења наша валутарна политика.

Валутарна политика коју води г. Министар финансија претставља по моме мишљењу један минус у његовом раду, али морам признати, да његова буџетска политика нарочито у компримирању расхода претставља један велики плус. (*Министар финансија др. М. Ђорђевић*: Боље да нисте ни то признали!) Он доиста домаћински рукује буџетом. Не пружа се преко губера већ смишљено према добивеним приходима врши и расход. (*Јово Бањанин*: Ако рушите динар онда рушите и буџет). Није тако. Ја примам ту дискусију, али јој овде није место. Код мене је девалвација у ономе што сам већ горе истакао.

Изгледа као да г. Министар није рођен на Сави већ доле код нас на Вардару. Штедљивост није одлика људи са Саве већ једино нас Вардараца. Штета што није дошао за Министра финансија у годинама просперитета, кад се могло штедити и наше би финансије друкчије изгледале него што данас изгледају. Штеди се кад се има, немање је немање, код немања нема уштеда.

Сада, господо, неколико речи о привредној политици која се врши преко наших државних новчаних установа: Народне, Хипотекарне и Аграрне банке и Поштанске штедионице. Ми доле на Југу не можемо бити задовољни њиховим радом специјално Народне банке. Од 2,50 милиарде динара датог кредита у земљи, Јужна Србија са својим један милион и седам сто хиљада становника имала је које сезонског које редовног кредита око 90 милиона динара, а ови су у року од 2 године поучени са преко половине и једнако се повлаче. Прорачунато је да ако се у повлачењу иде овим темпом, да ће престати сваки кредит на Југу, и да она велелепна зграда Народне банке која је подигнута и која кошта око 30,000.000 динара неће имати свој резон детр. То исто важи и за Хипотекарну банку и за Поштанску штедионицу које нагло повлаче све дате кредите путем есконта. (*Министар финансија др. Милорад Ђорђевић*: То је због опијумске афере). Сигурно може и то да буде.

Аграрна банка чинила је доста напора на Југу да земљораднику пружи што више кредита преко месних кредитних задруга, али још неликвидирано аграрно питање и још неразвијено задругарство ометало је, да обилније развије своје месично и хипотекарно кредитирање. Погрешна је политика свих ових новчаних установа што су, у доба најтеже кризе, у повлачењу кредита, ишле истим путем, којим су ишле и приватне банке. Приватне банке су то морале радити, јер су биле под притиском улагача, али државне новчане установе то нису смеле чинити. Или код њих није било разумевања у створеној ситуацији, или није имао ко да им да потребну директиву. Дужност је била Краљевских влада да им не до-

зvole овакав начин рада, јер је њихов поступак у повлачењу кредита знатно погоршао тешку новчану ситуацију. Мени је познат случај да је једна приватна банка у Скопљу, и ако је била солидна, морала да врати Хипотекарној банци за месец дана 3,000.000 динара повучених путем меничног ес-конта. Да би те паре вратила она је своје комитете из скопске чаршије принудила да све менице исплате. Можете појмити како је тешко стање створено у чаршији баш у највећем жеку кризе. Влада је дужна да будно прати све економско-финансијске појаве у земљи и да преко државних новчаних установа настојава да их по могућству ублажује а не погоршава. Министар финансија не треба да гледа да новчане установе доносе њему приходе, довољно је да оне покривају своје режијске трошкове. Главни задатак је њихов привредно јачање земље, и у томе треба да лежи приход за државни фиск, јер ће се индиректно ипак добити. Реформа ових новчаних установа треба да буде у томе смислу, другим речима да служе искључиво за спровођење државне привредне политике.

Господо сенатори, сада прелазим на дуванску политику Министарства финансија и Управе монопола. Наш вардарски херој, народни посланик г. Василије Трбић из Прилепа града, у своме говору у Народној скупштини рекао је: да је изlišно уопште говорити о дуванској политици Управе монопола, а ја кажем народски: узалуд је слепом намигивати и глумом дошаптавати. За Монополску управу изгледа да све оно што се каже, било у Народној скупштини било у Сенату, не вреди, јер је она самостална. Ја бих овакав став може бити одобрио, да је Монополска управа имала успеха у своме раду. Међутим шта констатујемо? Констатујемо ово, да није могла да сузбије кријумчарење. Напротив оно цвета све више, па се почело јављати и тамо где га до сада није било. Њен извоз дувана у листу у сравњењу са извозом Грчке и Бугарске тако је мали, да је довео у опасност и саму културу дувана у земљи. Док је извоз Грчке 1932 год. изнео 35 милиона 302 хиљаде килограма у вредности од 1.821,865.000 драхми, а бугарски 20,492.000 килограма у вредности од 1.078,049.000 лева, наш је извоз био у истој години 5,815.000 кг. у вредности од 237,458.000 динара, да у години 1933 опадне на 4,416.000 килограма у вредности од 143,156.000 динара. (Министар финансија: То је успех). Хвала Богу кад је то успех. (Министар финансија: Успех је извести и толико с обзиром на прилике. До 1926 године ми смо увозили дувана). Не, ми смо увозили само 1922 године а године 1924 износила је берба дувана у земљи преко 30 милиона килограма. (Министар финансија: До 1926 смо увозили). Не, него само до 1922. (Министар финансија: Нисмо имали врста за извоз и увозили смо до 1926 године). То су биле мале количине.

Господо, немам података колико је извезла Бугарска у току целе 1933 године, али ми је познато, да је за 5 месеци прошле године извезла 19,254.000 кг. у вредности од 1.107,780.000 лева. Грчка је за 11 месеци прошле године извезла 30,298.000 кг. у вредности 1.473.959.000 драхми. Грчка је продала дувана у обе године по 50 драхми, Бугарска по 52 лева 1932 год., по 60 лева прошле године, а наша Монополска управа 1932 год.

по 40 динара, а прошле по 31 динар килограм.

На лагеру у својим магацинима наша Монополска управа има и непродатог и непрерађеног дувана заједно са бербом од 1933 године око 37 милиона кг. дувана. Из изнетих цифара видимо да произвођач дувана у Бугарској и Грчкој добија светску паритетну цену... (Министар финансија др. Милорад Ђорђевић: То није тачно!). Тачно је... јер тамо постоји слободна производња, односно систем бандероле, а да наша Монополска управа иако продаје дувана у иностранству по светској паритетној цени не плаћа исту нашим произвођачима. Док Грчка и Бугарска извозе милионске количине, дотле је наш извоз у сравњењу са њиховим минималан.

Док Бугари и Грци стално одржавају на висини културу дувана, наша Монополска управа стално је сужава. 1924 године имали смо бербу дувана која је износила преко 30 милиона килограма у земљи, у Јужној Србији око 15 милиона килограма; од те године култура је толико ограничена да је берба у 1933 години изнела у земљи око 6 милиона килограма, а у Јужној Србији једва 3,50 милиона. Пред овако створеном ситуацијом Јужна Србија не може остати равнодушна, јер губитком културе дувана она губи извор свог економског благостања. С једне стране угрожена ниским ценама а с друге стране сужавањем културе, она мора да нађе излаза из ове за њу тешке ситуације. Неправедно је што Монополска управа не плаћа светску паритетну цену. Произвођач мора да добије ону цену коју би Монополска управа платила да дувана у листу набавља из иностранства. То би мерило требало да буде, а не произвољне цене које она објављује сваке године пре сађења а које приликом откупа не примењује.

Питао сам, једном приликом, једног високог функционера Монополске управе: Зашто објављујете цене од 120 до 2,50 и 1,50 динара, кад их приликом откупа не примењујете?" Одговорио ми је: „Па то је мамац за произвођаче, иначе не би садили.“ Ове године тај се функционер преварио, јер се „Трпе“ у Јужној Србији оствестио, не да се више мамити и у многим срезovima отказао је садњу дувана и вели: „Ако морам да кулчим по бановинским путевима, то радо чиним, јер у земљи сви кулуче, али зашто да кулчим Монополској управи, кад сви у земљи за њу не кулуче.“ И доиста, зар је право да му Монополска управа узима целу бербу просечно по 6 динара, а у појединим срезovima и по 3 динара, као што је било ове године, цена која је у великој несразмери са светском паритетном ценом, а нарочито кад дувана у листу Монополска управа продаје на страни по 30—40 динара килограм.

Она му иначе задржава 10% на име ферментације и 30 пара динарских по килограму на име откупних комисијских трошкова, а манипулација дувана за извоз једва ако износи 3 динара по килограму. Па кад сво већ две године узастопце плаћа дувана по 6—7 динара, а ранијих година никад га није плаћала просечно више од 14 динара, зар је право да на том дувану Монополска управа зарађује више од 15 динара по килограму. Произвођач мора да престане са културом дувана јер му се не рентира. Једино периферијски срезovi дуванске зоне Вардарске бановине имају рачуна

да га гаје и по овим ниским ценама, јер се они регресирају путем кријумчарења, јер им сам терен то омогућује. Прошле године преко 100 хиљада килограма узапћено је кријумчарскога дувана у тим периферијским срезовима.

Да би се култура дувана одржала и ојачала, свесни произвођачи у Скопљу и у Срезу скопском решили су да примене шести одељак Закона о државним монополимa који говори о слободној производњи дувана за извоз. На чело ове корисне акције ставио сам се ја лично, јер сам у Срезу скопском један од јачих произвођача и што ми је дуванско питање у танчинама познато. Како се завршила ова моја акција видећете из преставке коју сам упутно 20-II о. г. Господину Министру финансија, а која гласи:

„Господине Министре, и ако тешка срца ја сам у току прошле године приступио стварању једне задруге у Скопљу за извоз дувана, односно примењивању одељка 6 Закона о државним монополимa од 5 децембра 1931 године, који о томе говори. Кажем тешка срца, јер сам свестан колико је тешко, нарочито у Јужној Србији, где је задругарство у зачетку свога стварања компромитовано, приступити организовању једне задруге и то дуванске, која изискује темељно познавање терентабилне али ипак деликатне биљке. Претходно је било потребно створити терен код тога народа који је индивидуално, егостички настројен и то у једном питању од виталне важности. Али под перспективом да је у питању и сам опстанак културе дувана, произвођачи из Скопља и Среза скопског, свесни свега тога, одазвали су се моме позиву и после одржаних неколико ужих и ширих конференција, донета је одлука да се таква задруга створи и организује. Охрабрен створеним тереном за образовање задруге, мени је био потребан и пристанак меродавних фактора у Београду: Министарства финансија и Монополске управе. Ми смо били свесни да задруга може просперирати само у том случају, ако може рачунати на пуњу благонаклоност и сарадњу оба ова меродавна фактора. Са овако израђеним гледиштем ја сам још у току месеца септембра прошле године, након одржаних конференција дошао у Београд и имао заказане састанке са Господином Министром финансија, са Претседником Монополске управе, са Генералним директором и начелником Управе монопола.

Том приликом а и доцније изнет је начин рада, контингент са којим намерава задруга да отпочне, као и готовост задруге да у пуној сагласности ради са Монополском управом и њеним органима у оквиру предвиђених параграфa постојећег закона. Тада је нарочито наглашено да је задруга свесна да ако Министарство финансија и Монополска управа из буди којих разлога не желе постојање задруге за извоз дувана, и најнижи орган финансијски и монополски може баш у оквиру самога закона чинити такве препреке, да задругу и произвођаче доведу у такав положај, да сав њихов напор остане без стварног резултата и створи им поред материјалне, и кривичне одговорности. Подвукао сам да једино ако добијем пристанак и уверење да ће се према задрузи поступати као према једној корисној установи и за државу и за народ, да ћу приступити организовању задруге у Скопљу и Срезу скопском. На

моје велико задовољство сви ти меродавни фактори одобрили су овај мој подухват и наложили ми да могу одмах приступити стварању задруге, како би још у току ове године отпочели са садњом дувана за извоз. По повратку у Скопље ја сам сазвао скупштину, на којој смо у смислу Закона о земљорадничким задругама и Закона о државним монополимa израдили и примили Правила и изабрали Управу и Надзорни одбор. У Управни и Надзорни одбор ушли су најугледнији произвођачи из Скопља и Среза, а за претседника Управе изабран је потписати. Правила су судом потврђена и нама предата 4 јануара 1934.

5 јануара 1934 године, Правила су достављена Монополској управи и од тога датума задруга је ступила у званичан контакт са Монополском управом. На жалост, на многобројне претставке које је одмах упутила задруга, чији се препис доставља у прилогу овога писма, Монополска управа није задрузи ни на једну претставку до сада одговорила.

За време мога бављења у Београду посетио сам у два маха начелника Монополске управе г. Александровића и једном самога претседника, и том приликом саопштено ми је да задруга не може отпочети са садњом дувана у овој години, већ да то остави за идућу годину. Два су разлога изнета: Прво што задруга нема подигнуте своје магацине за смештај дувана, а друго што се није благовремено, у смислу § 17, јавила са бројем струкова колико мисли да засади у току 1934 године, како би сходно овом параграфу Монополска управа издејствовала од Министра финансија потребно одобрење и то објавила, преко Службених новина најдаље до 31 децембра пр. год.

По моме мишљењу први разлог отпада, јер § 53 истина, предвиђа подизање магацина, али то не значи да је задруга дужна да одмах подигне магацин, већ да задруга у својим Правилима мора то да предвиди, што је у овом случају и учињено. Кад је задруга предвидела подизање магацина, она је потпуно удовољила овом захтеву. Монополска управа дуго година била је без магацина, па је ипак, ангажујући туђе магацине, смештала милионе килограма дувана. То исто ће урадити и задруга, било узимањем под закуп монополске магацине, који ће бити празни у току 1935 године, било приватне магацине, којих има неколико још из турског доба, са којима се и сама Монополска управа дуго година служила.

Што се тиче другог разлога, он је чисто формалистичке природе и нема никаквог практичног негативног дејства за Монополску управу. Контингент од 100 хиљада килограма или 10 милиона струкова не може никако да угрози производњу дувана за потребе монопола у Скопљу и Срезу скопском, јер ова околина располаже са 7 хиљада хектара погодног терена за културу дувана са 7—8 хиљада професионалних произвођача. Ово се потенцира и тиме што је према већ објављеном броју струкова за садњу дувана за 1934 год. ангажовано од стране Монополске управе око 1.500 хектара, на којима ће садити једва 2.000 произвођача. За рад задруге остају 4—5.000 хектара или 4—5.000 произвођача. Како задруга отпочиње рад са једном незнатном количином од 10 милиона струкова, другим речима са 100, највише са 200 произвођача, то формална страна § 17 не може

служити за базу да Монополска управа не дозволи задрузи садњу дувана за извоз у току ове године. Сем ако се не жели да уопште задруга постоји и да јој се рад још у почетку омете. Монополској управи још у октобру прошле године био је познат контингент струкова који се намерава да засади за извоз у току 1934 године и мало изгледа чудновато да се она јавља са овим захтевом 17 фебруара 1934 год., и ако је имала још 6 јануара о. г. и правила основане задруге и њене претставке о садњи дувана за извоз. Она је могла одмах по пријему правила и претставака да се позове на § 17 и благовремено упозори задругу да не може рачунати са садњом за ову годину. Овако прелазећи ћутке више од месец и по дана довела је у питање и сам опстанак задруге и напела материјалну штету оним задругарима који су се јавили за садњу дувана за извоз и онемогућила им да се јаве до 31 јануара т. г. за садњу за потребе монопола, јер према § 51 један те исти садилац може садити дуван или само за извоз или само за Монополску управу.

Кад се све ово има у виду јасно је као дан да Монополска управа не жели постојање задруге, већ хватајући се за један, по моме мишљењу ништаван, чисто формалистички разлог, хоће још у зачетку да омете рад задруге. Овде сматрам напоменути да задруга има произвођача само из оних рејона где је садња дувана одобрена, да ће се дуван за извоз садити на одобреним теренима, који због суженог контингента струкова за потребе монопола, остају на претек и да је на тај начин задруга удовољила битним захтевима Закона о државним монополимима.

Изговор да је потребно дуже време да се многа питања расправе и да према томе задруга одложи сађење дувана за извоз за идућу годину, неоснован је, јер уопште не постоје никаква питања, јер и ако постоје она су до сада у току прошлих месеца на многим састанцима усмено расправљана; ако се пак жели да се она и писмено расправе, имамо за то доста времена, јер садња дувана почиње најскорије 1 маја ове године, а предаја дувана биће тек фебруара месеца идуће године. За то време може се регулисати и питање магацина; за производњу немамо шта регулисавати, јер према § 52 Закона о државним монополимима „наређења о садњи дувана за монополску управу важе и за садиоце дувана за извоз”. Наравно, неће бити времена, ако се претставке задругине узимају у рад после месец и по дана од дана њиховог пријема.

Под претпоставком да се жели постојање већ основане задруге у Скопљу, ја Вас молим, г. Министре, за дејство код Управе монопола да она измени своју одлуку и дозволи задрузи сађење дувана за извоз још у току ове године. Одлука је потребна што пре, јер се расад мора спремати још почетком марта ове године, наравно ако буду погодне климатске прилике, иначе може и мало доцније.

Разуме се да г. Министар по овоме није ништа урадио.... (Министар финансија др. Милорад Ђорђевић: То није тачно!).

Претседник др. Љубомир Томашић: Молим вас, г. сенаторе, да завршите ваш говор, јер је време већ протекло.

Спира Хаџи-Ристић: Ја бих молио да ме са-

слушате, јер је ово врло важно питање — ово је витално питање за целу Јужну Србију. Треба видети јесам ли ја у праву, или нисам.

„На крају сматрам за потребно напоменути, да ако се задруга омете у почетку свога рада и не дозволи садња за извоз у овој години, нити ће бити могуће одржати постојање задруге нити уредити задругаре произвођаче да и даље остану у задрузи и чекају садњу дувана за извоз у идућој години. Ја добро познајем менталитет народа на Југу, може се рачунати да је ствар пропала за навек и сумњам да ће се у будуће уопште моћи применити одељак 6 о производњи дувана за извоз Закона о државним монополимима.

Изволите примити, Господине Министре, уверење о мом одличном поштовању.”

У једном акту који је био упућен Самосталној монополској управи 10 јануара ове год. нарочито сам нагласио да је: „главни циљ задруге да извозом у што већем обиму прошири културу дувана и на тај начин побољша наш трговински биланс према иностранству и економски ојача становништво које се искључиво бави том културом и има погодне терене”.

Господин Министар финансија изјавио је у Финансијском одбору да поред § 17 који онемогућава рад задруге у овој години постоји и један психолошки моменат, који је рђаво дејствовао на чланове Управе монопола, а тај је: што је задруга тражила да јој Монополска управа изда један магацин где би сместила свој дуван, а овај се захтев протумачио као да задруга иде на то: да у случају ако свој дуван не успе да прода, да натера Монополску управу да га откупи, јер су задругари сироти људи. Пре свега задругари нису сироти произвођачи, већ економски најјачи, јер према задружним правилима: задругар може бити само онај произвођач, који да обавезу да неће тражити одмах исплату приликом предаје дувана задружном магацину, већ да ће му се исплатити кад се дуван прода односно уновчи. Од 7 хиљада професионалних произвођача ми имамо за сада учлањених 200 економски јаких задругара. Што се тиче магацина који је тражен од Монополске управе за смештај дувана, цитирају акт који је упућен 5 јануара о. г., из кога се може видети како је Господин Министар нетачно обавештен од стране Монополске управе. Акт гласи:

„По § 53 и 56 Закона о државним монополимима задруга је дужна да произведени дуван за извоз прими у своме магацину најдаље до краја фебруара, у овоме случају до краја фебруара 1935 год. Како Задруга у својој првој години рада не намерава да спрема веће количине дувана за извоз и како би за њу непробитачно било да још сада подиже магацин или да узима под закуп, моли се Управа да за прво време, а нарочито за дуван који би спремила за извоз у току ове године, изволи уступити један од својих магацина на овд. Монополској станици. Четири магацина која су подигнута, капацитета су од 4.000.000 кгр. дувана. Међутим према већ објављеном броју струкова за Скопље и Скопски срез, производња дувана за потребе монопола неће бити већа од 1.000.000 кгр., тако да за произведени дуван за извоз који неће премашати количину од 100.000 кгр., може се одвојити један магацин или део магацина где би дуван био смештен у току идуће године и изврше-

на потребна манипулација. Задруга је вољна и да плати извесну закупнину. Ово би било у интересу Задруге па и монопола, јер би монопол имао јачу контролу над радом Задруге. Зашто би Задруга плаћала излишну закупнину, ако би Монополска управа стала на гледиште да Задруга још од сада подигне или закупи неки приватан магацин."

На питање опет једног високог функционера из Монополске управе упућеног мени: шта ћемо урадити са дуваном, ако га не продамо, — одговорио сам: таква једна мала количина насигурно ће се продати, дуван траје неколико година, па ако га не продамо, спалићемо га, господине, јер је то наша својина, а ми, задругари, у интересу пробијања леда на иностране пијаци, готови смо на све материјалне жртве. Међутим, ми имамо могућност пласмана у Египту, где је наш дуван зван „каршијак“ још из турског доба познат. Ево извадак из једног писма, које сам добио из Александрије 4/1 о. г.: „Према Вашој жељи ја сам се одмах свестрано заузео и распитао о могућности пласмана дувана, те сам дошао до констатације, да се може радити. Чак, шта више, ступио сам лично у контакт са појединим највећим фабрикантима цигарета и поједини старији присећају се дувана тако званог „каршијак“. Овде се могу потрошити како боље врсте дувана такођер и лошије, једном речју, могу Вам казати, да се некадашње везе могу успешно обновити постепено и свестраним енергичним радом. Цене дувана зависе од квалитета као и порекла дувана. Садашње су цене почевши од египатских пијастра 7—25, т.ј. од 17.50 до 62.50 динара по једном килограму циф Александрија, где постоје специјални магацини за смештај транзитног дувана. Поједине земље које пласирају свој дуван овде јесу: Грчка на првом месту, затим Бугарска, Турска, Атина и Јапан. Ове последње неке најниже квалитете у врло малим количинама. Поднећу Вам опширне податке о могућности продаје дувана у Палестини и Сирији."

Ја јако жалим, што г. Министар финансија и Монополска управа нису остали доследни датој речи још у септембру месецу прошле године пре образовања дуванске задруге, већ хватајући се за § 17, који је формалистичке природе (*Министар финансија др. Милорад Ђорђевић: Али је закон!*) и за неке неосноване разлоге одложили рад задруге за годину дана и тиме довели у питање и само постојање задруге. Времена су тешка, бирократизмом и параграфима се не решавају привредна питања. Свако одлагање, које није морало бити, специјално у овом случају, штетно је и по државне интересе и по интересе народа на Југу. Морају се створити услови да тај народ и даље гаји дуван, јер нема чиме да га замени.

Кад се са Највишега Места препоручује задругарство и када је створен терен за ову задругу, која је од еминентне привредне важности, ја не могу да појмим, да Министарство финансија и Управа монопола олако прелазе преко ове акције, тако корисне, нарочито у садањим приликама, када се има наде једино у дувану, који се ипак према осталим земаљским производима најбоље плаћа на страни и за кога постоје тржишта која га траже. Само Немачка увози годишње 70,000,000 килограма.

Господина Министра финансија молим, да

што пре дође у везу са г. Министром трговине и индустрије, како би се у претстојећем уговору са Немачком предвидела једна клаузула о увозу нашега дувана у ту земљу, према којој је наш трговински биланс у пасиви. Ја ћу пак са своје стране настојати да одржим задругу, како би почела рад у идућој години, само ћу ја овога пута тражити од Министарства финансија и Монополске управе да све што кажу и напишу, како не бих у идућој години доживео разочарање које сам ове године доживео. Ми из задруге хоћемо да са Министарством финансија и Монополском управом радимо у пуној сагласности, да нас они сматрају за корисне сараднике, на корист државе и народа на Југу. Пристајемо у оквиру закона на све услове, јер нам је једина жеља рад и ништа друго. Не можемо да гледамо, како нам њиве пропадају и не желимо да их замењујемо којом другом културом, која би била штетна за друге крајеве наше отаџбине.

Господо Сенатори,

Са једним планским привредним програмом ми ћемо оживети радиност у земљи, а са девалвацијом динара према његовој фактичној вредности на страни скинућемо знатан терет са нашег буџета и са наше националне привреде. То захтевају битни интереси наше привреде и наша привредна и финансијска политика мора се упутити у томе правцу. Политику статус квоа треба што пре напустити. Дефлациона политика, овакова какова је, штетна је. Она ствара беспослицу, обара вредност непокретним добрима и земаљским производима, спутава сваку радиност и онемогућава сваки рад и подухват у земљи.

Господо сенатори, ја ћу гласати за овај буџет, јер имам пуно поверење у Владу на челу које се налази г. Никола Узуновић, човек од несумњиве вредности, који добро познаје привредне прилике у земљи, јер и он припада колу људи који се баве пољопривредом. Он зна стање у земљи, у сталном је додиру са народом, познаје његове потребе и свестан је шта се може а шта се не може учинити. Он је човек од акције и рада, свестан је вредности и радљивости нашега народа, добро је упућен шта наш народ може да да само кад се добро води и добро упути. Кад је могла малена Србија без мора, притешњена злобним суседима, да се привредно ојача, зашто то да не може наша велика Југославија коју је Бог обдарио свима добротама и земаљским благодетима, које ретко која земља у Европи има. На носач, господо, оставимо теоријске формуле, приступимо практичном раду, искористимо наше плодно тле и вредне руке нашег добродог и радљивог народа, који не зна за умор и који је готов за сва прегнућа и за сва пожртвовања. Тиме сам свршио. (Бурни аплауз).

Претседник др. Љубомир Томашић: Реч има сенатор г. Пајо Обрадовић.

Пајо Обрадовић: Господо сенатори, у прошле двије прорачунске расправе ја сам гласао Краљевској влади прорачун. Наравно гласаћу и овај пут, јер знам да би без одобрења буџетског, особито у садањим приликама какве су, и за државу и за народ настале штете и политичке и социјалне и економске. И гласаћу стога што и ова Влада четврта по реду стоји на програмском становишту, да се у вођењу националне и државне политике

мора строго држати правца, који је шестојануарски манифест и Устав поставио за правило; и од кога се отступити не смије. Сувише, господе сенатори, у колико у том правцу уопште може да буде изразитија од перђашњих, изгледа ми да она може да уложи више одлучности, јер је Претсједник Владе уједно Претсједник странке, која се је на том основном принципу за вођење државне и национале политике формирала.

Ко има страначки плебисцит и према томе повјерење широких маса народних скупљених у једну бројем тако импозантну странку, која се регрутује из сва три племена и из свију крајева државе, а поврх тога повјерење другог уставног фактора, на сваки начин мора да пружа вишу гаранцију.

Господе сенатори, кад смо преживили први моменат, у ком је због постепеног прелаза из неуставног у уставно стање морао претходних Владе бити претходник њезин из доба неуставног, нашло се је, — као што је сасвим природно — за сходно и корисно да вођство у име Његовог Величанства Краља преузме личност изразито политичка.

На жалост, онај коме је то вођство било повјерено, није имао довољно здравља физичког, да носи бреме и савлада све послове и вањске и унутарње политике. Прескупирани с вањском морао је дуго да одсуствује из земље, а за то вријеме и прије потпуне формације и консолидације у странци, која је још носила име које је у себи сувише на незгодну прошлост сјећало, рађале су се код појединих група с различитом политичком прошлошћу и историјом и тежње, веле — али ја не вјерујем — и претензије, које су изазвале и опрез и суревњивост.

Мени је стога било жао, да је човјек репутације једног г. Воје Маринковића можда стекао у вјерење да смо ми онда још прилично били далеко да будемо једна душа као што смо једно тијело и што му се је можда кад се вратио причинило, да су у оном пролетњем превирању и бујности с цвијећем нарасле и коприве, па да његово слабо здравље физичко неће моћи да потка напоре да се потпуно душимо и да се претензије и амбиције сведу у нешкодљиве границе. И пошто је срачунао да за то треба више напора него му слабо здравље дозвољава, поднио је оставку.

Нашло се је онда за сходно да се састав Владе повјери неком, који има чврсто здравље и јаке живце да затупљује и обрезаје и ко ће пружати гаранције, да неће дати, да мали прерастају велике и да велики не загуше малешне.

Да се спаси мисао водиља и јединство странке и да се не удаве у закулисним надмудривањима након консултације са врховима нашег живота парламентарно политичког, одлучио је Његово Величанство Краљ да даде вођство личности, за коју се је држало да ће моћи нивелирати.

Да у мојим овим ријечима о амбицијама, претензијама и надмудривањима опозиција не би наша неко признање с наше стране за диференције какве у схваћању, или можда провирање до министарских столица, ја хоћу да нагласим да смо ми од таквих и амбиција и надмудривања чисти, и да се ради само о амбицијама ко ће јаче радити у смислу програма.

Како рекох, личност за нивелирање тражио је моменат. Сав је живот компромис, а политика је пар екселанс вјештина могућности. И пошто је г. Сршкић имао за собом заслуге из режима шестојануарског а поред спреме и рутине политичке и јаку прошлост политичку, и пошто је одрастао на терену који је од вајкада и опрез и мудрост и резерву наметао, био је за вођство најприкладнији.

Ја сам стога у овој својој припростој сеоској глави мислио: хвала Богу драгом, кад губимо Маринковића да барем добивамо Сршкића! Као Србин Босанац тежио је вазда за јединством са Србијом и позна добро прилике у ослобођеним крајевима државе, а као члан негдањег Југословенског одбора пружа гаранције за мисао југословенску. Осим тога држао сам — као Сарајлија знаће да држи равнотежу као Евралканац, (да се послужим номенклатуром Евразијском), умјеће да угоди и нама с припростом старинском и онима с новом модерном памећу и навиком.

Стога сам се обвеселио Влади г. Сршкића.

На невољу своју мада сам много поштовао и поштујем и сад и касније ћу г. бившег Министра Претсједника Сршкића, — ја морам признати, да режим његов у мом крају није био руке најсретније. Бојим се стога што он за нас мале с припростом памети или није имао довољно времена да нас саслуша или довољно вјере да ми добро видимо, па да испуни оно што смо ми мали од њега очекивали. Преокупиран вољом да рјешава више проблеме у странци и животу државном бојим се испустио је из вида — да не тврдим другдје, али у мом крају, — да се треба који пут и земљи сагнути да прочепрка мало ситнице, које се или ушљед пасивитета или ушљед неког погријешног рачуна политичког оних који су директно за њих надлежни, онамо да гађају и народу чине зло и кваре му вјеру да се озбиљна брига води о њему.

Ја сам без успјеха навирао да му ухватим вријеме па да докажем да који пут не само срески начелници већ и претсједници општина могу да навуку огорчење, па да треба врло великих напора да се народ одржи и у свему осталом осим оданости Владару, која је онамо неприкосновена, на линији, којом га водимо да по њој иде, не силом већ својом вољом спонтано.

Ствари су се ушљед вјере Министра Претсједника у Министра унутрашњих послова а Министра унутрашњих послова у г. Бана, а господина Бана у среске начелнике и још ваљда кога, развијале тако да ја већ нијесам знао шта ћу почети.

Било ми је тешко и спремио сам био за лањску буџетску расправу да код буџета Министарства унутрашњих послова изнесем и протестујем против онога што се ради у мом крају. Опет сам прегорнио и претпоставио да до краја будем лојалан, и да не износим оно, што режим терети, да не дам материјал да се злурадо искористи. Надао сам се да ћу лојалношћу провоцирати контралојалност. Г. Министар унутрашњих послова нудио ми је онда компромис на подлози неке подјеле сфера интереса, кад нови изборни закон ствара два од једног изборног среза. Као да сам ја могао оставити недужан народ без заштите у ма ком. И није ми преостало друго него да учиним оно, на што су ме већ одавно сви моји из оних срезова гонили. Можда сам тиме изазвао пљев,

па се ваља није послушало до краја, а што је још горе, ја сам не само осјетио, да ми се на тај начин изнуђена концесија хтјела учинити бескорисном, него ја осјећам и то да у срезу, у коме ми се није изашло у сурет мојим захтјевима и у коме живим и интимно сам везан за њега, да свазбијем зло које сваки дан гледам очима. — имам отворено управни апарат и против себе и против оних који мени вјерују.

Господо, под притиском овог осјећаја и пошто је ова тактика узела драстичне размере, ја данас гласајући и одобравајући буџет овој четвртој Влади, морам да се против те тактике и метода управне власти оглашам. Ја држим и надам се, да ми неће бити узаман.

Господо сенатори, кад сам имамо владу г. Николе Узновића. Владу тридесетогодишњег парламентарца Србијанца и Претсједника наше странке, држим и вјерујем, да уједно имамо и гаранцију и да добро позна политички живот и да има одлучности да руке засуче. Чим то велим, можда одузими себи право да даље говорим и да би требало једноставно да речем: гласам за промену без изгачора и без поговора. Али ми опростите, господо сенатори, и нека ми опрости г. Министар претсједник. Ко се једном осури, пирн и кад је једо ледено.

Господо, ја сам се био обвеселио г. Маринковићу, па га је слабо здравље смело, да ми даде сатисфакцију веселу, јер су неправде, отпочете још под владом г. Пере Живковића, остале и иза њега. Обвеселио сам се онда г. Српкићу па га је, бојим се, концилијантна нарав одвела правцем, да ми се ресеље у жалост окрене. И док се овако измрцварен разочарањем не снађем, прије него одгласам данашњој влади буџет, морам рећи своје потуге и казати уз какве напомене гласам за буџет. Сад ми је најзголније. Потуге не крију у себи жаовицу за њега. Неће га бољети, јер не носи за њих кривицу и нема рашта да ми касније плаћа с немиљком. Пустим ли ову прилику, овакву је ухватити нећу никада. Не речем ли — они који су криви да је код мене онамо зло, радиће овако и даље; речем ли касније, мислиће нови наш г. Министар Претсједник, да њему приговарам и неће имати воље да поправља.

Господо сенатори, и поштована Краљевска влада, ја гласам за буџет. Гласам јер га треба и народ и држава и гласам, јер разлози и за негласање могли би стварно важити само као савјет и иницијатива за будућност. Иако су Сенат и Народна скупштина — Горњи и Доњи дом — у теорији потпуно равноправни као два дијела законодавног тијела, изграђена на темељу начела подјеле власти у држави, иако по теорији Горњи дом има и неку надмоћност и, пр. код питања о буџету чак може нагнати, да се Доњи дом распусти, опет у пракси и специјално код буџета Доњи дом има првенство. Он га прави и он постаје господар ситуације и као таквом њему би у државама са парламентарном одговорношћу владе, влада имала и да одговара.

Господо, све иако код нас не постоји парламентарна одговорност владе и све иако би се због тога можда сукоб између Горњег и Доњег дома, изазван у Горњем дому ријешно падом владе која није умјела да постигне сагласност, ипак ни у овом случају Сенат не одбацује буџет, баш због

тога што нема те исте парламентарне одговорности, већ према данашњем стању влада одговара само другом уставном фактору. По својој структури, Сенат као тело у које други уставни фактор по уставном праву именује половицу чланова, не може да одбије — мимо опасност да сам буде поништен — буџет који је Доњи дом дао влади одговорној другом уставном фактору. У случају у ком би то учинити морао, он би — ја бар то по својој неправничкој сеоској памети судим — морао донијети закључак да се сам распусти с разлога што га је влада неглижирала и није хтјела унапријед да сондира у колико може на повјерење Сената рачунати. А пошто се ово сондирање врши код именовања нове владе у консултацији његовог Претсједништва, Сенат је унапријед везан да буџет који је Доњи дом изгласао, изгласа и сам; можда само с малим амандмачима, који не изазивају сукоб. Ако би можда био случај да Претсједништво код консултације није водило рачуна о мишљењу чланова Сената, у том случају прелази ствар у нашу унутрашњу компетенцију и имало би да се захтјева промјена тога Претсједништва.

Дакле, ми смо ту да оваквој влади помогнемо и олакшавамо свршавање послова, због којих се поставља. И све наше теоричко право практично се може свести у буџетској расправи на то да — осјећујући прошлост и гледајући будућност, упозоравајући на моменте који отежавају и који могу олакшати да се Уставом постављени циљ може брже и лакше постићи — искажемо критику и дадемо сугестије.

Ја нијесам партизан и сеоски сам топ, али држим да и они који гласају у Сенату против буџета не мисле да га руше и, бој се, кад би видјели да ће га свршити, довољан би број био код гласања отсутан да он може проћи.

Стога ја гласам за буџет; али наглашвијем да не ваља управна ни тактика ни практика, која се помијењује у мом срезу гђе долази у непосредан додир с народом. И то тако не ваља да је ружно ако овако остане и није добро ако остане.

Не велим тим да је сврла тако. Шта више држим да је тако извучио ошће ће је мени најинтимније на срцу да не буде тако.

А све је онамо тако зато што влада неко бизарно схваћање да силом треба изнудити оно што само од себе не долази као спонтани израз воље народне. И што се из тог бизарног схваћања рађа и друго још бизарније да не треба рјешавати сенатору кога је именовао Њ. В. Краљ, па се због тог бизарног схваћања не, уважавају сенаторове ни молбе ни жалбе ни предлози, ни захтјеви ни тужбе које он у име народа и народног добра и мира подноси — до тих граница да се он у очима народа потпуно ниполантава.

Ја ћу остати до краја лојалан у вјерењу да ће ми бар ова влада квитирати лојалност с лојалношћу и уважити да то тако не може остати. Остаћу у границама и зато да не износим нашу унутрашњу ствар на јавност да је она черупа и развучи. Остаћу и за то да ми се не рече да прелазим на лични терен иако лични мотиви у ономе што се ради, што се брани и пушта да се ради, домичирају.

Ја сам под пресниом моралном оних што су остали код куће био смислио да не штедим и ја,

кад нико не штеди народ ни мене. Ипак сам се но-
ћас много сам собом хрвао да прекалупим мисли
и елиминирам све оно што би могло изазвати ма
и најмањи приговор да не пазим, дајем ли више
штете него користи. И сву ноћ нијесам спавао
због те хрвачине са самим собом. Кад сам се из-
мрцварио онда сам се савладао.

Али, господо сенатори, и Господине Министре
Претседниче, ја морам да подвучем двоструко
ово што ћу рећи: Ако је једном Његово Величан-
ство Краљ по дубокој Својој интуицији, видјевши
ме посред оне сиротиње, осјетио слутњу да бих мо-
гао ако не знањем а оно чашћу и дубоким осјећа-
јем дужности да на овом месту одано и несебич-
но послужим Њему и великој мисли, коју носим
испред народа као њезин заточник, ја знам да мо-
ја часност и несебичност и моја дужност да будем
исправан мора бити још двоструко већа и два
пута чистија.

Постављен овим највишљим повјерењем за
сенатора, ја ничим другим нијесам оптерећен осим
одговорношћу и судом своје савјести да послужим
часно и поштено своме Узвишеноме мандатору,
народу и држави. И тај ми суд налаже да гледам
објективно на ствари које се догађају и развијају
и да се као личност повјерења Краљева дигнем на
виши ниво и да осјењујем и изричем свој суд о
појавама у животу народном, социјалном и поли-
тичком, потпуно са гледишта да ли оне користе
или шкоде опћем интересу и државном и народном.

Ја нијесам правник али дистингуирам по ло-
гици коју природни и ненаоружани стручном
спремом здрав разум намеће. Знам да постоји
разлика између посланика и сенатора. Сувише знам
и то да постоји разлика и између бираних сена-
тора и од Краља именованих сенатора. Правно и
формално та разлика не постоји и она је с тих гле-
дишта и недопуштена; али у збиљи има разлике, јер
су посланици а и бирани сенатори политички људи
и од странке и бирача овисни, док су именовани се-
натори личности повјерења Владаревог. Из разлике
извора једног и другог мандата излази и разлика
у функцији и одговорности. Док први добијају
мандат избором, дакле, повјерењем бирача, дотле
други добијају мандат повјерењем Круне. Први би
природно морали према томе да имају обзир на
расположење бирача — не по праву него по факту,
а други на расположење Круне.

Ја према томе схваћам да у извјесним нијан-
сама и моментима настаје и различито држање по-
литичких фактора према та два мандата. И разу-
мијем да има момената кад прве регардира ције-
ли апарат управни и политички, а на друге се не
осврће. То је против права и закона; али тако
бива. Бива исто тако као што су и они обавезни
да воде рачуна о жељама бирача, не правно него
с тога што имају политичког рачуна и исто онако
као што је веза између народа и између парламен-
та не правна него политичка.

Ја према томе знам и то да би ја био као од
Владара именовани сенатор по природи свог по-
ложаја требао да имам у виду само општу држав-
ну и народну патриотску линију, коју је као своју
завјетну мисао себи поставио мој узвишени ман-
датор, не улазећи ни у какве појединости и ситуаци-
це. Ја најзад могу бити и човек странке али не
морам. Ја сам то стога што досад налазим да Ју-
гословенска национална странка даје и својом сна-

гом и својим престижом најјачу гаранцију да ће
мисли мога мандатора најсигурније и најбрже да-
ти сатисфакцију.

Ако сам једном поред оваквог схваћања био
присиљен да интервенирам против ексцеса управ-
не власти која је пуштала да декретирани прет-
сједници с четом чиновника општинских прогоне
оне који су за ме гласали и да упропашћују на-
род и општине, значи да сам то морао. Морао сам,
јер то на мој савјет није хтио да чини посланик,
морао сам то јер је то било у интересу опће ства-
ри; морао сам, јер сам био интимно и морално дуж-
ан као кривац за њихову невољу. Гласањем за
ме навукли су на се омразу, па су за њих — у прет-
поставци да су непријатељи и посланику и онима
који су се за њ највише експонирани — настали
сваке врсте прогони; глобе и затвори, и сметње да
добију службу и премјештај и одузимање конче-
сија и затварање радња.

У оваквом беспримјерном случају кога ваљда
политички анали једне исте странке не памте ја
сам то морао због оне више линије — да се не
деморалишу. И да нијесам био дужан због повје-
рења, која су дали и мени и оној мисли у име које
сам повјерење тражио, а коју мој Узвишени Ман-
датор носи испред народа, дужан сам то био већ
по природи свога положаја.

У уставној монархији монарх је шеф управне
власти и управни органи дјејствују као потчињени
органи његови. Као сенатор по повјерењу монар-
ха ја сам дужан пазити и контролирати да ли се
управна власт својим несолидним методама и так-
тиком не дискредитује пред народом и да ли неко
или с двора или изнутра неће повући у искушење
народ да посумња да је та власт изишла мутна
још са извора; и најзад дужан сам да спријечим
насиље кад се иста ствар може постићи лијепим,
исправним начином. Дужан сам јер ме нико не мо-
же увјерити да је прече да извјесни претсједници
општински опет остану претсједници као упори-
ште за неку интимну политику, него задовољство
и мир народни, специјално у ова тешка времена
кризе, гдје је и онако ушљед бесполице незадо-
вољство велико.

Ушавши по дужности свог позива у тај му-
чан посао, ја сам ишао од степенице до степенице
и писао сам и ишао г. Бану и г. Министру унут-
рашњих послова да смијене среске начелнике, који
то све дозвољавају. И кад су ме слали г. Министру
без портфеља, покушао сам и то. Ми смо Југо-
словени: Бан је Хрват, Министар унутрашњих де-
ла Србин је и, дабоме, не може ништа бити без
Словенца, и морао сам ићи код г. Министра Кра-
мера (Смех). Ако сам онда у тој невољи и ушљед
неодазива учинио и задњи корак, то је најзад мој
пут и дужност била. Али с тим нијесам заслужио
да ми се након удовољења у једном срезу у дру-
гом свету сав апарат управни директно надлежи
за онај крај.

Ја сам већ по своме положају дужан да узим-
љем у заштиту, јер сам добивши повјерење најви-
ше и с њим овлашћен да дедам политички, по-
шао правцем да онај крај иза разочарања поли-
тичког од 1927 и 1928 године, не привежем, већ
приквјем за скрт ором Владару колико великом
толико племенитом који као носилац свете мисли
народне и државне из превелике своје брине и љу-
бави према сиротињи умије да буде дарезљив чак

и на начин родитељски дискретан.

И приковат је, јер је спонтану љубав народну према себи и своје дому он сам толико оснажио и толики јој полет домио, да је проста бласфемија да си макар ко даје кадити да може објавити да је та спонтанна љубав и оданост Његовом заслугом нарасла. И ја то овде коригујем и најсвечаније одбијам да би у срезovima Лапачком и Грачачком био потребан неки посредник, да се та љубав и оданост одржи. Али ја и то знам, да се ова љубав и оданост не смије од управне власти израбљивати и с рачуном на њу нагонити да за вратом носи оне, који му пију крв, само зато да се докусура неки интиман биланс политички. Нема среће кад вуци сјављују благо у оборе. И ако благо кад га они осјављују не прене на све стране испред струге, дрхтаће у тору и једва чекати псе да залају. И морам рећи: много би више користило ствари да онај, ко треба да контролира, долази изненада да затече друштвене вукове на стрвини, него онда кад им се поручује, кад ће доћи да могу отрати зубе на дефиловати с поздравима. Неки од адоратера толико су се од миља расплинули да нијесу могли оцијенити које су присподобе недопустиве. Бар ондје гдје се зна да стоје тужбе против њих, па макар било за то да се неглижира онај који се жалио јер се је морао жалити. Нама је онамо тешко било као да нас Његово Величанство Краљ није усрећно љетос доласком да Му се радујемо па да се на Своје очи увјери колико га љубимо спонтанно својом љубави, па је однекуд бачена парола да је то крив сенатор и да ће за то бити из Сената избачен.

Господо сенатори! Ја вас, бојим се, замарам и морам свршити. Све што сам рекао не исцрпљује ствар и још нема ни спомена о организацијама и начину на који су оне проведене и каквих су квалитета најпрви часници у једном срезу ни о том како су нама забрањивали да потпишемо изјаве да ступамо у странку, да групно можемо ући у њих са захтјевом реорганизације, ни спомена о општ. изборима и о томе како смо из среза лапачког узалуд слали претставку коју смо потписали нас 104 тобож најугледнија, да се именују мјешовити бирачки одбори, бар за то да се и за случај неуспјеха листа моје групе разбије сумња, да су записници фалсифицирани, ни о том како су третиране листе које је препоручивао сенатор а на којој је све и један уписани кандидат — замјеник и предлагач прије потписао пред два свједока изјаву да у странку улази, и о лажи која је лансирана у сенаторову парохију, да би нека села још лаши добила цистерне, али да није дао сенатор. Ни о том како се је тражила забрана да сенатор за лани заказани збор странке не даје легитимације само да се овђе блефира да је онамо на другој страни све.

Ни спомена нема како се онамо купују бивше суше киријашке и бивши магацини адаптирани за школе, за хорендно скупе паре у вријеме кризе кад народ проклиње бановинске намете и таксе, само за то да главни кортешки могу платити мјешнице добивши 240.000 и купити кућу овдје у Београду на Котеж Ненмару за 500.000 динара добивши 330.000, зашто би се да грађевне секције прерувете операте према радној цијени данашњој могла саградити гимназија, како се граде школе у Лици на пилотима и оне које за годину кашње

пријема од врха до дна пуцају, и како се добивају градитељске дозволе и без стручне школе, без шетртовања камо ли помоћништва у занату икакову.

Ни спомена о томе како се службе дају и како се брзојавно премјешта на 8 дана пре општинских избора, како се јуре једни да се други довуку; каква је рокада у општинском чиновничком чинишћу направљена у свима осим ваљда једне општине, како се фингирају тобож нека саопћења од Министарства пољопривреде да се пошаљу молбе па да ће се земља одмах добити, а овамо је нема ни за добровољце.

Ни спомена нема о томе како се праве угаје на трошарини и за 200 динара лицитацијом код среза купљена заплијењена пушка за 600 дин. продаје општини, како се апровизациони рачуни не слажу, јер нема записано ни колико су вагона жита добили. Ни о чем томе нема спомена нити се може све казати. Ни спомена нема о заплијењама код купљења дажбина вршених кашње избора од оних који нијесу за званичну листу гласали, мада су те заплијене драстично наглашавале да је то освета. Ама нема се времена да се спомене како је сенаторову скупштину у његовој парохији у којој је имао да развије програм странке покварио претсједник општине и носилац листе званичне, пошавши уочи тога дана од куће до куће у селу, и пријетећи људима да морају сутра доћи да им дијели пут и како му за то ни длака с главе није струњена, ма да је сенатор поднио и срезу и г. Бану пријаву.

Али ако и нема и' к' и нема.

Али ја наглашујем да ми ни сенаторска ни лична част не дозвољавају да пропустим да се најсвечаније и најодлучније оградим од метода којима се она ниподаштава а с њом и мисао код које — како је рекао типични претставник шумадијске мушкости — остајем и без превртања остајем.

Криво сам ја своју прошлост текао и не могу ником дозволити да ју разбуца, нијесу ми је признали они који су је дужни били признати највише слутим зато што су знали да се ја у свашта увући не могу. Кад сам, остао чист од сваке јереси политичке и у најтеже вријеме заблуде и невин од сваке грјехоте ускочке и прескочке, и као таки дочекао највише повјерење Владарево, ограђујем се најодлучније најзад против тога да је неком скупљи успјех пресједника општинског који је под кривичном истрагом и који је некада учитељу Београђанину Димитрији Пешићу у оно махнито доба рекао да су Београђанима и Србијанцима Турци очеви, него углед попа Паје негдашњег преходника оне врлети и сад сенатора кога је именовао Краљ.

Господине Министре Претсједниче, гласајући за буџет, ја уједно молим г. Претсједника и Краљевску владу, да уразуме оне до којих могу досећи. Овако како је, ја само падам као баласт на терет оном престижу и ауторитету који нам свима има бити неприкосновен. (Одобравање).

Претседник др. Љубомир Томашић: Реч има сенатор г. Антун Видаковић.

Антун Видаковић: Господо сенатори, нека ми буде дозвољено као земљоделцу са северне границе наше отаџбине и као познаваоцу прилика тамошњих да изнесем све оне радове и послове, што се дешавају у нашим крајевима.

Ја мислим, господо, да је свима вама, који сте читали новине познато шта се све и каква се чуда дешавају код нас у Суботици. Афера за афером! За ове последње три године ни једну установу није промашило, да се није десила по једна провера, по једна афера.

Господо, почело се код Градске штедионице, где сам ја изнео на једној јавној седници Градског претставништва, да имаде провере у Градској штедионици и тражио сам извиђај од Бановине, да се пошаље једна комисија и да се прегледа. То се и учинило. И та комисија, не знам из кога разлога, да ли је било удешено или није, дошла је, прегледала и нашла да је све у најбољем реду, тако да на другој седници Градског претставништва ја сам био нападнут од тадашњег градоначелника, да ја углед Градске штедионице крњим. Ја сам био приморан, да на тој седници поново потврдим, да та комисија није вршила савесно своју дужност и да у Штедионици заиста имаде великих провера. И тако дође једна друга комисија из Бановине, један господин, и наравно као поштен и савестан чиновник одмах је и нашао ту велику проверу.

Шта се, господо, догодило? Где се догоди једна велика провера, ту се главни кривци некако извуку, и ја верујем, да мањи кривци плате главном — и свршена ствар! Тако се исто десило и код нас у Суботици код Градске штедионице, да се један чиновник стаманио, одузео себи живот и остало је све онако како је и раније било. То се слаже и са излагањима остале господе сенатора предговорника, који су износили какви су чиновници и какве ми чиновнике имамо.

Затим, господо, у биоскопу опет била је једна грдна провера, ислеђивало се на десно, на лево, али је остало опет како је било. Одмах затим долази плинара, где се такођер десила једна велика провера. Затим долази клаоница, где се опет на много стотина хиљада динара проневерило и хвала Богу главни кривац је сада осуђен, а они који су још већи кривци, ти седе на својим местима, јер контролори требали би да буду већи кривци, јер нису контролисали савесно.

Даље, господо, код нас се дешавало и то, да је градска управа отпустила једног чиновника, полицијског капетана и тај је господин више од године дана био без плате. Плата му је закинута а он је и даље вршио дужност, долазио у звање, вршио испитивање и кажњавање људи и све друге послове. Ја сам ишао од немила до недрага, те сам изјављивао и говорио да је то апсолутно немогуће издржати. То би значило исто тако као кад би неко са улице отишао у то звање и кажњавао људе без нечега.

Господо, вама је познат из новина и један други случај полицијског капетана Продановића, који је исто тако чинио све могуће неправилности и све могуће малверзације тако, да ће сигурно бити и осуђен. Господо, што је ова тешкоћа и што је ова криза и код нас то не долази баш од светске кризе него долази и отуда, што имамо оваквих чиновника, за које народ са потпуним правом каже, да им не може наплаћати, кад се развучи и покраде од сваких типова, као што сам малопре навео.

Господо, исто тако се у трошаринском одељењу ових дана води истрага. Као што трошарине

има у сваком граду имаде је и у Суботици. Код нас се завела једна специјална трошарина, која мислим да не постоји на целом свету па ни у једноме месту ни у једном граду у Југославији сем Суботице. Наиме, у чему је ствар? Познато је да град Суботица има једну велику околинину, која има своје салаше и половина становника станују на салашима, а старешине имају своје куће у граду и тамо станују. Поједини типови, да би долазили до пара на недозвољен начин, завели су једну неправедну трошарину. Господо сенатори, питам, да онај грађанин, који плаћа порез и прирез томе граду Суботици, као грађанин града Суботице мора зе све оно, што у свој рођени град уноси, што треба сам да поједе или донесе на пијаци, да плати трошарину. Господо сенатори, ви сте из свију крајева наше државе и реците ми: да ли то још гдегод постоји? Без трошарине не може живети ни један град, па не може живети ни наша Суботица, али трошарину плаћају они артикли, који се уважају у град Суботицу и трошарину плаћају они, који томе граду Суботици не плаћају порез и прирез, који нису његови грађани. Овде, код нас је сасвим обрнут случај. Рођени синови тога града, ако хоће да уђу у свој град морају платити трошарину на оно што донесе, па макар то било и за јело код своје куће. Ја мислим да је то јединствена ствар која постоји у Југославији, и та ствар, хвала Богу, постоји у Суботици.

Није доста што је та трошарина таква, него је тиме упропастио сву привреду, трговце и обртнике и оно мало индустријалаца што и тамо има, па ти сви кукају и траже да се град отвори. Наравно, поједини људи који су створили трошарину, ти су у градском сенату и неће да пристану на то да се укине.

Господо, када једна врста трошарине упропасти своје грађане, ја мислим да је природно, да се та трошарина укине. А колико је ово укидање потребно, то ће се видети када дође до расправе градског буџета, видеће се, то мора бити укинута, јер кажем, да грађани, салашари иду у Бајмок, Чантавир, Тополу и т. д. и тамо носе своје артикле па их продају и у тим туђим местима не плаћају трошарине, коју морају плаћати у својем граду. Наравно, да отуда настаје штета за трговце и обртнике, јер онај који прода своје продукте у којем другом месту, у том месту ће купити све оно што му треба, јер и тамо има и трговаца и обртника као и у граду Суботици.

Господо сенатори, овако нам је стање исто и код пореског звања и државног и градског. Овде је већ један од господе предговорника изнео такве ствари и то је тачно. Тачно је, да један грађанин оде у пореско звање и каже: господо, ја вас молим, израчунајте ми сав порез, ја хоћу све да платим. Они му израчунају и он плати и добије о уплати уверење, да је све исплаћено али за осам дана добије опет опомену да има заостатка још толико и толико. Господо, што треба човек да мисли, кад се тако ради: само то да су лоши чиновници и шефови.

Код пореских звања једни бацају кривњу на друге. Градско пореско звање каже: ми не можемо ништа друго да чинимо него оно што добијемо од државног пореског звања. Код државног пореског звања говоре исто. Оде човек у пореско звање, треба му неко пореско уверење, јер хоће на пр.

некуда да одпутује, обрачунају му порез и он плати, а кроз пар дана опет има заостатка.

Има и таквих случајева, да неко има преплате или каквога отписа, па му 2—3 године молба стоји нерешена и сваког месеца, сваке две до три недеље екзекуција, пописивање и праве се излишни трошкови оним и онако напашеним грађанима. Ја бих молио Г. Претседника Владе и господу Министре, да овому злу стану на крај и треба да помогну, да се од овакових чиновника или опростимо или да они добију заповест да они то сасвим дружичије раде под претњом отпуста.

Ја бих, господо, сада прешао на буџет. Нећу да одуговлачим али жалим што Г. Министар финансија није овде да чује.

Ја сам за то да овај буџет буде и остварен у овој рини колико је предвиђен, али сумњам у то.

Господо, господин предговорник добро је рекао да господин Министар финансија треба мало да зађе у народ и да се осведочи какво је стање тамо. Тек онда би он могао тачно да зна шта је и како је и ваљда би онда према томе и буџет доносио. Јер, господо, цифре се врло лепо слажу на хартији, то је тачно, и кад се саберу изађе и број. Али, господо, народ је права бројка и он је права цифра. А што се нема, нема.

Данас ти наши крајеви то су вам житородни крајеви. Ми тамо немамо друге биљке него жито, кукуруз, јечам и зоб. Господо, свима је Вама познато каква је данас цена житв. кукурузу, зоби и јечму. Тиме је казано све, а кад дође до плаћања њега има толико да је то неиздржљиво.

Господин Министар финансија тражи на име земљарине 456.000.000.— динара. Господо, кад човек погледа на ову цифру, — у први мах и не чини се то тако велика цифра. — пола милијарде. Кад човек помисли колика је територија Краљевине Југославије и колико земље имале обрадиве, колико шума, ливада и т. д. али ипак та је цифра коцнем конца превелика, бар у нашим крајевима, и неиздржљива. Код нас се за једно катастрално ивтро првокласне земље плаћа 350 динара од јутра. Па господо, где је оно остало? Прво треба засејати, треба платити радника и т. д. Ја сам био мишљења да замолим Господина Министра финансија да се та земљарина која је на појединим местима неиздржљива, иекако доукчије уреди. Ми имамо у нашој држави око 20.000.000 хектара земље које обрадиве, ораће, које шума, које ливада, па када би се ова земљарина поделила на хектаре онда ни у једном крају она не би била тешка. Ја сам израчунао да када би се на 20.000.000 хектара поделило 456 милиона динара, да би онда господо, на сваки хектар дошло по 22—23 динара земљарине. (Министар финансија др. Милорад Ђорђевић: Толико и јесте просечно задужење, 22 динара по хектару). Па од кула да ми плаћамо толико? Господо, онај је богат којем земља носи, ма из кој места био т. ј. онај који прихода има тај може бити богат, а онај који ма какво имање да има, ако му оно ништа не носи, не може се рачунати за богатог.

Дакле ја бих молио господина Министра финансија да све ово узме у обзир, јер ипак у сваком крају ове наше земље један хектар може да издржи 22—23 динара земљарине. То је тачно. И онда, што је најглавније, господо, Дунавска бановина имале обрадиве земље 2.300.000 хектара, а плаћа земљарине 222.000.000 динара, а то је, господо,

скоро половина од целокупне земљарине, која пада на једну Бановину, то је 49%, толико сам ја израчунао.

Па, господо, то још није све, него у Дунавској бановини има срезова који плаћају две трећине мање него што се плаћа у бившој Војводини. Питаћете, господо, зашто је то тако. Зато, јер се ту одређује порез према чистом катастарском приходу, а количник је тамо 12, а код нас 34. Дакле видите једна Бановина, једна земља, једно све, а ипак ми плаћамо три пута више. Зато кажем ако би се ово праведно поделило, тако да сви подједнако снашамо терет, не би било одвише тешко, а овако кад спада на један крај три пута више, а на други крај три пута мање, онда је то за нас тешко и неиздржљиво. Није право да се на једној страни не плаћа готово ништа а на другој страни врло много.

Господо, ја ћу бити слободан да изнесем тачне податке па да се види како је дошло до тога, да се тако мало плаћа на једној страни. Ово је књига г. др. Милорада Недељковића „Наука о финансијама“, у којој се каже у једном пасусу ово: „Тако је на пример у Србији, у недостатку катастра, извршен по закону од 1884 о попису људства и имовине, путем извесних комисија попис (са подацима о просторности појединих парцела) и класифицирање свег некретног имања, на основу тапија или просто онако од ока према извесним шаблонима, без икакве земљомерске операције. Резултати пописа земље унети су у нарочито устројене „књиге Б“, на основу којих је доцније стално вршен разрез пореза. Но над тим књигама није доцније вођена довољна евиденција и исправке су чиниене само у корист уписаних власника тако, да је по исказима тих књига површина обрађене земље у Србији од 1884—1914 спала на половину. Несумњиво је, да се таквим начином велики број власника земље извукао из пореске обавезе, те је порез на земљу притискивао само извесне власнике и тиме је неравномерност пореског оптерећења повећана“.

Господо, ето видите ови порези што их ми плаћамо тешки су зато, што је порез неправедно подељен те један део плаћа много, а други, као што из овога видите, плаћа мало, јер се на тој страни половина земље не опорезује. То износи г. др. Недељковић, Србијанац, коме се може веровати да је ово тачно написао.

Сад, господо, и допунски порез на земљарину, и то је један неоправдан порез. Зашто се узима допунски порез. Каже се: онај који има више земље, онај треба и више да плати. Али, господо, треба рачунати са тим: да онај ко има више земље, он има и више издатака, њега више кошта режија и обрада земље него оног малог. Јер онај мали обрађује земљу са својом породицом, а онај који имаде више земље, тај не може ни на који начин да обрађује сам већ мора да плати, а поред овакве цене као што је сад, не треба да вам говорим колико мора да плаћа више него онај мали.

Добио сам још један податак од једног свог пријатеља који је бански већник и претседник општине у Иригу. Он ми рече ово: До пре рата, у Иригу, плаћала се земљарина 32.000 круна, а то је отприлике коштало 16 вагона жита, а данас плаћа се 600.000 динара што по данашњој вредности изнаша 65—70 вагона. Он ми каже и то да у целом иришком атару не роди више од 50—60 вагона жи-

та. Па, господо, кад се мора више да плати порез него што роди, онда мислим да је то јасно какво је стање у Војводини.

Господо, ја бих молио и г. Министра финансија и Краљевску владу да на сваки начин настоје да ублаже ово несносно стање. Г. Претседник Краљевске владе рекао је јуче: један Краљ, један народ, једна држава, једно судство, једно југословенство, једно све, сви смо браћа, па бих онда молио да на темељу тога буде заиста и тако, да у теретима и дужностима свуда будемо једнаки.

Ја ћу бити слободан да кажем у пар речи и то да држава има из монополских артикала највећи приход из бивше Војводине. Тамо се највише троше монополски артикли и отуда и долазе највећи приходи. Али не можемо више рачунати на то да је још богата Војводина; она је била богата онда кад је земља доносила чистог прихода, а данас је сиромашнија него што су кршни делови наше домовине, јер они су били увек такви какви су и данас, а ми нисмо били сиромашни, али смо данас дошли тамо где су они.

Ја мислим да није циљ ни г. Министра финансија ни Краљевске владе да сви осиромашимо, него да се бар задржимо на оном на чему смо данас.

Ја бих још неколико напомена рекао о заштити земљорадника. Господо, заштита земљорадника јесте здрава и добродошла, јер се стало на пут оној продаји која је већ почела да се врши у великом обиму, стало се на пут продаји имовине пољопривредника, али, господо, није много учињено. Није много учињено зато што су у нашим крајевима баш погођени они људи који су били жижа и темељ југославенства у бившој Војводини — а мислим да ће то потврдити и г. Дака Поповић —

да они људи који су имали од 150—300 ланаца земље, ти су људи били јеазгра и ти су људи под Мађарима одржали југословенство, одржали су га зато што се нису бојали да ће их оне власти притискивати, а ви знате, кад се један ситан и сиромашан човек притисне, он мора да попусти, а овај је човек био заиста гоњен, и стално су га стезали за џеп, али је он све то издржавао за то, што је имао толико земље и прихода да је могао те притиске заиста и да издржи. И шта долази данас? Долази да ти људи нису заштићени. Ја жалим што г. Министар правде није ту, да га замолим — али ћу замолити г. Министра Претседника да се некако и ту донесе једно побољшање, јер ми данас нисмо више великопоседници. Ти велики поседи били су у некадашњој бившој аустро-угарској монархији где су имали по неколико хиљада јутара земље, а данас може неко имати највише 500 јутара а то није велики посед. Требало би да се повиси од 75 хектара на више тако да овај елеменат који ће да буде од потребе, увек буде довољно заштићен и да и надаље буде темељ Југославије.

У нади да ће ове моје молбе бити уважене, ја ћу гласати за буџет. (Одобравање).

Претседник др. Љубомир Томашић: Господо сенатори, с Вашим пристанком закључујем данашњу седницу, а следећу заказујем за сутра, у 9 часова пре подне, с дневним редом:

Наставак претреса извештаја Финансијског одбора о предлогу буџета државних расхода и прихода са предлогом Финансијског закона за буџетску 1934/35 годину.

Прима ли се овај дневни ред? (Прима). С тим закључујем данашњу седницу.

Седница је закључена у 21,55 часова.

